1000 TEMEL ESER

Yahya Kemal

Azîz İstanbul

DEVLET KİTAPLARI

YAHYA KEMAL

Aziz İstanbul

DEVLET KİTAPLARI

MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ — İSTANBUL 1969

18

Millî Eğitim Bakanlığının 24/VI/1969 tarih ve 111 sayılı mucipleri, Yayımlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğünün 25/VI/1969 tarih ve 10797 sayılı emirleriyle birinci defa olarak 20.000 adet basılmıştır.

Kitaplar, insanlar arasında düşünce ve bilgileri, inanç ve duyguları yayan, zekâ ve kültürün, ilim ve sanatın, değer hükümlerinin dünya ölçüsünde paylaşılmasına ve zaman içinde devamına yardım eden vasıtalardır. Kitaplar, bir milletin kültür değerlerini dünden bugüne taşıyan varlıklar olarak millî kültürün temel taşları ve aynı zamanda insanlığın paylaştığı ilim ve fikir dünyasına açılan kapılardır.

Bu vasıflariyle kitaplar, milletlerin ve insanlığın zekâsına ve kültürüne büyük tesirleri bakımından medeniyetleri yayan ve tarihi yapan kuvvetlerin başında gelir.

Eski çağlardanberi yazılan kitapların değerleri çok değişik olmuştur. Yazıldıkları yakın çevre ve zaman içinde bile, pek az okuyucunun ilgisini çekebilen kitaplar yanında, uzun yıllar ve hatta asırlar boyunca zevk ve istifade ile okunan ve dünya ölçüsünde rağbet gören kitaplar vardır. Bir milletin veya insanlığın fikir ve kültür hazinesini teşkil edecek kitaplar temel kitap değerini kazanır.

Kitabın eğitim ve kültür bakımından değerini gözönünde tutan kalkınma plânımız, üstün

vasıfta eserlerin hazırlanıp yayılmasına da özel bir yer ayırmıştır.

Eski Türk Yazarlarının eserleri, yeni nesillerin anlayacağı gibi sadeleştirilerek basılacak, Batı Kültürünün temel eserleri dilimize çevrilerek yayınlanacaktır. Bu suretle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı Dönemi içinde bin ciltlik bir temel eserler kitaplığı vücuda getirilmesine çalışılacaktır.

Böyle bir temel eserler serisinin kültür hayatımıza yapacağı hizmetin değeri büyüktür. Bir taraftan alfabe değişikliğinin ve dilde özleşme akımının zarurî olarak nesiller arasında meydana getirebileceği boşlukları doldurmak mümkün olacak ve böylece millî kültür mirasımızın yeni kuşaklara intikali sağlanacaktır. Diğer taraftan bütün insanlığın ve medeniyet dünyasının müşterek malı haline gelmiş olan ilim, kültür ve sanat hazinelerinden yabancı dilleri bilmeyenler de faydalanabileceklerdir.

Bilhassa bugünün dünyasında, çağımızın istediği insan şahsiyetinin teşekkülü bakımından, kitabın değeri daha çok önem kazanmıştır. İnsanın tabiat karşısındaki gücünün temelini teşkil eden ilim ve teknoloji gibi, insanın kendi kendisini tanıması ve geliştirilmesi bakımından büyük bir kaynak olan felsefe, edebiyat ve sanat eğitimi de bir seçkinler zümresinin imtiyazı olmaktan çıkmıştır. Millî Eğitim davasını sadece bir okullar meselesi sayan dar görüşün ötesinde, vatandaş eğitimini her bakımdan sağlayacak bir dev-

let anlayışını, bütün batılı ülkelerde olduğu gibi, biz de benimsemiş bulunuyoruz. Bu eğitim, özel yayın evlerinin kendi imkân ve ölçülerine bırakılamayacak bir şümul ve mâna taşır.

Millî Eğitim Bakanlığının ele aldığı temel kitaplar yayını, millî kültür ve sanatımızın değerlerini, ilim ve sanat dünyasının müşterek hazinelerini Türk okuruna ulaştırmakla, bugünkü ve yarınki nesillerin düşünce ve zevk olgunluğuna katkıda bulunmuş olacaktır. Her bakımdan güzel neticeler vadeden bu teşebbüse fikir, sanat ve ilim adamlarımızın yardımcı olacaklarını ümit ediyorum.

Memleket fikir hayatına kazandırmak istediğimiz değerler bakımından iyi seçilmesi gereken temel kitaplar, okul öğrenimini desteklemek ve tamamlamak, Türk Gençliğinin kabiliyetlerinin geliştirilmesini ve bütün vatandaşlarımızın faydalanacağı bir temel kitaplığın teşkilini hedef almaktadır.

Süleyman Demirel
BAŞBAKAN

Bir milleti, millet olarak yaşatan ve şahsiyet sahibi kılan en esaslı unsur, millî kültürdür. Kaynağını o milletin tarihinden, dil, din, ahlâk, san'at ve geleneklerinden alan millî kültür, millî dayanışmanın, birlik ve beraberliğin temelidir.

Millî kültür, millî şuuru yaratır. Millî şuurunu kaybeden milletler, teknikte ilerleseler dahi, benliklerini ve istiklâllerini koruyamazlar.

Bu sebeple, millî varlık ve istiklâlimizin temeli olan kültürümüzü yaratan, şekil ve muhtevası ile Türk milletine şahsiyetini kazandırmış olan fikir ve san'at eserleriyle, insanlığın müşterek malı sayılan fikir ve san'at eserlerini çağdaş ilim ve tekniğin değerli mahsullerini aziz milletimize sunmak, millî şuurumuzu daima canlı ve uyanık tutmamızın ilk şartıdır.

Bin Temel Eser fikri, böyle bir anlayıştan doğmuştur.

Bin Temel Eser, konuşulan, yaşayan, canlı Türkçemizle hem millî kültürümüzü yoğuran düşünce ve duygu dünyamızı aksettirecek, hem de Batı'nın ilim, fikir ve teknik alanlarındaki görüşlerini yurdumuza getirecektir.

Netice olarak, Bin Temel Eser, millî şuuru besleyerek, geçmişten kuvvet alıp geleceğe yön verecek iyi vatandaş, iyi insan yetiştirmede büyük yardımcı olacaktır.

İlhami ERTEM
Millî Eğitim Bakanı

YAHYA KEMAL

(1884 - 1958)

XX. Asır Türk edebiyâtının büyük şâiri Yahya Kemal, 2 Aralık 1884 de (o zaman, hâlis bir Türk şehri olan) Üsküb'de doğdu. Asıl adı Ahmed Âgâh'dır. Babası, Üsküb Belediye Reisi İbrâhim Nâci Bey'dir. Âilesinin daha eski ceddi, Sultan Üçüncü Mustafa devri sancak beylerinden Şehsüvar Paşa'dır. Şâirin Beyatlı soy adı, bu Şehsüvar kelimesinden türkçeleşmiştir. Yahya Kemal'in annesi Nakıye Hanım, Leskofçalı İsmâil Paşa - zâde Dilâver Bey'in kızıdır. Her iki âile de evlâd-ı fâtihan'dan, yâni Rumeli fâtihlerinin çocuklarındandır.

Yahya, Kemal, ilk tahsilini Üsküb'de Yeni Mekteb'de yapmış, sonra Mekteb-i Edeb'de okumuştur. Bu arada ârif bir insan olan lalasından; inanmış bir kadın olan annesinden ve bütün Üsküb çevresinden, çok köklü bir dînî ve millî terbiye almıştır.

Daha sonra, Üsküb ve Selânik İdâdîlerinde okumuştur. Hassas bir kadın olan annesi 1897 de Üsküb'de veremden ölmüş ve Yahya Kemal, 13 yaşında annesiz kalmıştır. Hayâtında en sevdiği varlık olan annesinin ölümü, şâirin bütün hayâtı ve bu arada, ileride söyleyeceği ölüm şiirleri üzerinde şiddetle müessir olmuştur.

Şâirin çocukluğu üzerinde diğer te'sirli bir hâdise, 1897 Türk - Yunan Harbi'nde Gaazî Edhem Paşa ordularının Atina'ya doğru zaferle ilerleyişleri ve bu harbin Balkanlarda uyandırdığı, büyük, millî heyecan'dır.

1902 de İstanbul'a gönderilen **Yahya Kemal**, Galatasaray Sultânîsi'ne kadrosuzluk yüzünden girememiş, **Robert College**'e girmek için bir müddet beklemiştir. Selânik İdâdîsi'nde iken **Esrar** mahlâsıyle şiirler söyleyen şâir, İstanbulda kaldığı bu zaman içinde **İrtikaa** ve **Mâlûmat** mecmûalarında **Âgâh Kemal** imzâsıyle, **Servet-i Fünun** tarzı manzûmeler yayımlamıştır.

Yahya **Kemal**, İstanbul'da Sarıyer'de akrabâsından **Abdurrahman Paşa - zâde İbrâhim Bey**'in evinde misâfir kalmıştır. Bu evde **Kanûnî Hacı Ârif Bey** idâresindeki klâsik Türk mûsıkîsi icrâlarını derin zevkle dinleyerek kuvvetli bir millî mûsıkî kültürü edinmiştir. Aynı evin misâfirlerinden **Şekib Bey** isimli, Paris'den gelmiş ve evvelce Paris'e **firâr** ettiği için ordu'dan çıkarılmış bir gencin kuvvetli telkinlerinin de te'sîrinde kalan **Yahya Kemal**, bu heyecanla, 1903 de (o devirde Avrupa'ya izinle gidilemediğinden) Paris'e firâr etmiştir.

Paris'de **Meaux** Kolejinde ve **Siyâsî İlimler Mektebi**'nde ciddî tahsil gören şâir, başta **Albert Sorel** olmak üzere, Fransa'nın büyük târih âlimlerinin talebesi olmuştur.

Daha **Üsküb**'de iken, çok küçük yaşlarda, şiir söylemeğe başlayan ve yine **Üsküb**'de **Muallim Nâcî**'nin şiirlerindeki sağlam söyleyişi beğenip gıyâben onun talebesi olan; İstanbul'a ilk geldiği yıllarda ise **Tevfik Fikret** tarzı manzûmeler neşreden şâir, sanat hayâtındaki bu ilk devri çabuk geçirmiş ve Fransa'da **hâliş** şiir'in ne olduğu ve nasıl söyleneceği hakkında çok sağlam fikirler ve bilgiler elde etmiştir.

Bir aralık, Türk şiirini, Avrupa şiiri gibi, eski Yunan ve Lâtin şiir kültürüne bağlamak düşüncesine kapılmış; fakat, bizim asıl şiirimizin kendi klâsiklerimize bağlanması ve kendi şiir lisânımızın tekâmülünden kuvvet alması lüzûmunu yine Fransa'da anlamıştır.

Fransa'da, o zaman Türkiye'ye bağlı Balkan kavimlerinin hürriyetçi ve milliyetçi nümâyişlerini yakından tâkîbeden şâir, dünyâyı saran yeni hâdiseler karşısında her zamankinden daha çok Türk olmak ve Türk kalmak için, bizim neler yapmamız lâzım geldiğini araştırmaya başlamış; Paris'de Türkçe eserler bulunan kütüphânelere koşmuş; kendi tâbîriyle **târihde ve coğrafyada hakîkî türklüğü araştırmaya** ko-

yulmuştur. Avrupalı âlimlerin Fransa târihini, dünyâ târihinî araştırdıkları en yeni metodlarla Türk târihini tedkik eden **Yahya Kemal**, kuvvetli bir târih, edebiyat, şiir ve milliyet kültürüyle, gittiğinden daha şuurlu bir milliyetçi olarak vatanına dönmüştür (1912).

Türkiye'de bir taraftan yeni **şiirler** söylemiş, bir taraftan da, sonradan, **Eski Şiirin Rüzgârıyle** başlığı altında toplayacağı klâsik şiirlerini terennüme başlamıştır. Böylelikle **kökü mâzîde olan** bir âtî'nin büyük şâiri olmuştur.

Daha ilk şiirlerinin intişârından ve ellerde gezmeğe başlamasından îtibâren **Yahya Kemal**, her şiiri hâdise yaratan bir şâir olarak, Türkiye'de şâirliğe de itibâr kazandırmıştır.

Yine Fransa'da **beyaz lisan** adını verdiği, temiz Türkçe ile şiir söylemek lüzûmuna, daha 1906 da inanan ve bu lisanla destânî şiirler söylemeğe başlayan **Yahya Kemal**, Türk şiir lisânını son asırdaki en üstün seviyesine ulaştıran şâirdir.

Yahya Kemal, Türkiye'de önce **Dârüşşafaka** mektebinde târih ve edebiyat; **Medresetü'l-Vâizîn**'de medeniyet târihi muallimliği yapmış ve 1915 de İstanbul Dârülfünûnu'na müderris olarak Medeniyet Târihi, Garb Edebiyâtı ve Türk Edebiyâtı Târihi derslerini vermiştir.

1918 mağlûbiyeti fâciasından sonra **Yahya Kemal**, Dârülfünun'daki talebesiyle birlikte **İstiklâl Mücâdelesi**'ne bağlanmış, etrâfına toplanan gençlerle edebiyat ve istiklâl musâhabeleri yapmış; 1921 de **İleri** Gazetesi'ne başmuharrir olarak, İstiklâl Mücâdelesi için büyük te'sirli yazılar yayımlamıştır. Aynı yıllarda **Dergâh** Mecmûası'nda, **Tevhîd-i Efkâr** ve **Hâkimiyyet-i Milliye** gazetelerinde intişâr eden bütün bu vasıftaki yazılarıyle şâir, **İstiklâl Mücâdelesi**'nde fikrî ve millî büyük vazîfe görmüştür.

Yahya Kemal 1922 de **Lozan Konferansı** murahhas heyetine müşâvir âzâ seçilmiş; 1923 de Urfa meb'usu; 1926 da Polonya, 1929 da İspanya (ve ilâveten 1931 de Portekiz) Orta Elçi'si olmuştur. 1934 de Yozgad ve aynı sene Tekirdağı Millet Vekili olmuş 1946 da İstanbul'da yapılan kısmî

seçimi kazanarak, İstanbul seçmenleri tarafından Millet Vekili seçilmiştir. 1947 de Türkiye'nin Pâkistan büyük Elçisi olarak bu vazifeye giden şâir, 1949 da emekliye ayrılmış ve I Kasım 1958 de İstanbul'da Cerrahpaşa Hastahanesi'nde vefât etmiştir. Cenâzesi, İstanbul'da çok nâdir görülen kesîf bir halk kitlesi tarafından büyük törenle kaldırılarak Rumeli Hisarı yolunda kendi adını taşıyan caddedeki sâhil mezarlığına gömülmüştür.

Yahya Kemal, Eski Şiirin Rûzgârıyle söylediği şiirlerini 1918 de Yeni Mecmûa'da neşre başlamış ve bu şiirler edebiyâtımızda bir neo - **klâsisizm** hareketi olarak karşılanmıştır. Bundan sonra, **Dergâh, Şâir,** Nedîm, Büyük Mecmua, **Tavus, İnsan, Akademi, Fotomagazin, İstanbul, Âile, Hayat, İstanbul Haftası** gibi mecmualarda; **Akşam, Cumhûriyet** ve **Hürriyet** gazetelerinde şiirler neşreden şâirin devamlı şiir neşri 1956 - 1957 yılında (65 hafta) **Hürriyet** Gazetesi'nde olmuştur.

Yahya Kemal'in şiirleri ve nesirleri vefâtından sonra İstanbul'da **Yahya Kemal Enstitüsü** tarafından kitap hâlinde yayımlanmıştır. Şâirin 1961 - 1970 yılları arasında intişâr eden kitapları şunlardır:

Kendi Gök Kubbemiz (1961 - 1963 - 1967); **Eski Şiirin Rüzgârıyla** (1962); **Rubâîler** (1963); **Hayyam Rubâîlerini Türkçe Söyleyiş** (1963); **Azîz İstanbul** (1964); **Eğil Dağlar** (1966); **Siyâsî Hikâyeler** (1968); **Siyâsî ve Edebî Portreler** (1968).

AZÎZ İSTANBUL

Azîz İstanbul, Yahya Kemal'in 1913'den 1954'e kadar geçen 41 yıl içinde, İstanbul'a ve İstanbul Fethi'ne dâir yazdığı yazıları; verdiği konferansları bir araya toplayan kitaptır.

Şâirin, tedkîk, tenkîd, makaale, musâhabe veyâ sâdece nesir nevîlerindeki bu yazılarının bir kısmı, evvelce, muhtelif gazete ve mecmûalarda neşrolunmuştur. Diğer mühim bir kısmı da ilk defâ bu kitapta görülecektir.

Bilindiği gibi, İstanbul, Yahya Kemal için, sâdece çok sevilen bir şehir; sâdece, bir tabiî güzellik şâheseri değildir. İstanbul, eşsiz bir Türk Mehmedciğinin serdarlığında kazandığımız, mukaddes bir muhâsara zaferinin azîz hâtırasıdır. Onu en çok, bu vatanı bütünleyen zafer dolayısıyle seviyorsak da Azîz İstanbul kitabının sahîfeleri çevrildikçe görülecektir ki, bu şehir, Yahya Kemal'e göre, bütün Türk târîhinin ve Türk vatanının, bir şehirde toplanmış varlığıdır.

İstanbul, millî bir semboldür ve Türk medenî kaabiliyetinin şâheser bir tecellîsidir.

Yahya Kemal'e göre Türklük, dünyâ coğrafyası üzerinde birçok vatanlar kurmuş, fakat, onun fethettiği ve vatan edindiği toprakların en azîzi, bizim, 1071 Malazgird Zaferi'nden bu yana, Türk kanıyla İslâm îmânının birleşmesinden doğan büyük kudretle aldığımız; alırken de her köşesini ecdad kanıyle değerlendirdiğimiz Anadolu ve Balkanlar Türkiyesi olmuştur.

Milliyetimiz, bu son vatanının taşını toprağını Türkleştirerek, onu, 900 yıl içinde tam bir Türk vatanı hâline koymuştur.

Bu arada İstanbul, yalnız İstanbullular tarafından değil, İmparatorluk devrindeki muazzam vatanın her köşesinden gelen Türkler ve Türkleşenler tarafından, asırlarca işlenerek, bütün Türklüğün ve Türkiye'nin bir özeti hâlinde kurulmuştur: Bütün güzel sanatlarımızın; şehir ve mahalle dekorlarımızın; Eyüb gibi, Üsküdar gibi, yer yer, âhiret bahçeleri hâlinde işlenmiş servi şehirlerinin; hâsılı Türklüğün ve Türkçenin rûhu, asırlarca hep bu şehirde toplanmıştır.

Nitekim, büyük Türk ve İstanbul şâiri Yahya Kemal, böyle bir İstanbul anlayışını, kendi hâtıraları arasında, şöyle anlatır:

"Yıllar geçtikçe İstanbul, bana sâde coğrafya olarak değil, târih olarak da çok derin göründü. Düşündüm ki: Türklük, İstanbul'u Anadolu'nun en tenhâ bir yerinde binâ etmiş olsaydı, yine bir şâheser vücûda getirecekti. Halbuki bu binâyı, İstanbul gibi, Kurûn-ı Vustâ'nın (Orta Çağların) en şâşaalı, en büyük ve güzel bir şehri olan Kostantaniyye'de, kadîm bir sûr çerçevesi içinde inşâ etmiş ve Kostantaniyye'yi tamâmıyle unutturan Türk çizgilerle işleyerek bu şehri Türkleştirmiş ve muzâaf bir temsil kudreti göstermiştir.

Böyle düşünür ve İstanbul'u bu yolda idrâke çalışırken bir de baktım ki İstanbul, sâdece pâdişahlar ve İstanbullular tarafından binâ edilmiş değildir: Vatanın dört bucağından, Konya'dan, Bursa'dan, Edirne'den Sivas ve Tokat'dan, Erzurum'dan, Hicaz'dan Bağdad'dan; Tunus, Trablus, Cezâyir gibi Mağrip topraklarından; buralara gidip gelen, yâhud, buralardan gelip İstanbul'da kalan, burada yerleşen nice müslüman Türkler, kadınları, ihtiyarlarıyle; el sanatları, mûsıkîleri, Halk ve Dîvan şiirleriyle; şehir, sokak ev ve oda mîmârîleriyle hâsılı vatanın ve târîhin her bucağıyle her asrından getirdikleri hünerler ve hâtıralarla bu şehri hep birden binâ etmişlerdir.

O kadar ki İstanbul, bütün Türk târîhinin, Türk coğrafyasının bir terkîbi, hulâsası ve tecellîsi olmuştur.

Bu idrâk, beni gün geçtikçe sarmaya ve İstanbul'a bağlamaya başladı. Anladım ki hakîkî vatan ve insanı mes'ûd edecek tek yer, bütün vatanın rûhunu teşkîl eden bu şehirdir.

Artık sarâhatle biliyordum ki vatan nasıl tecellî etmişse, onu öyle anlamalıdır. Meselâ Koca Mustâpaşa gibi bir semt, Buhârâ'da, Semerkand'de bulunmaz. O sâdece Türkiye'de ve Türk medeniyetinin muhassalası olan İstanbul'da bulunur.

Burada hatırlamak yerinde olur ki ben, İstanbul'a âit bu kanâatimle, Türkiyedeki millî mîmârî'yi hulâsa etmiş sayılırım. Hakîkatte bu mîmârî, vatanın diğer şehirlerinde de böyledir. Bunun çok azîz bir delîli şudur ki Rusya, çok istediği halde Türkiye'deki bu millî tekevvünü devirememiştir. Kazan, Kırım, Ortaasya Türklüğünü şiddetle sarsmış, fakat Türkiye Türklüğü'nün mîmârîsi hepsinden üstün ve mütekâmil olduğu için bunu yıkamamıştır. Demek ki Oğuz Türklüğü'nün özü ve tekâmülü Türkiyede'dir."

Bu satırlar, Yahya Kemal'in **İstanbul** sözüyle neyi ve neleri hulâsa ettiğinin; bu isimde nasıl bütün Türkiye'yi ve Türklüğü sembolleşmiş gördüğünün açık ifadesidir. Bu sebeple, İstanbul'u sevmek, Yahya Kemal için, Türkiye'yi ve Türk târihini sevmek; Türkiye'yi ve târihte Türk mizac ve medeniyetini anlamak demektir.

Bu kitap, herşeyden önce derin bir kültür, bir ilmî araştırma ve tefekkür eseridir. İçindeki yazıların umûmî vasıfları bunlardır. Aynı eser, şâirinin, millî ve dînî iman dünyâsını ve çok sevdiği **Türk müslümanlığı'**nı, bize, bizim vicdânımızın kuvvetli akisleri hâlinde sunar. Eserdeki **Topkapı Sarayı'nda, Ezan ve Kur'an, Ezansız Semtler, Bir Rü'yâda Gördüğümüz Eyüb** gibi, şâirin, çok sevilen ve geniş akisler uyandıran yazılarında herşeyden önce inanmış bir milletin zaferleri ve büyüklüğü ile yine böyle bir milletin hicranları ve hüsranları anlatılmıştır. Kitaba isim olan **Azîz İstanbul** adı, şâirin **Bir Başka Tepeden** şiirindeki:

Sana dün bir tepeden baktım azîz İstanbul!
Görmedim, gezmediğim, sevmediğim hiç bir yer.
Ömrüm oldukça gönül tahtıma keyfince kurul!
Sâde bir semtini sevmek bile bir ömre değer.

mısrâlarından alınmıştır.

Azîz İstanbul'da bu mısrâlarda görülen derin İstanbul sevgisinden başka, İstanbul ufuklarını aşan, târih tedkikleri de vardır. Bizim Anadolu ve Balkanlar Türkiyesi'nde, hem de iki asır içinde, târîhin ve coğrafyanın en büyük, en köklü devlet ve medeniyetlerinden birini kurmamızdaki millî - târîhi sebepler, bu kitabın sahîfelerinde vuzûha ve aydınlığa kavuşan sırlar arasındadır.

Baştan sona bir vatan sevgisi kitabı olan bu eser, vatansız ve komünist fikirlere karşı da vatan fikri'nin derin duygu ve düşünceleriyle süslüdür.

"Bir iklîmin manzarası, mîmârîsi ve halkı arasında hâlis ve tam bir âhenk varsa, orada gözlere bir vatan tablosu görünür." cümlesiyle başlayan Azîz İstanbul, bütün sahîfeleriyle, işte bu tabloyu çizen eserdir.

Böylelikle Azîz İstanbul'u okuyacak her Türk, onun sahîfelerinde, yalnız İstanbul'un değil, bütün vatanın hattâ bütün türklüğün değerini ve fazîletini okuyacaktır.

Nihad Sami BANARLI

İÇİNDEKİLER

Sahife

AZÎZ İSTANBUL

Sana dün bir tepeden baktım azîz İstanbul!
Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiç bir yer.
Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul!
Sâde bir semtini sevmek bile bir ömre değer.

Nice revnaklı şehirler görülür dünyâda,
Lâkin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rü'yâda
Sende çok yıl yaşıyan, sende ölen, sende yatan.

TÜRK İSTANBUL

— I —

Bir iklîmin manzarası, mîmârîsi ve halkı arasında hâlis ve tam bir âhenk varsa, orada, gözlere bir **vatan tablosu** görünür.

İklimden anlıyan gerçek ve hassas bir sanatkâr, İstanbul'un eski semtlerinden herhangi birini, meselâ: **Koca Mustâpaşa** semtini, yâhut **Eyüb**'ü yâhut **Üsküdar**'ı yâhut da **Boğaziçi**'nin henüz millî hüviyetini muhâfaza eden herhangi bir köyünü seyredince kat'î bir hüküm vererek der ki: "Bu halk bu iklimde ezelden beri sâkindir ve bu iklîme bu mîmârîden ve bu halktan başka unsurlar yaraşmaz."

Evet, gerçek ve hassas bir sanatkâr bu hükmü verir.

Vatan toprağı bizde de ecnebî memleketlerinde de her hissedene bu vehmi veren topraktır.

Türklük, beşyüz seneden beri İstanbul'u ve Boğaziçi'ni bütün beşeriyyetin hayâline böyle nakşetti. Mîmârîsini bu şehrin her tepesine, her sâhiline, her köşesine kurarken gûyâ: "Artık bu diyar dünya durdukça Türk kalacaktır." dediği hissedilir.

Fetih'den sonra İstanbul'a yerleşmiş olan halkın iklimle bu imtizâcını kaydettikten sonra, yenibaştan kurmuş olduğu bu şehirde yaratmış olduğu

güzelliklerin en yüksek bir kıratta olduğunu söylemek lâzımdır. Ondokuzuncu asırda, romantizm cereyânından sonra, insanların gözleri tabiati görmek için açıldığı vakit, **İstanbul**, bütün şehirler arasında birinci derecede göründü ve Avrupa'nın en yüksek şâirlerinin gözlerini kamaştırdı ve en güzîde rûhlu seyyahlarının muhayyilesine yerleşti. Farz-ı muhâl olarak Türklüğün, yeryüzünde, güzellik nâmına, başka bir eseri olmasaydı, yalnız bu şehir onun nasıl yaratıcı bir kudrette olduğunu isbât etmeğe kifâyet ederdi.

Bâhusus ki Türklük bu şehrini îmar görmemiş, hâlî bir sâhada kurmadı; Şarkî Roma İmparatorluğu gibi, asırlarca Avrupa'nın yegâne medeniyeti olmuş ve şâşaasıyle bütün milletlerin gözlerini kamaştırmış bir devletin pâyitahtının harâbesi üzerinde kurdu. Bunun muzâaf bir kıymeti vardır. Eski Bizans harâbesi üstüne kurulan **Türk İstanbul**, selefinden bambaşka bir hüviyetteydi ve yalnız kendini kuran milletin milliyetinin bir ifâdesi gibiydi.

Türkler İstanbul'u, 1453 de, Bizans'dan bir vîrâne hâlinde tevârüs ettiler. O vakit İstanbul'un ne kadar harâp, yoksul ve perîşan olduğunu, Bizans'ın meftûnu olduğunda şüphe olmayan târihçi **Charles Diehl**, uzun boylu yazdığı gibi, bu bahsi, bundan yirmi sene evvel İstanbul'da vermiş olduğu bir konferansta da iyi tasvîr etmişti. Evet, onbeşinci asır Türkleri, İstanbul'u bir vîrâne olarak tevârüs ettiler, derhâl îmâr etmeğe koyuldular, bir asır sonra, o zamanki Avrupa'nın hem en büyük, hem en ihtişamlı hem en güzel şehri hâline getirdiler. Bu hükümde zerre kadar mübâlâğa yoktur.

Bunu söylemekten maksadımız eski zamanlardan kalma bir gayretle Türklüğe Bizans'ın pâyitahtına vâris olmağı çok gören bâzı müverrihlerin el'an kitaplarında, bütün vesîkalara rağmen, güttükleri kîne bir cevap vermektir. Zerre kadar mübâlâğa etmeksizin diyebiliriz ki o asırlarda Türklüğün medenî kaabiliyeti, lâtinlerin medenî kaabiliyetinden yüksekti. Lâtinler, dördüncü Haçlı Ordusu'yle 1204 de İstanbul'u zaptettiler ve şehre kendileri yerleştiler. Bu istîlânın nasıl bir fâcia olduğunu yine Avrupa vak'anüvisleri ve o zamandan beri târihçileri iyi yazdıkları için bir kelime ilâve etmeğe lüzum yoktur.

Firenk hâkimiyeti İstanbul'da yalnız 57 sene sürebildi. 1921 de Lâtin İmparatoru, hükûmeti ve ordusuyle çekildiği vakit arkasında bir vîrâne bıraktı. **Paleolog**'lar, o vîrâneyi, yüz doksan sene süren hâkimiyetleri zamânında mâmûr edemediler. İşte Türklerin 1453 de buldukları İstanbul bu vîrâneydi.[1]

---

[1] *Charles Diehl.* 1453 den önce İstanbul'un ne kadar harap bir halde olduğunu uzun boylu tasvîr etmiş ve bu tedkîkini 1822 de, İstanbul'da, Galatasaray Lisesi'nde (Sultânîsinde) vermiş olduğu bir konferansda da îzah etmiş ve Bizans Devleti'nin o devirdeki bîçâreliğine misâl olarak, İmparatorun parasızlık yüzünden, Bizans'ın Selânik şehri üzerindeki hukukunu Venedik Cumhûriyeti'ne satmış olduğunu zikretmişti. Evet, Bizans 1204 senesinde, dördüncü Haçlı Seferi'nde, Lâtinlerin istîlâsına uğramıştı. O vakit İstanbul, târihte misli nâdir görülür bir yağma ortasında, yanmış, yıkılmış, perîşan olmuştu. Bu fâciayı gerek Bizans gerek Avrupa vak'a-nüvisleri o kadar iyi tasvîr etmişlerdir ki hâlâ Ortaçağ'daki Lâtinliğin bir lekesi addedilir.

Bu Firenk istîlâsı, İstanbul'da yalnız elli yedi sene sürebildi. İstanbul'a yerleşmiş olan Lâtin İmparatorluğu

Türklerin medenî kaabiliyeti çok yüksek olmasaydı, bu vîrâneyi o kadar çabuk îmar edebilirlermiydi? Millî kudretleri çok üstün olmasaydı onu beşyüz sene muhâfaza edebilirler miydi?

Yine zerre kadar mübâlâğa etmeksizin diyebiliriz ki Türkler fetihten sonra İstanbul'u eskisine nisbetle çok genişlettiler. (Meselâ Eyüb) fetihten önce küçük bir köydü. Sonra koca bir şehir oluverdi .

Ölümü mânevî bir istirâhat gibi gösteren mezarlıklar şehri'nin güzelliği hâricinde **Eyüb** asırlarca bir irfan kaynağı oldu.

Üsküdar, Bizans devrinde küçük bir **Chrysopolis** şehriydi. Türkler zamânında çok genişledi, Çamlıca tepelerine kadar yükseldi.

Boğaziçi Bizans zamânında yoktu. Gerçi Boğaziçi'nin iki sâhilinde tektük köyler ve bâzı kili-

---

1261 de çekildiği vakit arkasında bir vîrâne bıraktı. *Paleologlar*'la yeniden kurulan Bizans İmparatorluğu, İstanbul'u bir daha îmar edemedi.

İşte biz, 1453 de bu virâneyi tevârüs ettik. Bu târihten bir asır sonra İstanbul o kadar güzel bir mâmûre olmuştu ki bütün Avrupa şehirlerinin hem en büyüğü hem en nüfuslusu hem de en ihtişamlısıydı.

Türklük, 1453 de İstanbul'u fethettikten sonra geniş bir mikyasta büyütmüştü de. Fetihten önce *Eyüb* küçük bir köydü, *Üsküdar* ise dar bir kasabaydı, fetihten sonra ikisi de birer şehir oldular. *Boğaziçi'ne* gelince o, doğrudan doğruya Türk eseridir ve târîhe ilk defâ, iki sâhilindeki köyleriyle bir Türk âleminin çerçevesi olarak girmiştir. (Önce esas metin diye yazılan sonra metinde özetlenerek, yazar tarafından terkedilen bir sahîfe tutarındaki bu satırlar buraya hâşiye olarak ilâve edilmiştir. Bu sahifenin şâirin elyazısiyle klişesi kitabın sonundadır.)

seler görülürdü. Ancak o zamanki hâliyle bugünkü Çanakkale Boğazı'mızı andırır gibi ıssızdı. **Boğaziçi**, fetihten sonra iki sâhil boyunca, Kavaklara kadar imtidâd eden köylerle, yalnız kendine benzer bir mâmûre oldu. Boğaziçi doğrudan doğruya Türklerin eseridir.

Fetihten sonra Türklerin İstanbul içinde binâ ettikleri câmîlerin adedi mîmârî kıymetleri gözönüne getirilirse şehri Bizans zamânında olduğundan daha fazla mîmârî manzûmeleriyle süslemiş oldukları görülür.

Kazâ ve kaderin esrarlı bir hükmü, Türklüğü Bizans'ın verâsetine asırlarca sevketmiştir. 1453 Mayısının Yirmidokuzuncu Salı sabahı yerine gelmiş olan kaderin hükmü, târihte, acabâ kendini ne kadar evvel hissettirmiştir?

Bizans mütahassısı olan müverrihler diyorlar ki Bizans'ın Türklerle ilk münâsebeti **Ayasofya**'nın bânîsi olan büyük İmparator Jüstinyanus zamânındadır. Hicretten yüz sene evvel, bu ihtişamlı ve tam mânâsıyle büyük hükümdar, Asya ortasında bulunan Türklere istinâd ederek Hind ve Çin'in ticâret yollarını onlarla açmağı ve Bizans'ı İran'ın tavassutundan onlarla kurtarmağı düşünmüştür.

Bu büyük imparatorun bir gün Bizans'a vâris olacak Türkleri keşfetmesi, târihin ne kadar düşündürücü cilvelerinden biridir.

Bizanslılar Türkleri gerek şimâlden Rumeli'ye gerek de Asya'nın ortasından Anadolu'ya doğru yürüyüşlerinden sonra daha yakından tanıdılar. Şi-

mâlden Rumeli'ye inmiş olan **Peçenekler, Kumanlar, Oğuzlar** ve **Vardar Türkleri** bâzan Bizans'a doğru akın hâlinde bulundular. Bâzan da Bizans'ın müdâfii oldular. Mîlâdın 860 senesinden beri Selânik'den Vardar Nehri'nin menbaına kadar giden sâhada yerleşmiş olan **Vardar Türkleri** hakkında müverrih **Gustave Schlumberger** diyor ki: "Bunlar haşîn bir milletti, işgal ettikleri yerin gelirini Kayser'e vermezlerdi. Ancak Tuna ötesinden gelen kavimlerin hücumlarına mânî oldukları için imparatorluğu birçok belâlardan koruyorlardı. Bahşettikleri fâide çok büyüktü. Şimâle doğru Bizans müdâfaasının aşılmaz bir seddi gibiydiler. Bununçün de İmparatorluk, onlardan vergi almak şöyle dursun, onlara para veriyordu."

Bu müverrih 964 senesinde Bizans İmapatorluğu'nun mülkî harîtasını çizerken Balkanlarda **Oğuzlar**'ın, **Peçenekler**'in, **Kuman**'ların hangi yerleri işgal ettiklerini tasrîh ediyor.

Rumeli'de yerleşmiş olan bu dört Türk kavminin bahsi çok uzundur, ancak mevzûumuza yakından taallûk eden noktaları zikrediyorum:

1071 de Bizans'la Türkler arasında **Malazgird Meydan Muhârebesi**'nde **Peçenekler**'in ve **Oğuzlar**'ın **Alp Arslan**'la anlaşmaları ve o muzafferiyetin kazanılmasında âmil olmaları, iki taraf Türklüğünün (o ovada birbirini bulmalarındandır.)

Malazgird Meydan Muhârebesi, Rum Selçuk Devleti'nin kurulmasına sebep olan vak'a olmadan ibâret değildir, têsîri îtibâriyle vatanın temeli o muzafferiyettir. Bu itibarla bizce kudsiyyetinin hudûdu olmıyan bir hâdisedir.

Bu Türk muzafferiyetini Avrupa müverrihleri de ayrıca cihan târihinin bir dönüm noktası sayarlar. Çünkü Türklerin Avrupa ile göğüs göğüse asırlarca sürmüş olan mücâdelesi oradan başladı. Haçlı Seferleri târihini en yeni bir usulde yazan müverrih **Grousset**, Haçlı Seferlerini kımıldatan sebebin 1071 de Malazgird'de Türk Hâkanı **Alp Arslan'ın** Bizans İmparatoru'nu orada mağlûb edip esîr etmesi olarak gösteriyor. Bu muhârebenin, cihan târihini saran böyle derin bir têsîri olmuştur.

1071 senesine doğru Bizans, içinden vahîm bir kargaşalık içindeydi, dışından yıkılmak üzereydi. Garb tarafından Normanlar İtalya'yı zaptetmek üzereydiler; şark tarafından da **Selçuk Türkleri** Anadolu'nun fethine başlamıştılar. O sırada Bizanslılar hükümdarlık tâcını, imparatorluğun en tecrübeli bir cenerali, en muzafer bir serdârı olan **Diogene Romanos'a** giydirdiler. **Diogene Romanos,** 1071 de, İmparatorluğun himâyesinde bulunan Ermenistan Kırallığı'nı korumak ve Selçuk Türklerini Anadolu serhadlerinden kat'î bir darbe ile atmak için büyük bir ordu ile İstanbul'dan Van'a doğru hareket etti Bizans ordusunda her zaman olduğu gibi, İmparatorluğun her ırktan ve her cinsten birçok askerî kıt'aları vardı. Ordunun esaslı bir kısmını ise Rumeli'den gelmiş olan **Peçenek** ve **Oğuz** Türkleri teşkil ediyorlardı. Meydan muhârebesini tasvîr etmiş olan Ermeni ve Rum müverrihleri, müttefikan derler ki: "Oğuzlar ve Peçenekler, karşılarında kendi dillerini konuşan ve kendi soylarından olan Alp Arslan'ın Türkmenlerini görünce onlarla anlaştılar ve derhâl onların tarafına geçtiler, muhâ-

rebe kayboldu, İmparator yaralandı ve Alp Arslan'a esir düştü.

Bu muzafferiyetle Anadolu'nun kapıları denizlere kadar açılmış bulunuyordu. Vâkıâ 1071 den sonra on senede Selçuk orduları Anadolu içerilerinden Karadeniz sâhillerine, Akdeniz sâhillerine, Marmara sâhillerine kadar her taraftan boşandılar. 1081 de Türk atlıları ilk defâ İstanbul'un karşı sâhilinde **Fenerbahçe**'yle **Üsküdar** arasında göründüler. İstanbul'u ve Ayasofya kubbesini Anadolu yakasından ilk gören Türk gözleri bu gözlerdir. Bu gelen asker **Üsküdar**'ı o sene ilk defâ fethetti.

Bugünkü vatanın yaratılışında Karadeniz kıyılarından Akdeniz kıyılarına kadar bu yürüyüş, târihte çok defa görülmüş olan Türk irâdesinin en hârikalı olanlarından biridir.

Bugünkü vatan işte bu yürüyüşten doğdu. Malazgird önünde döğüşmüş olan asker, Marmara kıyılarını, İzmir'i, Antakya'yı, Kudüs-i Şerîf'i bir bir zaptettikten sonra geniş Anadolu'nun iç taraflarında başlıca şehirlere ve başlıca kalelere yerleştiler. Anadolu'nun fâtihi olan Selçuk Beyi **Kutulmuşoğlu Süleyman**, şu karşımızdaki İznik şehrine yerleşmişti.

Türk devleti daha o zaman İstanbul'un karşısında İznik'de kurulmuş bulunuyordu. Haçlı Seferleri çıkmasaydı ve Selçuk, İznik'de kalsaydı, ondan ikibuçuk asır sonra Osmanlı ile gördüğümüz **Rumeli**'ye geçiş ve **İstanbul**'u alarak Bizans İmparatorluğu'nun yerine yerleşiş işi daha o zaman görülecekti.

Nitekim 1090 da vâki olmuş bir akın bu tahmînin el'le tutulur kadar isâbetli olduğunu göstermektedir: 1090 da İmparator **Aleksi Komninos** Bizans hükümdârı iken, Rumeli'den İstanbul üzerine **Peçenek** Türklerinin bir hücûmu oldu. Bu hücûmu Marmara'nın Anadolu kıyılarından, Selçuk beylerinden İzmir'i fethetmiş olan **Çaka** sevkediyordu. **Çaka'yı** Bizans müverrihleri, gençliğinde Bizans sarayında, yetişmiş, rumcayı öğrenmiş, Bizans terbiyesini almış, sonra İstanbul'dan gitmiş birçok askerî mâcerâlara girişmiş, nihâyet meşhur bir korsan olmuş bir şahsiyet olarak yâd ederler. **Çaka,** bizde İzmir Kalesi'ni fetheden Selçuk Beyi olarak tanınmıştır. Rumeli'deki Peçenekleri muazzam bir ordu hâlinde kaldırması, İstanbul üzerine yürütmesi; Marmara'da bir donanma tanzîm ederek Peçenek'lerin İstanbul'a hücûmunu deniz tarafından kolaylaştırması; nihâyet Bizans tâcını ilk defâ bir müslüman hükümdar olarak giymeğe teşebbüs etmesi, Selçuk Beylerinin o târihte ne kadar müteşebbis, cür'etkâr, teşkilâtçı olduğunu göstermektedir. Böyle bir işin icrâ edilmesi ne kadar zekâ ve diplomasiye muhtaçtır.

Hulâsa **Peçenek** orduları 1090 da İstanbul surlarına dayandılar. İmparator **Aleksi,** Peçenekleri yalnız Bizans orduları ile püskürtemiyeceğini anladığı için Bizans hazînelerinin bütün altınını dökerek Peçeneklerin Rumeli'de hasmı olan **Kuman Türkleri'**nin beyleriyle anlaştı. Kumanlar Peçeneklerin üzerine düştüler, galip geldiler, onları darma dağın ettiler; bu vak'ayı İmparator **Aleksi Komninos'un** hemşîresi ve vaktinin en güzîde bir kadın edîbi ola-

rak mârûf olan **Anni Komninos,** bize kadar intikaal etmiş eserinde uzun uzadıya yazar ve Peçeneklerin Kumanlar tarafından katliâma uğrayışını vahşî bir şevkle hikâye eder.

Kumanlar'ın 1090 da ırkdaşları olan **Peçenek'**leri katliâma uğratmaları ve İstanbul'u kurtarmaları Bizans tarafından o kadar minnetdarlıkla telâkkî edilmişti ki bu işi gören **Kuman** beylerinin Bizans e'izzesi gibi telâkkî edildiği kaydolunmuştur.

1090 da bu vak'ayı zikretmekten maksadımız, daha o zaman İstanbul'un bir Türk kavmi tarafından fethedilmesine ramak kalması (Türklüğe bir şehrin fâtihi olarak) târîhin nasıl bir işâret olduğunu göstermek içindir.

Bu vak'adan altı sene sonra Avrupa târihinin en büyük hareketlerinden biri olan **Haçlı Seferleri,** Türklüğün Anadolu'daki mukadderâtını birdenbire değiştirdi.

Haçlı Seferleri'nin müddeâsı, **İsâ'**nın doğduğu ve haça takıldığı yeri müslümanların elinden kurtarmaktı. Bu müddeâ Papa'lar tarafından ortaya atılmış ve Katolik kilisesi'nin bütün teşkilâtı tarafından tahrîk edilmişti. Bu hareket hakkında çok söz söylenmiş, onun içyüzü tahlîl edilmiş, siyâsî ve iktisâdî sâikleri anlatılmıştır. Bunlar bahsimiz hâricindedir.

İlk (Croisade) Haçlı Ordusu 1096 da yola çıktı. O zamana kadar Avrupa'da misli görülmemiş kadar cesîm bir orduydu. Bugünkü Avrupa milletlerinin cedleri olan bu haçlı asilzâdeler ve halk adam-

ları medenî seviyece, o asırda, hiç yüksek değillerdi. Îsâ'nın haça takıldığı mukaddes diyârı fethetmeden önce her türlü yağmaya hazırdılar. Bizans İmparatoru, şerlerinden masûn olmak için, onları hemen Anadolu yakasına geçirdi ve onlara ilk hedef olarak Türkleri ve İznik şehrini gösterdi. İlk Haçlı Ordusu İznik üzerine yürüdü. Selçuk nâmına ebedî bir şeref vermiş olan **Birinci Kılıç Arslan** o zaman Türk milletinin başında bulunuyordu; İznik'in düşman tarafından muhâsarasını beklemiyerek bir hurûc hareketi icrâ etti İlk Haçlı Ordusu'nu kılıçtan geçirdi. Arkadan Haçlı ordunun asıl reisleri, lâtin âleminin en meşhur beyleri, asıl kesîf kuvvetle ve çok iyi müsellâh, o zamâna göre en yeni harb âletleriyle ve mancınıklarla mücehhez olarak **İznik** üzerine yürüdüler.

Kılıç Arslan'ın bir avuç Türkle, kendi kuvvetinden lâakal onbeş defâ büyük bir orduya karşı, **İznik**'i en çetin bir azimle müdâfaa etmesi **Haçlılar Târihi**'nin ilk destanıdır. Bu serdâr **İznik**'in müdâfaasını imkânın ötesine kadar îfâ ettikten sonra, eli altında bulunan küçük Türk ordusuyle Haçlıların muhâsara hattını yardı ve **Eskişehir** önlerine kadar çekildi. **İznik**'den kalkarak, Anadolu ortasından, iki kol hâlinde Suriye'ye doğru yol alan ilk Haçlı Ordusu'na **Eskişehir**'de ikinci bir muhârebe verdi ve bu muhârebeyi kazandı; lâkin arkadan imdâda gelen ikinci Haçlı Ordusu'na mağlûp oldu ve **Konya** üzerine çekildi, Haçlı Orduları, yine Türklerin elinde bulunan **Antakya** üzerine yürüdüler. **Antakya**'yı müdâfaa eden Selçuk beyi **Yagı-sıyan**, orada Haçlı Ordusuna karşı nazîrsiz ve şerefli müdâfaada bulunurken **Mısır Fâtımîleri**, Kudüs-i Şerîf'i Türklerin elinden almak için

Kudüs'e bir ordu gönderip oradaki Türkleri muhâsara ettiler. Şöyle ki İslâm'ın Haçlılara karşı müdâfii olan Türkler, aynı zamanda Antakya'da Haçlılar tarafından, Kudüs'de de Fâtımî ordusu tarafından muhâsara altındaydılar. Kudüs düştü. Fâtımîlerin eline geçti; yukarıda, Antakya da zamânında imdâd almadığı için düştü; Haçlılar, Antakya'dan sonra Kudüs'-i Şerîf'e yürüdüler. Çok uzun sürmeyen bir muhâsaradan sonra **Kudüs** Haçlılar'ın eline geçti. Orada Hıristiyan Kırallığı teessüs etti.

İlk Haçlı seferini bu kadar ihtirasla olsun zikretmeğe lüzum vardı. Çünkü bu sefer Anadolu'da Rum Selçukluları'nın mukadderâtını değiştirdi; bir îtibarla Bizans'a yaradı. Çünkü Türkleri **Marmara Sâhilleri'n**den uzaklaştırdı. Bizans'ı bir müddet daha Anadolu'nun garp kısmına hâkim etti.

Selçuk'un Konya'ya yerleştiğinden, inkırâzına yâni 1300 senelerine kadar, iki asır zarfında Bizans'la olan münâsebetlerini hulâsa olarak zikretmek bile çok uzun sürer. Bizans ve Selçuk bu iki asır zarfında o kadar içli dışlı olmuşlardı ki, Konya'dan İstanbul'a Selçuk şehzâdelerinin firâr ettikleri, İstanbul'dan Konya'da Kayser-zâdelerin iltica hattâ ihtidâ ettikleri görülmüştür.

Selçuk târihinde Bizans hükümdar hânedânının **Komninos** unvânını muhâfaza ederek **müslüman olmuş prensesler vardır.**

(Şimdi biz) teferrüâtı bir tarafa bırakarak, yalnız Türklüğün Anadolu'da bâkî kalabilmesi bahsine taallûk eden ehemmiyetli noktaları zikredeceğiz.

Haçlılar Sûriye'yi istîlâ ettikten sonra, Bizans onların yardımı ile Türklüğü Antadolu'dan atmak gaayesini dâimâ güttü. Lâkin muvaffak olamadı. Nihâyet Kayser **Manuelo Komninos,** 1176 da **İkinci Kılıç Arslan'a** harb açarak bu maksadını kuvveden fiile çıkarmağa teşebbüs etti. **Çivril** yanında **Düzbel**'de cereyan eden meydan muhârebesini **İkinci Kılıç Arslan** kazandı. Rumların **Mirya Kefalon** meydan muhârebesi diye yâd ettikleri bu harbi müverrihler Türklerin Anadolu'da kat'î olarak kalmasının esaslı bir târihi telâkkî ederler.

Bizans'ın Dördüncü Salîb Ordusu tarafından zaptedilmesinden sonra Anadolu'da Selçuk saltanatının uzun süren inkırâzı, Türk - Bizans mücâdelesini uzun bir müddet, kendiliğinden kapamış bulunuyordu.

Bu bahis 1300 den sonra, **Osmanlı Beğliği**'nin zuhûriyle, tekrar açılıverdi ve çok çabuk açılıverdi. Çünkü bu yeni devletin ikinci reîsi olan **Orhan Bey** devrinde, daha Türklüğü asırlardan beri İstanbul'a sevkeden rüzgâr tekrar esmeğe başladı. **Bursa'ya** yerleşmiş olan bu genç Türk devleti bir koldan **İstanbul Boğazı** üzerine bir koldan **Çanakkale Boğazı** üzerine geliyordu.

İhtiyar İmparatorluk, bu genç devlet karşısında âcizdi. İmparator **Kantakuzen,** Orhan Bey'e kızını verdi, bu sıhriyyet yoluyle durdurmak istedi, lâkin durmadı. Daha **1326** da bu yeni Türk devleti

İstanbul tarafından **Maltepe**'ye kadar gelmiş, **Çamlıca**'nın arkalarına kadar yerleşmiş, **Şile**'ye kadar uzanmıştı. Öteki Boğaz'ın Anadolu kıyısını tamâmiyle aldıktan başka karşıda **Gelibolu**'ya geçmiş **Trakya**'nın fütûhâtına girişmişti.

Bizans müverrihleri Türkleri Trakya'ya İmparator **Kantakuzen**'in dâvet ettiğini yazarlarsa da bu hiçbir vesîkaya müstenid değildir. Böyle bir şey geçtiyse bile İmparator **Kantakuzen**'in Türk emrinde olduğunu kabûl etmek doğru olur; çünkü sonraları görüldü ki Türk irâdesi, önüne geçilmez bir kuvvet gibi, Balkan'a geçmek istiyordu. Nihâyet **Orhan**'ın oğlu **Murad Hudâvendigâr** devrinde bu iş mûcizeye benziyen bir atılışla görüldü, otuz senede Türklük, Rumeli'de nereye girdiyse orada kalmış, pâyitahtını da oraya nakletmişti. İslâv ve Arnavud kırallarından müteşekkil bir haçlı ordusu Türklüğü Rumeli'den atmağa çalıştıysa da **1389** da **Birinci Kosova** muzafferiyeti İslâvlığa kat'î bir darbe oldu.

Kosova muhârebe meydanında tahta çıkan **Yıldırım Bayezid**, bir taraftan Rumeli'nin her kıt'asına tamâmiyle yerleşmek dîğer taraftan da Anadolu'da Türkler arasında millî ve mülkî birlik vücûda getirerek bütün Anadolu'yu bir tek idâreye tâbi' kılmak siyâsetini şaşılacak bir sür'at ve şiddetle tatbîk ediyordu; bir taraftan da İstanbul'u uzaktan abluka altına alarak fethetmeğe girişmişti. Türk tehlikesinin yaklaştığını gören **Macarlar**, bu defâ Papa'yı ve Avrupa hükümdarlarını imdadlarına çağırdılar, Türklere karşı bir Haçlı Ordusu daha

sevkolundu. Bu ordu **1396** da, **Tuna** kenarında, **Niğbolu'da** **Yıldırım Bayezid'in** eşsız bir muzafferiyeti ile târümâr edildi.

Bu defâ **Yıldırım Bayezid**, İstanbul'un fethi için tertip ettiği plânı kat'î olarak icrâya koydu. **İstanbul** sıkı bir abluka altındaydı. Bizanslıların şehrin müdâfaasından ne kadar mêyûs olduklarını ve Türkler tarafından fethinin ne kadar yakın olduğunu gösteren bir hâdise (şudur ki) ihtiyar İmparator **Manuelo** bir gemiye binerek bizzat imdâd istemek (için Venedik'e, Milâno'ya, Papa'ya, oradan da Fransa ve İngiltere'ye gitti. İki yıl, ümidli, ümidsiz bir seyâhat yaparak Avrupa kırallarından yardım diledi. Buralarda çok iyi karşılanmasına mukaabil istediği yardımı alamadı. Bu yardımı, denilebilir ki Bizans'a Şarktan gelen bir Tatar serdârı, **Timurlenk** yaptı ve İstanbul'un fethi bu yüzden yarım asır müddetle gecikmiş oldu.)

(Timur bâdiresi esnâsında Anadolu'daki arâzisini muvakkaten kaybeden Osmanlı Türkleri'nin Rumeli'de sıkı tutunmaları târihin dikkate değer bir hâdisesidir. Gerçi **Timur**, bir karış yakınına geldiği halde nasıl **Trabzon'u** almamışsa o kadar yanına geldiği halde **Bizans'ı** da rum sahiplerinin elinden almaya teşebbüs etmemiştir. Fakat Osmanlı Türkler'inin Rumeli'deki sağlam tutunuşlarını Timur'un saldırma şevkinin azalmasında aramak kâfi değildir. Bunun çok mühim bir sebebi, Türklüğün Rumeli'de hayli eski bir zamandan beri yerleşmiş olmasıdır. Osmanlıların Rumeli'yi fethedişlerindeki mûcizevî

sür'atin de bir sebebi budur. **Malazgid'de Alp Arslan** tarafına geçen **Peçenekler'le Kumanlar** gibi, Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçişleri esnâsında Trakya'da bulunan Türkler de kendi ırklarından bu kuvvete karşı mukavemet etmemiş, aksine, yardımda bulunmuşlardır.

Trakya ve Balkanlarda bu târihte yine **Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar** ve **Vardar** Türkleri bulunuyordu.

1261 de **Mihail Paleologos'un** İstanbul'a girişini nakleden Bizans müverrihleri, "Bir sabah Lâtinler, İstanbul'da **Kuman'ların** Türk nâralariyle uyandılar." diyorlar. Demek ki Bizans'ı Lâtin işgalinden kurtaran **Paleolog** ordusunun en mühim unsuru **Kuman'lardı**. Fakat Bizans târihleri **1300** senesinde artık **Peçenek, Oğuz** ve **Kuman'lardan** bahsetmiyorlar. Bunun da sebebi bu Türk unsurların Trakya ve Balkanlarda Hıristiyanlaşmış olmalarıdır. Bu Hıristiyan Türkler, diğer Balkan kavimleri gibi Hıristiyan ibâdetlerini kendi dilleriyle yapıyorlar yâni Türkçe ibâdet ediyorlardı. Fakat Hıristiyan oldukları için Bizans müverrihleri artık onlara yabancı gözle bakmıyorlardı.

Süleyman Paşa Rumeli'ye geçtiği ve **Murâd Hudâvendigâr** burada ilerlediği zaman işte bu Türk kavimlerle karşılaşmışlardı. Bizim **Çubukova'da** mağlûp olmamıza rağmen Rumeli'de kalışımızın mühim bir sebebi budur. Çünkü bir kıt'ada askerle değil, milletle durulur. Bizim Rumeli'de duruşumuz, burada kendi milletimizin bulunmasındandır.

Timur sarsıntısından sonra **Osmanlı Türkleri** çabuk toparlandılar. **Murâd-ı Sânî** zamânında Balkanlarda **Haçlı Orduları'na** karşı **Osmanlı muzafferiyeti** devâm etti. Bir cihangir azmine ve rûh olgunluğuna sâhip bu fazîletli serdâr, **Varna'yı** ve **İkinci Kosova'yı** kazandı. Oğlu **Sultan Mehmed'i** de bu hâdiselerin harâreti içinde yetiştirdi. İstanbul fâtihi, büyük hükümdarlığını böyle bir babanın oğlu oluşuna borçludur. Babasının bir ferâgati yüzünden Osmanlı tahtına daha çocukluğunda muvakkaten oturmuş olması, bu genç hükümdârı, tahtın tam sâhibi olacağı zaman neler yapmak lâzım geldiği üzerinde düşündürdü; bu terbiye içinde yetiştirdi; ona plânlar hazırlama fırsatı verdi.

İstanbul onun zamânında fethedildi.

1452 de bu genç hükümdar, bütün devlet erkâniyle ve donanma ile **Gelibolu'dan Anadolu Hisarı'na** geldi. **Anadolu Hisarı'nın** karşısında büyük bir kale inşâ etmek için lâzımgelen bütün taş, kireç ve harç, usta, kalfa, amele, mühendis, herkes gemilerdeydi.

Fâtih, hepsini birden bir Mart sabahı karşıya geçirdi. Oradaki Bizans müfrezeleriyle bir muhârebe başladı. Bu muhârebede şehit düşen Türklerin mezarlığı, **Hisar'ın** üstündedir. Hâlâ **Şehidlik** ismiyle yâd olunur.

Fâtih başta olmak üzere, Sadrâzam **Halil Paşa** ve diğer vezir ve serdarlar, o sırta, **1452** senesinin Martından Ağustosuna kadar, beş ay zarfında el'an

gözümüz önünde duran ve İstanbul Fethi'ni bir levha gibi hatırlatan **Rumeli Hisarı'**nı inşâ ettiler.

Bir sene sonra, **1453** de Türklüğün hâfızasında dâimâ en mübârek bir rakam gibi duracak olan bu târihte, ordu **Edirne'**den ve donanma **Gelibolu'**dan İstanbul üzerine yürüdüler. **İstanbul Muhâsarası,** 26 Nisan'da başlamış îtibâr olunduğuna göre yirmi üç gün sürdü. Donanma, Haliç'i kapayan zenciri kıramadı. Şehre hücum Haliç tarafındaki surlardan daha kolay olabileceği için donanmanın bir kısmı karadan **Haliç'**e geçirildi. Türk hayâlinde dâimâ bir irâde ve himmet hamlesi gibi kalacak bu tablo millî târihimizin en güzel levhalarından biridir.

Ancak karadan geçirilmiş olan bu ince donanma da ümîd edilen işi göremedi. Bütün iş yine orduya kaldı, **53** gün çetin bir muhâsaradan sonra ordu, **Edirnekapı** ile **Topkapı** arasındaki münhat yerde bulunan beşinci askerî kapıdan Mayısın **29** uncu **Salı** sabahı **İstanbul'**a girdi.

---

*İstanbul Muhâsarası'*nı 1453 senesinin Nisan ve Mayıs aylarında, 53 gün, kendi gözleriyle görenlerden ve gördüklerini yazanlardan beş kişinin hâtıraları bize kadar gelebilmiştir. Biz o mûcizeli vak'ayı o hâtıralardan biliyoruz.

Bu hâtıraları bırakanlardan biri son Bizans Kayseri *Kostantin Dragazes'*in baş mâbeyincisi *Phrantzes'*dir. Biri meşhur Bizans müverrihi *Dukas'*dır. Biri *Kardinal İzidor'*dur, biri Venedikli bir geminin hekimi *Barbaro'*dur, biri de bizim fetihte hazır bulunmuş olan yegâne müverrihimiz *Tursun Beg'*dir.

Bunlardan başka muhâsarayı ve fethi kendi gözleriyle görmemiş, lâkin o devirde yaşamış ve işittiklerini yazmış olanlar vardır. Bunların başlıcası *Fâtih'*in hizmetinde uzun seneler bulunmuş ve onun nâmına rumca bir târih kitabı yazmış olan diplomat ve târihçi *Kritovulos'*dur.

İstanbul'un Fethi'nin gerek Türklerin, gerekse Avrupalıların hayâlinde bıraktığı têsirler zamânımıza kadar sürmüştür. Şimdiden sonra da sürecektir.

İstanbul'un fethi mânevî bir hâdise olarak çok derindi, siyasî, askerî, millî ve medenî têsirleriyle hudutsuz bir kıymeti hâizdi. İstanbul fethi ile **Anadolu** ve **Rumeli** birleşmiş oluyorlardı, vatan yekpâre bir şekle giriyordu. Devlet, ordularını bir taraftan

---

Nihâyet İstanbul'un muhâsarasına ve fethine dâir irili ufaklı diğer vesîkalar da vardır.

Ancak biz, biraz önce dediğimiz gibi, muhâsarayı ve fethi kendi gözleriyle görüp anlatmış olanlardan bahsedeceğiz.

O zamanki Bizans sarayında *protovestiyaros* yâni esvapçıbaşı *Phrantzes*, fetih sabahı bir gemi ile İtalya'ya kaçmış, hâtıralarını orada yazmış, bu bahiste en esaslı vesîkaları bırakmış bir zattır. *Phrantzes* ihtiyar bir Bizans diplomatı idi. *Paleolog* Hânedânının sâdık ve güngörmüş bir adamıydı; hayâtında kaç defâ Edirne'ye vazîfeyle gönderilmiş, *İkinci Murad*'ı yakından görmüş, *Osmanlı Sarayı*'nı ve devlet adamlarımızı tanımış, Türk - Rum siyâsî münâsebetlerinin en mahrem köşelerine vâkıf olmuş, nihâyet efendisi *Kayser Kostantin*'in ölümünü, İmparatorluğun düşmesini, ihtiyarlığında idrâk etmek felâketine uğramış, fetih sabahı karısını ve kızlarını kaybetmiş, İtalya'ya muhâceretinden sonra (hâtıralarını yazmıştır).

Not: 1. Yahya Kemal'in, İstanbul Fethi'ne dâir tedkiklerinin kaynaklarını gösteren, sahife altına aldığımız, bu notların devamı bulunamamıştır.

Not: 2. Yukarıda parantez içinde basılı satırlar, yazılı bulundukları sahife bulunamadığından, yazarın diğer yazılarından ve bizzat yazdırdığı notlardan tamamlanmıştır.

Not: 3. Müellifin *Türk İstanbul* başlıklı bu konferansının kendi elyazısıyle yazılı sahifeleri, kitap sonuna, klişeleri alınarak, ilâve edilmiştir.

N.S.B.

bir tarafa istediği gibi geçirebilecekti; aynı zamanda iki tarafın denizlerine hâkim bir vaziyet alıyordu. O vakte göre Asya'yı Avrupa istîlâlarına kapamış oluyordu.

Bu konuşmanın başında, başka bir münâsebetle, İstanbul fethedildiği vakit bir vîrâne hâlindeydi demiştim. Şehirde Bizans'dan kalabilmiş olan binâ ve medenî eserler muhâfaza edildikten sonra, şehir, emsalsiz bir îmar faâliyetiyle, Bir Türk çerçevesi hâlinde tekrar dirilmeğe başladı. Fetihten sonra yirmisekiz sene daha sürmüş olan **Fâtih Devri**, Anadolu'da ve Rumeli'de bir sürü **seferler devri**'ydi. Buna rağmen İstanbul fâsılasız bir ehemmiyetle îmâr ediliyordu. Pâdişâhın, vezirlerin, diğer devlet adamlarının câmîleri ve sarayları etrâfında yeni semtler uyanmağa başlıyordu. Anadolu'dan ve Rumeli'den halk gelmiş, şehri doldurmuştu.

Millî mîmârîmizin Fâtih devrinden kalan binâları, **Rumeli Hisarı, Yedikule, Topkapı Sarayı** dediğimiz - eski tâbirle, **Yeni Saray**'ın etrâfındaki sûr, sarayın içindeki **Hazîne Dâiresi, Çinili Köşk,** Topkapı Sarayında daha birkaç eser, nihâyet **Fâtih Câmii**'nin harem kısmı, etrâfındaki medreseler ve sâir vezir câmîleri onların vakıflarıdır. Daha o zaman millî mîmârîmizin ne kadar güzel olduğuna en ziyâde şehâdet eden parça, **1770** de **Üçüncü Mustafa** tarafından, daha iyi yapmak belâhetiyle tamâmıyle yıktırılmış olan **Fâtih Camii**'nin nasılsa bırakılmış olan **harem kısmı**'dır. Yine orada câmiin **tâbhâne**'si gözleri kamaştıran bir güzelliktedir.

Fâtih'den sonra oğlu **İkinci Bâyezid** zamânında medeniyet ve güzel sanatlar çok ilerlediler. **Mîmar Hayreddin**'in mîmârîsi bir dev adımı atmıştı. **Süleyman** zamânında ise mükemmeliyetinin zirvesine vardı. Bu devrin mîmarları İstanbul'u âbidelerle donattılar. O asıra, **1500** senesinden **1600** senesine kadar, yalnız mîmârî görüşüyle bakan gözler millî kudretin bir âbideler silsilesini temâşâ etmiş olur.

Bu kısa konuşmanın zemîni bir taraftan Türklüğün İstanbul'u fethedinceye kadar geçirmiş olduğu mâcerâlara göz gezdirmek bir taraftan da Türklüğün bu diyârı ne kadar benimsemiş olduğunu mehmâ-emken göstermekti. İstanbul'un bugünkü haraplığı başka bir bahistir.

İstanbul'un bugünkü haraplığı, birinci derecede, geçen asırların başında, her memlekette olduğu gibi, Türkiye'de de, büyük sınâatin küçük sınâati münkariz etmesi ve İstanbul çarşısını ancak ecnebî malı satar bir hâle getirmesi ondan sonra da harb felâketlerinin ardı arası kesilmemesi olmuştur.[1]

---

[1] *Yahya Kemal*'in 12 Mart 1942 de İstanbul'da, Beyoğlu Halkevi'nde verdiği ve ilk defa bu kitapta neşrolunan *Türk İstanbul* adlı bu konferansın kendi elyazısiyle metni kitap sonuna ilâve olunmuştur.

TÜRK İSTANBUL

II

İstanbul'un fethi ve fâtihi olan millet tarafından kuruluşu hem biribirine bağlı, hem de biribirinden ayrı iki bahistir. Beşeriyetin muhayyilesine bir büyü têsîriyle aksetmiş olan fetih, hâlâ târihin başlıca bir vak'ası sayılır. O zamandan beri, devirler boyunca, kurulan Türk İstanbul ise gözleri en ziyâde kamaştırmış ve gönüllere en ziyâde yerleşmiş bir şehirdir. Türkiye Türklerinin yeryüzünde başka bir eseri olmasaydı; tek başına, yalnız bu eser şeref nâmına yeterdi.

Çok parlak fetih vak'aları, İstanbul'un fethinden evvelki asırlarda da, sonraki asırlarda da yüzlerce defâ vuku bulmuş, lâkin hiçbiri İstanbul'un fethi kadar efsunlu bir têsir bırakmamış, onun kadar derinden duyulmamış, onun kadar sürekli bir merakla hatırlanmamıştır. Bu görüş, her türlü edebî şişirmelerden ârî bir görüştür, diyebiliriz.

Yalnız bizim aramızda değil, frenk muhitlerinde de ne zaman "Fetih" ve "Fâtih" sözleri geçse, 1453 Mayısının 29 uncu Salı sabahı olan vak'a ve o gün

Bizans pâyitahtına giren genç **Fâtih** hatırlanır. Şüphesizdir ki, fetih vak'asının icrâ ettiği bu têsîrin sebepleri çok uzaklarda ve çok derinlerdedir.

Fetih sabahı İmparatorun maktûl düşmesi ve ondan sonra hükümdar sülâlesinin ardı arası kesilmesi, Roma'nın üzerine târih perdesinin inişi gibi görülmüştür. Vâkıâ İmparator Kostantin'in kurduğundan bin yüz yirmi beş sene sonra olan İstanbul fethi bu hakîkatin tâ kendisi idi. Roma'nın vârisi olmak zihniyeti, battığı saate kadar Bizans'ın kafasından çıkmamıştır.

Kostantin, kendi adını vererek, İstanbul'u kurduğu zaman, Roma İmparatorluğunun yalnız hükûmet merkezini İtalya'dan kaldırıp Marmara sâhiline getirdiğini zannediyordu. İnkırâzın çürüklüğü, Roma'daki cemiyet üzerinde artık hiçbir devletin temel tutturamıyacağı kanâatini vermişti, şiddetli olduğu kadar fazîletli bir İmparator olan **Septimus - Severiyus**, bu kanâatte olduğu için, kendi devrinde, Sarayburnu'na yerleşmiş ve oradan saltanat sürmüştü; ondan beri inkıraz daha vahim bir hâle gelmiş ve nihâyet Kostantin, rakîplerinden kurtulup da, tek başına İmparator kaldığı zaman, ilk iş olarak, yeni bir pâyitaht kurmağı düşünmüş; önce doğduğu şehir olan Niş'i tasarlamış, bu fikirden vazgeçmiş, Çanakkale Boğazı'nın Anadolu sâhilinde, eski Truva harâbelerinin yerini beğenmiş, en sonunda İstanbul'u seçmiş ve "Yeni Roma" yı buraya kurmuştur. Bugünkü Unkapan'ından Lânga Bostanı'na kadar giden bir kara sûru ile çevrilmiş olan "Yeni Roma" da, bütün devlet binâları, mâbedler, âbideler, meydanlar, her şey eski Roma'yı hatırlatıyordu. Zâten hatırla-

tıcı eserler, sütunlar ve heykeller, Akdeniz medeniyeti ile parlamış şehirlerden koparılıp buraya dikilmişlerdi. Şehirde kıyâfet, muâşeret, an'ane, hulâsa her şey lâtin tarzındaydı. Devlet dili lâtinceydi.

Kostantin devrinde çok esaslı ikinci bir meselenin halledilmesi lâzım geliyordu: Üç asırdan beri çile çeken ve halkın alt tabakasına, geniş mikyasta, iyiden iyiye yayılan, hattâ hükümdârın âilesi içine bile giren yeni bir din, Hıristiyanlık, çilesini doldurmuştu. İlkönce serbest bırakılan bu din, devletin resmî dîni olursa İmparatorluğun havasına ferahlık gelecekti. Bu da oldu.

Roma'nın iklîmini değiştiren İmparator, bu defâ dînini de değiştirdi. Yeni dînin kâinâtı anlayışı, ahlâk ve akaaidi eskisinin taban tabana zıddı idi. Alt tabakanın lehine olarak, kilise hâlinde tekarrür eden ve mü'minlerini tek bir sınıf insan addeden bu din, eski Roma'nın hüviyetinden eser bırakmıyordu. Değişiklik çok derindi.

Zâten beşeriyette eski zamanların bittiği ve yeni zamanların başladığı anlaşılıyordu. Avrupa'dan Asya'nın derinliklerine kadar birçok insan kütlelerinin kımıldandıkları, yerlerini değiştirmek zorunda kaldıkları, daha mâmur ve zengin ülkelere yürüdükleri görülüyordu.

"Yeni Roma" da, Lâtin şekli ve an'anesi, Kostantin ve hânedânı ve onlardan sonra silâh kuvvetiyle başa geçen birkaç İmparator devirlerince sürdü. Şehrin, o zamanki Anadolu sâhillerinin, Balkan yarımadasında bir hayli yerlerin halkı Lâtinlikten uzaktı; eski yunancanın artığı bir dille konuşuyordu. Bu halk yeni kiliseye sımsıkı bağlıydı. Kilise,

"İncil"i eski yunancanın yazıldığı harflerle ortaya atmıştı; kilise ve halk arasında yazı bilenler eski Yunan harflerini kullanıyorlardı. Kilisenin, sırf dînî öğretmek ve yaymak için, açtığı tahsil ve terbiye usûlü bu yoldaydı.

Bütün bu âmiller, gitgide, devleti lâtinlikten uzaklaştırıyor, ekseriyeti Şarklı, Hıristiyan ve eski yunancadan bozma bir dille konuşan halka mâlediyordu.

Bizans târihinin mütehassısları, İmparatorluğun, kaç asır sonra artık Bizanslaştığını tamâmiyle kestiremezler. Daha sonraları Şarkî Roma İmparatorluğu olarak garptan ayrılan ve nihâyet yalnız Bizans İmparatorluğu diye anılan devlet, iklîm, din ve dil farklariyle kendi halkına benzemiş, uzun veyâ kısa müddetlerle başa geçen İmparator hânedanları hep bu muhitten çıkmıştı.

Her şeyin değişmesine rağmen eski Roma'nın topraklarına ve hukukuna vâris olmak zihniyeti kalmıştı. Bizans medeniyetini en ziyâde yükseltmiş olan İmparator **Justinianus** bu zihniyetin timsâlidir. Eski Roma'dan Avrupa'da, Afrika'da, Asya'da mîras kalmış olan ülkeleri tekrar fethederek İstanbul'a bağlamak için uzun harpler açmış, bu uğurda devletin varını yoğunu harcamış, öldüğü zaman devleti dermansız bir halde bırakmıştı. Bu İmparatorun, eski Roma'yı, Akdeniz etrâfındaki bütün hâkimiyetiyle diriltmek arzûsunun bir hulyâdan ibâret olduğu anlaşılmıştı. Onun sarfettiği gayret yüzünden Bizans'da vahîm inkıraz alâmetleri görülmüştü.

Yedinci asırda İslâmiyetin zuhûru ve Bizans İmparatorluğu üzerine ilk atılışı, onu, Sûriye ve Fi-

listin'den, Mısır'dan, bütün Afrika'dan tamâmiyle atmış, Anadolu ve İstanbul yolunu açmıştı. Bu darbenin Bizans'a, bir cihetten korkunç, bir cihetten hayırlı olduğunu iddiâ eden Bizans târihi mütehassısları, bu yüzden, Bizans'ın daha ziyâde derlenip toplandığını, daha ziyâde millîleştiğini, cenuptaki uzak kıt'aların derme çatma ve karışık unsurlarından kurtulduğunu söylerler.

Kur'an'da "Rûm" sûresinden beri bellediğimiz "Rûm" kelimesi, Türkçeye verilmiş, o günden bugüne kadar kullanılmaktadır. Arap hançeresinin "Roma" kelimesindeki "o" yu "u" telâffuz edişinden Arapların Roma'yı nasıl tesmiye ettikleri bellidir. "Rum" kelimesinin gene türkçede mevcûd olan **Roma** kelimesi olduğunu düşünmeyiz bile; mânaları biribirinden o kadar ayrıdır. Biz, Bizans İmparatorluğu'nun eski yunancayı millî dil olarak benimsemiş ve ortodoks olan halkına "Rum" demişiz; hâlâ da demekteyiz. Halbuki "Rum" dediğimiz vatandaşlarımızın Romalılıkla, Lâtinlikle zerre kadar münâsebetleri yoktur. Biraz düşünülünce eski Roma'nın adının bile ne kadar silinmez bir kuvvette olduğu anlaşılır.

Selçuk, Anadolu'nun büyük bir kısmını fethettikten sonra, bu kıt'aya İslâm âleminde, "Dıyâr-ı Rûm" denildi. Selçuk hükümdârı "Sultân-ı Rûm" diye anılıyordu. Halk arasında "Rumeli" ve "Rumelleri" tâbiri geçiyordu. Celâleddîn-i Rûmî, Eşref-i Rûmî isimleri birer misâldir. Mevlâna, Hindistan'da hâlâ kısaca "Rûmî" diye anılır. Sultan Süleyman Bağdad'ı fethettiği zaman, oraya giden timar sâhibi beylerden iki şâirimiz, Vardar Yeniceli **Hayalî**

Bey'le Taşlıcalı Yahya Bey, Fuzûlî ile tanışmış ve görüşmüşler, türkçede bir "Leylâ ile Mecnun" efsânesi yazmasını ricâ etmişler, Fuzûlî, o zamanki Türkiye'den gelen bu iki şâirle nasıl görüştüğünü ve neler konuştuğunu tasvîr ederken:

Bir nîce zarîf-i hıtta-î Rûm
Rûmî ki dedik kaziyye mâlûm

beytini söylüyor; Türkiyelilerin ne kadar ince insanlar oldukları zâten mâlûm bir keyfiyettir, demek istiyor. İran'a seyâhat eden bir şâirimiz:

Bir zaman Rûm'da deryâkeş idik ey sâkî
Şimdi İran'da kanâat ederiz çây ile biz

derken "bir zamanlar Türkiye'de deryâ gibi şarap içtiğini" zarâfetle îma ediyor. Son asrın meşhur şâirlerinden biri, **Rûhî-i Bağdâdî**'nin o diyardaki kabrine selâm gönderirken, şiirde onun mertebesine yetiştiğini fahriye kılıklı beyân ediyor ve:

Bir şâir-i Rûm oldu sanâ şimdi berâber

diyor. İbni Kemal'in, Mısır fethedildikten sonra, Yavuz Sultan Selim'e, askerin artık memleketlerini, yâni Anadolu'yu, Rumeli'yi ve İstanbul'u özlediklerini ve bu hissi ifâde eden bir koşma nazmettiklerini, bu koşmanın nakarâtı olarak: **"Beyim biz gidelim Rûm illerine"** dediklerini, Hoca Sa'deddîn Efendi **"Selimnâme"** sinde nakleder. İbni Kemal'in askere atfettiği koşmadaki **"Rûm illeri"** tâbîri yalnız Rumeli değil, bütün Türkiye'dir.

Diyâr-ı Rûm, Sultân-ı Rûm, Şâir-i Rûm tâbirleri ve bütün memlekete sâdece **Rûm** tâbiri, okur yazarlar tarafından yazılır veyâhut söylenirdi. "Rumeli" tesmiyesi de zamanla vatanın yalnız Avrupa'da olan topraklarına verilmiş.

Roma ile bizim aramızda din, ırk, an'ane gibi hiçbir alâka yoktur. Ancak, asker ve fâtih bir millet olmak gibi, bir benzerlik vardır. Roma adının bize bir vasıf oluşu Roma'nın vaktiyle sâhibi olduğu memleketlerin vârisi olduğumuzdandır.

İstanbul kaç defâ, kaç milletin hedefi olmuş, kaç hücûma uğramış, kaç defâ kuşatılmış ve zaptına ramak kalmıştı. Hattâ 1204 de, bir defâ Lâtinler — yâni Fransızlar ve İtalyanlar — tarafından zaptedilmiş ve bu esâreti 1261 senesine kadar sürmüştür. Nihayet kazâ ve kaderin bu muvakkat cilvesinden de kurtulmuş, tekrar Bizans pâyitahtı olarak dirilmiş ve İmparatorluğun bütün sülâlelerinden daha uzun bir müddet hüküm sürmüş olan Paleologların asra yakın mâceralarını görmüş ve son Paleolog Kostantin Dragazes ile nihâyet bulmuştu.

Türkiye Türkleri, İstanbul'un fethini birçok milletlerden sonra emel edinmiş bir milletti; 1071 den 1453 e kadar uzanan bir zaman ve mekân mesâfesinde Bizans İmparatorluğuna Türklerin vâris olacağı, kaderin bir işâreti gibi, sezilir. 1071 de, Malazgird muzafferiyetinden sonra, Anadolu'nun ve Sûriye'nin her tarafına, Marmara'ya, Adalardenizi'-

ne, Akdeniz'e kadar, Türk aşiretlerinin yürüyüşü târih destanlarının en büyüklerinden biridir. Yazık ki, bu destan Şark dillerinde ya hiç yazılmamış, yâhut da çok kısa yazılmıştır. Frenk dillerinde ise, Hıristiyanlık duygusu ve Türk düşmanlığı ile, yazılanlar karanlık ve müphem bir tablodur. Anadolu'yu kaybetmekle Bizans İmparatorluğu vergi ve asker aldığı ve asıl dayandığı kıt'ayı elinden çıkarmış oluyordu. İşte önce İmparatorluk yıkılmış ve pâyitahtı en son fethedilmiş demek, bu bakışla daha doğrudur.

Malazgird muzafferiyetinin netîcesi olarak, on sene sonra Anadolu fâtihi **Kutulmuşoğlu Süleyman'ın**, Türk atlılariyle, — şimdi Bağdat caddesi dediğimiz yoldan — 1081 de Üsküdar'a gelişine kadar düşündüren bir vak'adır. Ayasofya kubbesini, Üsküdar'dan, dünyâ göziyle gören ilk Türk ordusu budur. Çok geniş Anadolu, o kadar kısa bir zamanda, henüz tamâmiyle fethedilmemiş iken, **Kutulmuşoğlu Süleyman'ın**, yeni teşekkül edecek olan Rûm Selçukları devletine, pâyitaht olarak benimsediği şehir İznik olmuştur. Türklük Marmara sâhiline yerleşmişti ve İstanbul'a ne kadar yakındı.

Bir yürüyüşte, tâlih yalnız bir millete, bir düziye, yâr olsa ve **hesâba gelmiyen hâdiseler** çıkmasa, İznik'e yerleştiği sırada Selçuk Devleti, bir atılışta Rumeli'ye geçer, orada, üç yüz seneden beri yerleşmiş olan Türk soyuna mensup Peçeneklerle, Kumanlarla, Oğuzlarla ve Vardar Türkleriyle birleşir, onlarla berâber İstanbul'u fetheder, Osmanlı fâtihlerin görmüş oldukları iş daha o zaman görülmüş olurdu. Bâhusus ki Süleyman'ın İznik'i Selçuk

pâyitahtı benimsediğinden beri birkaç sene geçmemişti ki Peçenekler İstanbul üzerine yürümüşler ve İmparator Aleksi müdâfaa etmekten âciz kalmış, Peçeneklerin rakîpleri olan Kumanlara baş vurmuş, hazînelerini önlerine dökmüş, ittifaklarını kazanmış, ancak onların silâhlariyle ve o sene görülmemiş kadar şiddetli bir kara kışın yardımı ile, pâyitahtını kurtarmıştı. İstanbul'un bu mâcerâsı İmparator Aleksi'nin mümtaz bir şâire olan hemşîresi Annia'nın, Aleksiyad unvâniyle yazdığı bir destanda terennüm edilmişti.

Yalnız bir Peçenek hücûmuna tahammül edemiyen Bizans İmparatorluğu, Selçuk'un, Rumeli'deki Türk soyundan olan büyük kabîlelerle birlikte, edeceği bir hücûma hiç tahammül edemezdi. Zâten yirmi sene evvel, Malazgird ovasında, meydan muhârebesinden önce, oraya, Bizans kuvvetleriyle birlikte getirilen Peçeneklerle ve Oğuzlarla Türkler arasında bir taşkınlık olmuş, bunların Hanları Bizans ordusundan ayrılıp ırkdaşları olan Türklerle birleşerek Alp Arslan'ın muzafferiyetine yardım etmişlerdi.

Lâkin târihte, dâimâ büyük işlerde zuhûr eden **hesâba gelmiyen hâdise** burada da kendisini göstermişti: Süleyman, uzun mâcerâlardan sonra şehit düşmüş, hemen aynı zamanda, büyük Selçuk pâdişâhı Melik Şâh'ın vukubulan ölümü ortada tehlikeli bir boşluk bırakmış, umûmî bir gevşeklik yaratmıştı. İşte ilk Haçlı Seferi tam bu sırada başlamıştı.

Hesâba gelmiyen hâdise, işte bu idi.

Birinci Haçlı Seferi, Türklüğün Anadolu'da yerleşmesine karşı çıkan ilk mes'eledir. İmparator

Aleksi, İstanbul'a, o zamâna kadar görülmemiş bir kuvvetle giren Haçlı ordularını, önce, yalnız Türklük üzerine sevketmek istiyordu. Onlara bütün Anadolu'yu ve bütün Sûriye'yi, diledikleri gibi fethetmeği, oralarda diledikleri gibi küçük devletler kurmağı ve ancak Bizans İmparatorluğu'nu metbû tanımağı teklif etmişti. Bu teklif bâzı Haçlı Prensler tarafından kabul edilmiş, bâzı hoyrat prensler tarafından da reddedilmişti.

Çetin müzâkerelerden sonra İmparator, zâten başında bir belâ olan bu orduları, İznik'e Türkler'in üzerine sevketmişti. Sekiz Haçlı seferinin en tehlikelisi işte bu ilk seferdir. Bu ilk Haçlılar, yeni doğan Rum Selçuk Devleti'ni İznik'den koparıp Konya'ya atmışlar, sonra Antakya'ya ve nihâyet Kudüs üzerine yürümüşlerdi. Kudüs'ü fethedip orada bir Kırallık kurmuşlar, Sûriye'de, zaptedebildikleri yerlerde de Avrupa'da olduğu gibi, Prenslikler, Dukalıklar, Markilikler, Kontluklar, Baronluklar vücûda getirmişlerdi.

Kudüs'ü zaptettikleri zaman, Kral seçiminde kazanamıyan, fakat o tahta yalnız kendisini lâyık gören ve bu işte en ziyâde gayreti sebkeden Tuluz Kontu ordusunu alıp Fransa'ya dönmek üzere idi. İmparator Aleksi, bu Fransız Prensine memleketine dönmekten vazgeçmeği, Anadolu'yu Bizans ordusiyle birlikte fethetmeği teklîf etmiş, onunla anlaşmış, Anadolu Türklüğü üzerine bir sefer açılmıştı. Bu seferde Haçlılar Ankara'yı zaptetmişler ve Sivas üzerine yürümeğe başlamışlardı. Muzafferiyetten çok emin bulundukları bir sırada, Türk ordula-

rının ânî bir darbesiyle yenilmişler, darmadağın olmuşlar, Karadeniz limanlarına dökülmüşlerdi.

İmparator Aleksi, Malazgird mağlûbiyetini tâmir edememişti.

İlk Selçuk hükümdarı Süleyman'ın İznik'e yerleştiğinden beri, Balkanların ve İstanbul'un fethi, yoluna girmiş bir iş gibi görünürken, üstüste çıkan **hesâba gelmiyen hâdiseler;** biribiri arkasından gelen Haçlı ordular, Anadolu'ya Moğol istilâsı, bu darbeler yüzünden Selçuk'un inkırâzı, Anadolu'nun yeni türeyen Türk sülâleleri arasında paylaşılması, İstanbul'un fethini üç yüz elli sene sonraya bırakmıştı.

Selçuk inkırâzından sonra zuhûr eden küçük Türk devletlerinden biri Marmara sâhiline yerleşmişti. Bu küçük devlet, Bizans İmparatorluğu ile dâimî bir harpte idi. Küçük, lâkin yenilmek bilmez ordusiyle, ardı arası kesilmiyen muzafferiyetler kazanmış, Kocaeli'ne, İznik'e, Bursa'ya, Çanakkale'ye kadar, Marmara sâhiline yerleşmişti. Bu devletin başında daha ikinci hükümdar olan Orhan devrinde, İstanbul'un karşısında, Maltepe meydan muhârebesi kazanılmış, Maltepe'den hudut kesilmişti.

Aynı devirde Rumeli'ye geçilmiş, Türklüğe, târîhin engin bir ufku açılmıştı. Gerçi bu geçiş Türklerin ilk geçişi değildir; ondan önce birçok defâlar, geçişler olmuştur. Lâkin Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa'nın geçişi, geçip artık orada kaldığımız seferdir. Bu geçişin netîceleri târihi doldurmuştur; altı yüzüncü yılına da yaklaşmak üzereyiz.

Orhan'ın oğlu ve halefi Murâd-ı Hudâvendigâr devrinde Rumeli'nin fethi başlamıştır. Bu devrin sonunda birinci Kosova muzafferiyeti, yeni Devletin temeli olmuştur. Birinci Kosova'da İstanbul fethinin ilk şafağı sökmüştür.

Bu muzafferiyette şehit olan Murâd-ı Hudâvendigâr'ın yerine geçen oğlu Yıldırım Bâyezid devrinde İstanbul'un fethine girişilmiş ve şehir yedi sene süren bir abluka altına alınmıştı. İhtiyar Bizans İmparatorunun şehri terkedişi, Papalığın ve Avrupa Krallarının yardımını istemek üzere İtalya'ya, Fransa ve Almanya'ya gidişi, oralarda senelerce kalışı Bizans'ın ümitsizliğini kâfî mikyasta göstermektedir.

Târihin hesâba gelmiyen hâdisesi bir defâ daha zuhûr etmişti: Timurleng'in Anadolu'yu istîlâsı, Çubukova mağlûbiyeti, İstanbul'un fethini bir defâ daha geciktiriyor, elli bir sene sonraya atıyordu.

1389 da birinci Kosova muzafferiyetinden 1453 de İstanbul'un fethine kadar zaman mesâfesi ne kadar kısadır, yalnız altmış dört senedir! 1453 de İstanbul sûrları önüne gelen ordu da 1448 de İkinci Kosova ve 1444 de Varna muzafferiyetlerini kazanan asker olduğu gibi 1396 da Niğbolu muzafferiyetinde bulunmuş ve yetmiş beş yaşına girmiş harb erleri vardı; 1389 da Birinci Kosova'da yirmi yaşlarında iken döğüşmüş ve seksen beş yaşlarında İstanbul fethini görmüş ihtiyarların da bulunduğunu farzetmek mümkündür. Bu iki yâhut üç nesil ne işler başarmıştı! Anadolu'da ve Rumeli'de neler görmüştü! Devleti nice ağır felâketlerden kurtarıp öteden beri, hayâl ettiği İstanbul fethine ka-

dar nasıl getirmişti! Târihin aynen vâkî olmuş bu safhaları insanı ne kadar düşündürüyor.

Öyle anlaşılıyor ki, Rumeli'yi fethetmeden, Tuna ve Sava'nın gerek berisinde, gerek ötesindeki düşmanları tamâmiyle yenmeden, İstanbul'un fethi mümkün değilmiş.

İstanbul'un 1453 muhâsarası esnâsında, ansızın vukubulacak bir Macar müdâhalesinden endîşe edenlerin görüşlerini, geçmiş tecrübelere, edinilmiş ihtiyat duygularına hamletmek daha insaflı olur.

Devletin Rumeli'ye hâkimiyetinin temelleri Birinci Kosova, Niğbolu, Varna ve İkinci Kosova muzafferiyetleriydi. İkinci Kosova'dan sonra, o zamânın en büyük ordu kudreti olan Macaristan, artık kendi varlığını müdâfaaya geçmişti. Demek ki fethin saati çalmıştı.

İstanbul'un Osmanlı Türkler tarafından muhâsaraları beş defâdır. İki defâ Yıldırım, bir defâ Mûsâ Çelebi, bir defâ Fâtih'in babası İkinci Murad şehri muhâsara etmişlerdi.

İkinci Murad, 1451 de Edirne'de ölünce, oğlu Şehzâde Mehmed Mânisa'dan Edirne'ye koşmuş — zâten evvelce geçmiş olduğu — tahta bu defâ kat'î olarak oturmuştu; bir defâ daha savlet eden Karaman Beyliğini mağlûp etmişti; bu gaaileyi savdıktan sonra, yalnız İstanbul'un fethini hazırlamağa koyulmuştu.

Cülûsundan bir sene sonra ordu ve donanma ile Anadoluhisarı'na geldi. 1452 martında temelleri atılmış, temmuz sonunda sûrları ve kuleleriyle, yapısı, tam olarak meydana çıkmış olan Rumelihisarı, beş yüz yaşındaki şekliyle hâlâ gözlerimiz önünde

durmaktadır. Genç pâdişah, ihtiyar sadrâzam, başlıca vezirler başta, milletin öz kuvveti olan ustalar ve işçiler, büyük bir kale yapısının bin bir tarafını yaratarak, sanat erleri, o kadar malzemeyi, uzak ve yakın sâhillerden, Boğaz'ın o noktasına getirip yığarak, devlere vergi bir kuvvet ve himmetle, Hisar'ı beş ayda yapmışlardır.

Türklüğün, o devirde, münkariz Bizans'dan alacağı İstanbul'a ordusiyle berâber îmar kudretiyle de gireceği bundan anlaşılıyordu.

Bir sene sonra fetih işi başlıyordu. 1453 Şubatında, Edirne'den ordunun ve Gelibolu'dan donanmanın yürüdüğü görülüyordu. İstanbul'un muhâsarası, Nîsanın ilk haftasından 29 Mayıs sabahına kadar elli üç gün sürmüştür. Millî târihin en güzel bahârı olan bu müddette, milletin duyduğu şevk büyüktü.

Marmara'dan Halic'e kadar, üç sıra, Teodos sûrlarının karşısında Anadolu ve Rumeli orduları yerleşmişlerdi. Genç pâdişah, Yeniçeri ile, ortada, Topkapı'nın karşısındaydı. Edirnekapı'dan, Topkapı'ya kadar giden sûrlar muhâsaranın en esaslı hedefi idi. Sonraları "Bayrampaşa Deresi" adını verdiğimiz "Lykos vâdisi" şehri ikiye bölen münhat sâhaydı. Topçu kuvveti ve fetihte büyük iş gören büyük top bu hedef karşısında mevzî almıştı.

İmparator Teodos zamânından beri süren bin senede, devir devir bir düziye tahkîm edilmiş olan bu sûrlar, o zamâna göre aşılmaz ve yıkılmaz bir istihkâm kuvveti idiler. Bilâkis Haliç ve Marmara sâhilindeki sûrlar ise, yalnız bir kat idiler. Şehrin Haliç'den ve Marmara sâhilinden fethi daha kolay-

dı. Ancak çok kuvvetli bir donanma sâhibi olmadıkça, fethe, o taraflardan girişilemezdi.

İkinci Murad'ın yaratmağa ve büyütmeğe başladığı ve Fâtih'in, iki seneden beri vâris olduğu donanma henüz pek gençti. Asırlardan beri tersâne ve donanma sâhibi olmuş Bizans'ın deniz kuvveti ne kadar münkariz olsa, Venedik gibi müstesnâ bir deniz kuvveti tarafından yardım görünce, Fâtih'in genç donanması arzû edilen işi göremezdi. Nitekim böyle oldu. Fâtih'in bütün himmetine rağmen, Halic'e girilemediği gibi, Bizans'a yardıma gelen düşman gemilerini Halic'e girmekten alıkoymak da kaabil olamadı. Galata'ya yerleşmiş olan Ceneviz müstemlekesi riyâkârâne bir bîtaraflıkla, Halic'i Türk donanmasına kapıyan zinciri bağlı tutuyordu.

Bu hâl, Fâtih'e, yetmiş parça gemiyi, karadan Halic'e indirmek hârikasını ilham etti. Hâfızalarda yer tutan, hâlâ derin bir hayranlıkla anılan bu hârika, muhâsaranın manzaralarından biridir; o devrin yüksek himmetlerinden bir misâldir.

Bu ince donanma Halic'e indirildikten sonra, şehrin o taraftan fethine — birçok îcatların da yardımı ile — girişildi ise de bir netîceye varılamadı. İş gene, kara tarafından, Teodos sûrunun ya bir kapısını kırmağa, yâhut da bir tarafını devirmeğe kalıyordu.

Muhâsara başladığından beri, kara orduları, sûr boyunca, birkaç hücumda mübârek kanlarını dökmüşlerdi. İğrikapı, girmek için, başlıca bir hedef olmuştu, oradan lâğımlarla sûru yıkmağa girişilmişti. Lâkin müdâfaa eden istihkâm mütehassısı bir Alman, Johannes Grant, mukabil lâğımlar aça-

rak, birçok şehit verdirmişti. Hâsılı o mıntakadan girmenin imkânsızlığı anlaşılmıştı.

Neticesiz hücumlardan sonra, kat'î bir hücum hazırlanmıştı. Edirnekapı ile Topkapı arasında, sûrun en münhat noktasında, "Beşinci askerî kapı" diye anılan bir kapı vardı; yeni hücûmun başlıca hedefi orası olacaktı. Büyük topun, muhâsara müddetince, açtığı ve her defâsında tâmîr edilip kapanan ve **Büyük Gedik** adı verilen gedik oradaydı.

Mamafih hücum her taraftan, karadan ve Haliç'den olacaktı. Tâlihin nereden bir yol açacağı anlaşılacaktı. Bütün orduya üç gün istirâhat verildi. Muhâsaraya dâir en canlı hâtıraları bırakan — Kayser'in esvapçıbaşısı ve öteden beri saray adamı — **Phrantzes**, bu üç günlük istirâhatin, ne kadar mehîb bir sükût olduğunu ve Bizanslılara ne kadar şeâmetli göründüğünü, ne têsirli bir lisanla anlatır. Üç gün sonra büyük hücûmun başlıyacağı her tarafta hissediliyordu.

28 Mayısı 29 Mayısa bağlıyan gece yarısından sonra, kıyâmet kopar gibi bir velvele koptu; bütün ordu sûrların üstüne atıldı. Şehitleri üstüste yığarak sûrun üzerine çıkmak istiyen cengâverler görülüyordu. Mübârek adı ve güzel hâtırası bize kadar gelen **Ulubadlı Hasan** bunlardan biridir.

Muhâsarada **Büyük Gedik** nâmını alan gedik, şimdi Sulukule kapısı dediğimiz kapının dışarıdan, biraz solundaydı. Müdâfîlerin en cesur, işe yarar ve güvenilir cengâveri, Cenevizli **Jüstiniani**, orasını müdâfaa ediyordu. Çetin bir mücâdeleden sonra, Yeniçeri oraya hücûm etti. Cenevizli müdâfî ağır bir yara

almıştı. Biraz daha dayanmasını ricâ etmek için oraya kadar gelen İmparatora "Allahın Türklere açtığı yoldan..." çekilmek istediğini söyledi ve fikrinde israr etti. Askeriyle berâber limana, gemisine doğru çekildi.

"Beşinci askerî kapı" nın bulunduğu bu yerden, yanyana, iki müthiş duvar arasına Yeniçeri ortaları girmiş, firâr edemiyen müdâfîleri kırmağa koyulmuşlardı. Müdâfîler sûrun gerek Haliç, gerek kara tarafından, şehre doğru kaçıyorlardı. Vak'ayı gözleriyle görüp hâtıraları bize kadar gelebilenlerin, ittifakla naklettiklerine göre, bu anda bütün şehirde: **Şehir alındı** vâveylâsı koptu.

İmparatorun bu hengâmede katledildiğine dâir deverân eden karışık rivâyetlerin en kuvvetlisi, Topkapı'nın içeriden, yüz adım kadar sağında, bir yerde şehre ilk giren Azep cengâverleri tarafından öldürüldüğü rivâyetidir.

Hemen aynı zamanda, Rumeli ordusundan elli nefer, Tekfur Sarayı'nın yanında Kirko - Porta - Cambazhâne kapısı denilen kapıdan girmişler, oradaki kuleyi zaptetmişlerdi. Kulenin üstünden Bizans ve Venedik bayraklarının indirildiğini, al ve yeşil Türk bayraklarının yükseldiğini gören halk her şeyin bittiğine hükmetmişti.

Bu Kirko-Porta'dan giriş hâdisesi, zamânımızda fethi nakleden, bâzı Türk düşmanı târihçiler tarafından, mugaalâtaya vesîle olmuştu. Gûyâ o kapı, muhâsara esnâsında, bir defâ, bir lüzum üzerine açılmış, teessüf olunacak bir ihmâl yüzünden, bir daha kapanmamış ve Türkler şehre bu açık kapıdan girmişler. Bu rivâyet bir tek kişinin, târihçi

Dukas'ın rivâyetidir. Muhâsarayı göziyle görmüş olanların hiçbiri böyle bir şey söylememişlerdir. Fethin göğüs göğüse döğüşerek elde edilmediğini, nasılsa, açık bırakılmış bir kapıdan girilerek kazanıldığını, isbât etmek istiyen Türk düşmanı muharrirler, Dukas'ın bu rivâyetini sermâye edinmişlerdir. Lâkin gerçek vesîkalara bağlı olan târihçiler, bu rivâyetin vârid olmadığını, bir kapıyı nasılsa açık bırakmak gibi tehlikeli bir hatâ irtikâb edilmediğini, fethin, Lykos vâdisinde, Büyük Gedik'den başladığını söylerler. Hakîkat de budur. Rumeli ordusundan elli nefer Kirko-Porta'yı ya harbederek almışlar, yâhut da müdâfaa gevşeyip, kaçış başladığı zaman kırıp oradan girmışlerdir.

29 Mayıs Salı gününden sonra şehrin içinde harb devâm etmiştir. Şehzâdebaşı'nda, tenhâ bir sokakta **Onsekiz Seymenler mezarlığı** vardır; şehrin içinde döğüşerek oraya kadar ilerliyen, orada şehit düşen on sekiz Seymen, yazısız mezar taşları altında, orada yatmaktadırlar; yalnız Seymenler başı **Hamza bin Rüstem**'in adını, yazılı olan mezar taşından biliyoruz.

İstanbul fethedildiği günün sabahı, Fâtih'in lalası Zağanos Mehmed Paşa Galata'ya girmiş ve Ceneviz müstemlekesini tesellüm etmiştir. Artık vatan toprağı, Rumeli'deki hudutlarından Anadolu'daki hudutlarına kadar yekpâre bir ülke olmuştur.

Fetih, vatanın ve Devletin bünyelerinde, büyük, geniş ve derin mikyasta têsirler göstermiştir. Vatan,

Rumeli ve Anadolu diye iki ayrı kıt'aydı; fetihten sonra bu kıt'alar birleşmiş, vatan **toprak birliğini** bulmuştur. Fetihten daha dokuz sene evvel, vatan tehlikeye düştüğü zaman, Manisa'dan Anadoluhisarı'na gelen İkinci Murad, ordusunu karşıya geçirmek için, gemilere muhtâc olmuş ve Cenevizlilerin yardımına başvurmuş, nefer başına bir altın cereme vererek, Rumelihisarı'nın bulunduğu yere geçmiş, Varna meydan muhârebesine ancak böyle yetişebilmişti.

Vatanın yekpâre bir ülke olabilmesi için fetih mukadderdi. Devlet, nazirsiz bir coğrafya merkezine yerleşmekle, bir kat daha kuvvetlendi; artık Boğazlar elindeydi; hudûdu Tuna'daydı; herhangi bir düşman ona bir hamlede yetişemezdi, lâkin, o herhangi bir düşmana, kara ve deniz yollarından derhâl ulaşabilirdi. Nitekim, zaman ilerledikçe, bu kuvvet daha ziyâde arttı: Mora ve Adriyatik sâhilleri, Devlete, tamâmiyle râm oldular. Karadeniz'den ve Azak'tan Cenevizliler tamâmiyle atıldığı gibi Kırım Hanlığı Devlete tâbî bir Hanlık oldu. Belgrad fethedilerek de Tuna ve Sava'nın ötesine geçildi. Üstelik, Barbaros Hayreddin Paşa'nın himmetiyle, mükemmelleşen donanma yenilmez bir kuvvet hâline geldi. Herhangi bir Devletin İstanbul'a taarruzu artık hatırdan geçmiyordu.

Bilâkis, Devlet, İstanbul'a yerleştikten sonra, Birinci Kosova, Niğbolu, Varna, İkinci Kosova muzafferiyetlerinin silsilesine devâm etti. Otlukbeli, Çaldıran, Merc-i Dâbık, Ridâniye, Mohaç muzafferiyetlerinin topları İstanbul tophânesinden gitmiş-

ti, Preveze muzafferiyetini kazanan donanma İstanbul tersânesinden çıkmıştı.

İstanbul,, fethedildiği zaman çok harap bir şehirdi. Esâsen Bizans pâyitahtını 1204 de Lâtinler yâni Fransızlar ve İtalyanlar, içeriden ve dışarıdan, zaptederken ve zaptettikten sonra, hâlâ yâdedilen emsalsiz bir hınçla yakmışlar, yıkmışlar, üstelik Bizans İmparatorluğunun arâzîsini aralarında taksîm etmişler, onun yerine kurdukları Lâtin İmparatorluğunu yaşatacak bir gelir membaı bırakmamışlar, şehirde kaldıkları elli yedi sene zarfında bir îmâr veyâ tâmîre muktedir olmamışlar, zaten öyle bir şey düşünmemişler ve kaybettikleri zaman şehri berbat bir harâbe hâlinde bırakmışlardı. Türklük lehinde ve frenklik aleyhinde zerre kadar mübâlâğa olmaksızın denebilir ki, eski Bizans pâyitahtı, işte o zaman yıkılmış ve soyulmuş, muhteşem bir şehir olmaktan çıkmıştı. Türkler 249 sene sonra İstanbul'a girdikleri zaman bir vîrâne bulmuşlardı: Yanmış ve yıkılmış semtler, Devletin ve halkın fakirliği yüzünden, öyle hâlî bırakılmışlardı. Soyulmuş kiliseler çıplak bir halde bulunuyorlardı. Hattâ yeni cülûs eden Kayserlerin, yâhut yeni seçilen patriklerin şerefine Ayasofya'da yapılan âyinlerde, mantoları ve taçları mücevherden görünmez olması Bizans an'anesince zarûrî imiş, halbuki hazîneler tamtakır kaldığından bu manto ve taclara, çarşıdan toplatılmış, harcıâlem, sahte mücevherler takılırmış. İşte Türklerin zaptettikleri pâyitaht bu haldeydi. Fâtih

Vlaherne Sarayı'nı oturulmaz bir halde bulduğu için, kendisine yeniden, kışlık ve yazlık, iki saray yaptırmıştı.

İstanbul'un fetihten sonra, hâlî ve vîran manzarası, şehrin umûmî plânı üzerinde Fâtih'i bile yanıltmış; kışlık sarayını — Bâyezid Câmii, Üniversite ve Süleymaniye bulunan — geniş sahaya, yazlık sarayını da, karadan sûrları zamânımıza kadar kalan Sarayburnu sâhasına yaptırmış.

Ancak şehir Rumeli'den ve Anadolu'dan getirilen halkla, az zamanda dolmuş, yeniden canlanmış, "Eski Saray" denilen kışlık sarayın o zaman mevcut olan sûrları, halkın, bir taraftan bir tarafa geçmesini güçleştirmiş, Fâtih'in oğlu ve halefi İkinci Bâyezid devrinde bu hâl herkesi sıkmış, pâdişah da, bizim Topkapı adını verdiğimiz ve eskilerin "Yeni Saray" dedikleri, Fâtih'in yazlık saray olsun diye yaptırdığı saraya taşınmış, o vakitten tâ Abdülmecid devrine kadar bu yazlık saray, pâdişahların esaslı ve dâimî sarayı olmuş, Osmanlı târihinin en mühim kısmı da orada geçmiştir.

İkinci Bâyezid "Yeni Saray" a göç ettikten sonra, kendi nâmına bir câmi yaptırmağı murâd edinmiş, "Eski Saray" ın Marmara'ya doğru inen kısmının en iyi bir sâha olacağı düşünülmüş; câmî, medreseleri, imâreti ve mezarlıklar oraya kurulmuş. Kanûnî Süleyman kendi nâmına bir câmi yaptırmağı istediği zaman da, "Eski Saray" ın Halic'e bakan arka sâhası ayrılmış Süleymâniye, bütün mîmarî manzûmesiyle oraya kurulmuş. Eski Saray bir defâ daha küçülmüş.

Lâkin millî ihtiyâcın çıkardığı bu değişiklik yüzünden şehrin ortasında manzara başkalaştığı gibi, devirler geçtikçe, saray hayâtında da hükmü uzun süren bir an'ane yerleşmiştir: "Yeni Saray" Pâdişâhın dâimî yerleştiği bir saray olunca, "Eski Saray" bir devir evvelki harem takımının çıkarıldığı ve "mahfuz" tutulduğu bir saray olmuştur.

Pâdişahların hareme kapandığı devirlerde başlıyan bu an'aneye göre: Bir pâdişah ölünce ve yerine kardeşi yâhut yeğeni geçince ölen pâdişâhın haremleri, dâireleriyle "Eski Saray" a naklolunurlar ve orada îtinâ ile "mahfuz" tutulurlardı; aynı günlerde yeni pâdişâhın, "Eski Saray" da mahfûz olarak yaşıyan vâlidesi, parlak bir alayla, oradan çıkarılır, "Yeni Saray" a getirilir, vaktiyle kocası zamânında gördüğü ikbâle bu defâ oğlu devrinde tekrar kavuşurdu. Her cülûsta, bu an'anenin hükmü, iki yüz seneden fazla, icrâ olunmuştur. Bu an'ane ancak 1826 da, "Vak'a-i Hayriyye" de sona ermiş, "Eski Saray" ilgaa edilmiş, yeri, yeni kurulan ordunun Seraskerlik makamı ve dâireleri olmuştur. Abdülâziz devrinde Müşir Namık Paşa bu binâları tamâmiyle ortadan kaldırarak "Bâb-ı Seraskerî" yi binâ etmiştir. Bu değişiklikler yüzünden Fâtih'in İstanbul'da binâ ettiği ilk sarayın, kitaplarda okuduğumuz satırlardan başka, bir hâtırası kalmamış ve enkaazı kaldı ise toprak altında kalmıştır.

Fetihten sonra İstanbul'un îmârı hemen başladı. O devirde harp ne kadar sürekli olmuşsa îmâr

da o kadar sürekli olmuştur. Bursa'yı ve Edirne'yi Türk üslûbunda yaratan îmâr kudreti bu defâ İstanbul'da göründü.

Bizans'ın kurduğu şehir, sûr çerçevesi içindeki şehirdi. Bu çerçeve içinde de, mîmârîsi ihtişamlı iki büyük kilise vardı: Biri Ayasofya, biri de Mukaddes Havârîler Kilisesi. Diğer kiliseler, bunlara nisbetle küçük eserlerdi. Nitekim bâzıları muhâfaza edilmiş ve bâzıları yıkık bir şekilde hâlâ durmaktadır. Türkler büyük bir eser olarak yalnız Ayasofya'yı buldular. Onu İkinci Selim ve Sokullu Mehmed Paşa, Mimar Sinan'a mükemmel bir şekilde tâmir ve takviye ettirdiler, etrâfını kaplıyan tufeylî yapıları yıktırarak ortaya çıkardılar, bugüne kadar gelen şekliyle bıraktılar. Mukaddes Havârîler kilisesi, fetihte, bir vîrâneydi. Bizans'ın meşhur ipodromu yıkılmıştı, harâbesi bir taş ocağı gibi kullanılıyordu. İlk İmparatorların — Sultanahmed Câmii'nden denize kadar — saraylarını yaptırdıkları sâhada, çoktan beri, saraydan eser kalmadığı gibi, 1000 târihinden sonraki sülâlelerin yerleştikleri Vlaherna "Blacherna" — şimdiki Tekfur Sarayı'ndan Defterdar'a kadar giden sâha — perîşan bir haldeydi.

En son sülâle, Paleologlar, Bizans İmparatorluğunu yıkılmış, taksim edilmiş, gelirsiz ve fakir bulmuşlardı; şüphesiz ki bu hâl, daha ziyâde bundandı.

Osmanlı Türkler İstanbul'u yalnız bir sûr çerçevesi içinde değil, çok daha geniş mikyasta bir çerçeve içinde îmâra koyuldular.

Yalnız sûr çerçevesi içinde Fâtih, Bâyezid, Sultan Selim, Şehzâde, Süleymaniye, Mihrimah Sultan,

Sultanahmed, Vâlide Câmîleri, Türk mîmârîsinin hâlis ve kudretli olduğu devirlerde yapılmış, bu şâheserler, gene bunlarla aynı devirlerde yapılmış vezir câmîleri, daha küçük mikyasta, diğer şâheserler, îmârın Bizans İstanbul'una adetçe fâik olduğunu gösterir.

İstanbul'u çok daha geniş bir mikyasta almak bahsine gelince; İstanbul'da fetihten sonraki millî hayâtiyetin, yaratıcı kudretin manzarası burada görülür.

Boğaziçi, iki sâhil boyunca, köy köy, Kavaklar'dan Marmara'ya kadar, yalı mîmârîsiyle süslenmiş, yeryüzünde, yalnız kendine benzer, başka bir şehir olmuştur. Üsküdar, mahdut bir kasaba olan Chrysopolis olmaktan çıkmış, câmîleri ve saraylariyle, İstanbul'un karşısında, ona benzer bir şekil almış, sâhilden Çamlıca tepesine kadar yükselmiştir. Eyüb, bir sütçü köyü iken, fethin rûhânî hâtıralarının etrâfında, millî mîmârînin bütün güzellikleriyle bezenmiş, zamanla genişledikçe genişlemiş, ölümü güzel gösteren, nazîrsiz bir ölüm şehri mertebesine ermiştir.

Galata, Cenevizlerden alındıktan sonra daha ziyâde canlanmış, frenklerle ticâret işlerimizin merkezi olmuş, hayâtiyeti arttıkça artmış, iki asır geçmeden, sûrlar dışına taşmış, Beyoğlu peydâ olmuş, mâbaadi olan semtlerle bugüne kadar, büyüdükçe büyümüştür.

Beşiktaş bir taraftan Tophâne'ye, dîğer taraftan Ortaköy'e kadar, sâhil boyunca, beş yüz sene zarfın-

da, bir düziye, mâmurlaşmış, basamaklarla çıkılan semtleriyle, tepelere kadar yayılmış, her devrin câmî, türbe, çeşme, saray ve konaklariyle süslenmiş, tek başına bir şehir olmuştur. Pâdişahların Topkapı Sarayında oturmamağa başladığı son asır ortalarından beri ise bu sâhil, yenilik devrinin mîmârîsiyle bezenmiş, başka bir üslûpta canlanmıştır.

Eski devirlerde Kasımpaşa'dan Karaağac'a kadar, yeni devirlerde Kadıköyü'nden Maltepe'ye kadar, Bakırköy'den Yeşilköy'e kadar halkın yayılmasını ve yerleşmesini zikretmek gerektir.

Teslim alınan münkariz İstanbul'un dar sâhasiyle Türk İstanbul'un bu geniş sâhası ne kadar farklıdır. Bu büyük çerçeve içinde, beş yüz sene zarfında, kaç defâ zelzeleler ve yangınlar güzellikleri tahrip etmişti. **Türk İstanbul** bu âfetlerden sonra, kaç defâ, bir daha dirilmiş, yıkılan mîmârîsini bir daha tâmir etmiş ve eski semtlerini bir defâ daha yaratmıştı. Zaman mesâfesinde, bu hâdise, halkın sürekli hayâtiyetini ne kadar gösterir.

Eski üslûpta İstanbul'un yüz sene evveline kadar fârikası; mîmârî manzûmeleri etrâfında her biri başka çeşitte semtlerdi.

Bir semtin esâsı olan câmî yalnız bir tek binâdan ibâret olan ibâdet yeri değildi; o câmii vakfedenin devrini gösterir bir manzûmeydi; câmiin yanında medrese, imâret, tâbhâne, hamam, mektep, muvakkithâne, câmiin mihrap tarafında vakfedenin türbesi, akrabâsının ve yakınlarının gömüldüğü mezarlık... Hâ-

sılı bütün şekliyle, vakfedenin adını taşıyan ve devrini temsil eden bir levhaydı.

Türkiye'de vakıfların müslüman ve hıristiyan her memleketten fazla, çokluğunu haciz ve musâdere korkusuna atfetmek harc-ı âlem bir iddiâdır. Bu sebep vârid olsa bile hem ikinci derecededir, hem de pâdişâhın bendesi sayıldığı için, servet ve emlâkinin de pâdişah tarafından, tevârüs tarîkiyle alınan "Osmanlı" zümresine göredir. "Osmanlı" zümresinden olmıyanların mîrâsına pâdişah dokunamazdı.

Vakıfların çokluğunun asıl sebebi çok daha güzeldir: Zengin ve gelirli olanlar bir câmî yâhut bir hayır müessesesi yapmakla vatan toprağının bir köşesine adlarını verirler, halkın hürmetini kazanırlar, meşhûr olurlar, aynı zamanda uhrevî bir tesellî edinirlerdi. Az çok mal ve mülk sâhiplerinde vakfetmek arzûsu mutlaka vardı. Bu his bir an'ane olmuştu. O kadar ki, hiçbir vakfı olmıyan zât, resmî sıfatiyle, yüksek mertebelere erse bile hor görülürdü. Birkaç ay Devletin başına geçmiş olan İbşir Paşanın hiçbir vakfı olmaması başlıca bir aybı gibi kaydolunmuştu.

Yüzlerce sene vakıflarla bezenecek olan İstanbul'da, fetihten sonra, millî mîmârî yeni bir merhaleye girmişti: Millî mîmar artık mü'minleri bir tek kubbe altına almağa çalışıyordu. Bu emel câmiin bir taraftan genişlemesine, diğer taraftan yükselmesine yol açıyordu. Üstü birçok küçük kubbelerle ve içi birçok sütunlarla süslenmiş Arap ve İran câmîlerinden ayrılış noktası buradaydı. Hattâ gerek Selçuk, gerek

Bursa ve Edirne'deki ilk Osmanlı câmîlerine göre bu büyük bir tekâmül farkı idi. Mü'minleri bir tek kubbe altına almak emeli, ancak selâtîn câmîlerinde tecellî edebildi. Diğer birçok vezir câmiinde Bursa ve Edirne'de görülen çift yâhut birçok kubbeli plân, İstanbul'da da uzun bir müddet sürdü.

Fâtih'in ilk temelini attığı yapılar Eyüb Sultan türbesi ve câmii oldu. Bütün Türkiye'de, belki bütün dünyâda en uhrevî bir şehir olan Eyüb'ün başlangıcı budur. Orada ölümü güzelleştiren hava Türkiye Türklerinin verdiği bir havadır. Yüksek yaratılışta ecnebî zâirlerin hepsi, ziyâret ettikleri Eyüb'e hayran olmuş, onu rûhânî şehirlerin en güzeli addetmişlerdir. Şüphesiz ki, Bizans devrinde Eyüb semti, bir sütçü köyü iken, orada, bu rûhânî hava yoktu.

Daha 1453 de yapılan Eyüb türbesinin karşısında temeli atılan Eyüb Câmii 1458 de bitti. Türk İstanbul'un ilk câmii budur; fetih rûhâniyetinin toplandığı bir yer diye halkın sevgisi Devletin de ihtimâmını oraya çektiği için zaman zaman tâmir gördü. Lâkin tâmirler yüzünden ilk şeklini de kaybetti. Nihâyet, on sekizinci asır sonlarına doğru büsbütün harâb oldu. Üçüncü Selim 1798 de temelinden başlıyarak, daha geniş bir plânda yeniden binâ etti. 1800 de halka, açıldı; hâlâ o şekildedir. Türbeye de İkinci Mahmud esaslı bir tarzda yeni bir şekil verdi.

İlk Eyüb câmiinden ve Eyüb türbesinden bir duvar bile kalmadı, lâkin millî îtikadın bu harâretli merhalesinden, yavaş yavaş, zaman zaman bir şehir doğdu. Her asrın fârikasını taşıyan türbeleriyle, câmîleriyle, mezarlıklariyle, mukaddes makamlariyle, bu şehir hâlâ gözümüz önündedir.

Fâtih'in ikinci eseri, yıkık bir halde bulunan Mukaddes Havârîler kilisesinin ve Milâdın 1000 târîhine kadar Kayserlerin ve Hânedanlarının gömülmüş olduğu türbelerin yerinde, kendi nâmına yaptırdığı câmîdir. Temelleri 1463 de atılan ve ancak 1470 - 71 de biten bu heybetli eser, üç yüz sene, mîmârîsinin güzelliğiyle gözleri kamaştırmış ve 1766 da İstanbul'u alt üst eden korkunç bir zelzelede yıkılmıştır. Bu zelzelede İstanbul'un, az veyâhut çok, her tarafı yıkılmış, birçok kubbeleri ve minâreleri çökmüş, yâhut zedelenmiş, lâkin Fâtih Câmii'nin kubbesi tamâmiyle çöküp, duvarları yarıldığı için halkın rûhu teşe'ümlerle dolmuştu. Üçüncü Mustafa, bu teşe'ümleri gidermek için câmii temellerine kadar söktürüp yeniden yaptırmış ve 1770 de halka açtırmıştır. Üçüncü Mustafa devrinde asıl millî üslûpta Türk mîmârîsi münkariz bulunduğu için, yeni Fâtih Câmii, hayli masrafla ve himmetle yapılmış ve — kendine göre — güzel olmakla berâber, eski Fâtih Câmii'nin bir gölgesi bile olamamıştır; bunu gözümüz önünde duran bir vesîkayla anlıyoruz: O büyük zelzelede eski câmi yıkıldığı halde, onun "Harem" denilen şadırvan avlusu, olduğu gibi yerinde kalmış ve öylece bırakılmıştır. Eski câmîden bize yâdigâr kalan odur 1470 de millî harsın çok kudretli bir devrinde, iliklerine kadar Türk ve Müslüman bir mîmarın bıraktığı bu mermer sütunlar çerçevesi, 1770 de, tekrar yapılan câmiden ne kadar farklıdır!

Câmiin sağ tarafında, biraz uzakta bulunan mermer sütunlu "Tâbhâne" de, bu şadırvan avlusu gibi, o zelzelede yıkılmadığı için, Fâtih devri mîmârîsinin farkını gene böyle göstermektedir.

İlk Fâtih Câmii'ni yapan mîmar, gene o civarda, Kumrulu Mescit'de yatan Koca Sinan'dır; eski, atîk, kadîm lâkaplariyle de anılan bu Mîmar Sinan'la Saraçhanebaşı'nda mescidi ve mezarı bize kadar kalan Mîmar Ayas'ın da binâya iştirâki farzolunur.

Yanlışlarla dolu bir târih bırakan Demetriyus Kantemiroğlu kitabında, eski Fâtih Câmii'nin mîmarının o devirdeki Bizans mîmarlarından "Kristodulos" olduğunu söyler. Zamânımızda Bizans'ın son senelerine dâir yazı yazanların bâzıları da bu Bizanslı mîmarın ihtiyarlığında ihtidâ ettiğini "Koca Sinan" diye anılan mîmarın bu adam olduğunu söylerler.

Bizans'ın son zamanlarında, her şey gibi, mîmarlık da sönük bir haldeydi. Mamafih "Kristodulos" güzîde bir mîmar olabilir; yakıştırılmış bir rivâyet olan ihtidâ etmesini ve "Sinan" ismini almasını da kabul etmek, birçok emsâlini gördüğümüz için, kaabildir; lâkin bir noktayı kabûl etmek imkânsızdır: Eski câmîden bakiye kalan şadırvan avlusunun mîmârîsi, Türklük ve Müslümanlık iliklerine kadar geçmemiş olan bir mîmar tarafından yapılamaz. Bir Bizanslı mîmar ne kadar usta ve hattâ dâhî olsa, ihtiyarlığında müslümanlığı kabûl etse bile, bütün hayâtında bellediği bir üslûba tamâmiyle zıd bir üslûbu kudretle tecellî ettiremez. Bu şadırvan avlusundaki sütun çerçevesi Türk mîmârîsi içinde doğmuş, onunla halli hamur olmuş bir ustanın eseridir.

Eskiden kısaca "Fâtih" denilen semt, birçok semtlerin adı, âdetâ şehir içinde bir şehirdi. Bu

yayılma ve genişleme, yerleşme, yalnız Fâtih cihetlerinde, ne kadar az bir zamanda olmuştu.

Fetihte yirmi yaşında bulunup İstanbul'a yerleşen bir Türk, yetmişine vardığı bazan, ömrünün elli senesi zarfında neler görebilir? Bu kısa müddet zarfında gördüğü mîmârî eserleri ne kadar çoktur:

Fâtih devrinde, İstanbul'un göbeğinde Eski Saray, Sarayburnu'nda Yeni Saray, Yedikule... 1463 de Mahmudpaşa Câmii ve ona mülhak türbe, medrese, hamam, imâret, çarşı, 1471 de Aksaray'daki Muradpaşa Câmii ve Üsküdar'daki Rum Mehmed Paşa Câmii, Büyük Çarşı. Zamânımıza kadar kalmış, yâhut yangın ve zelzeleyle kaybolmuş yüzlerce mescit. Bâyezid devrinde: 1485 de Davudpaşa Câmii ve medresesi; 1491 de Fîruzağa Câmii, 1497 de Hadım Ali Paşa Câmii, medresesi, hanı ve ona mülhak eserler. Nihâyet İkinci Bâyezid Câmii 1505 de, kendine mülhak bütün bir mîmârî manzûmesiyle, ikinci selâtîn câmii olarak, geniş bir sâhada, İstanbul'u süsler.

Gene bu devirden Zincirlikuyu Câmii Sadrazam Hadım Ali Paşanın, İstanbul'a nâdir bir mîmârîde bıraktığı ikinci yâdigârdır. Damad Bâlî Paşa ve İskender Paşa Câmîleri de İkinci Bâyezid devrinin son güzel eserleridir.

Bu eserler bu zamâna kadar daha birçok mescitlerle berâber kalmıştır. Zamanla, zelzele ve yangın yüzünden, izleri bile kalmıyanların adedi başka bir bahistir. İşte İstanbul'da fetihten beri yaşayıp yetmiş yaşına varmış bir vatandaşın gözleriyle görebildiği manzara budur. Fetih senesine kadar günden güne sönen Bizans İstanbul'u ile, fetihten sonra

her sene dirilen Türk İstanbul'un farkı, bu kadar büyüktür.

Yavuz Sultan Selim'in devri sekiz buçuk seneden az sürdü, bu pâdişah, babasına bir türbeden başka bir şey yapmağa vakit bulamadı. Lâkin bıraktığı dopdolu hazînelerle, oğlu Sultan Süleyman, İstanbul'u îmâr etmeğe derhal koyuldu. Bu îmâr işinde parlıyacak mîmar da Sultan Selim devrinde, Acemi Oğlanlar kışlasında yetişmiş bir gençti. O zaman Acemi Oğlanlar kışlasının, Mîmar Sinan olacak, bu genç gibi bir sanatkâr yetiştirecek seviyede bir mîmârî ocağına da sahip olması ordu terbiyesinin derecesini gösterir.

Sultan Süleyman tahta çıkar çıkmaz, babası nâmına inşâ ettirdiği câmi 1522 de bitmiş ve halka açılmıştır. Sultan Selim Câmii, Sinan üslûbunun bir müjdecisi olduğu için Sinan'a atfedilmişse de bu iddiâ yanlıştır. Sinan 1522 de henüz Yeniçeri neferi idi ve o sene Rodos'un fethinde bulunuyordu; henüz bir eseri yoktu. Diğer bir rivâyete göre bu eser Sinan'ın ustası Acem Alisi'nindir. Bu da bir rivâyetten ibârettir.

Bir mîmârî edebiyat ve târihimiz olmadığı için eski Sinan, Ayas, Hayreddin, Kemâleddin gibi şerefli mîmarlarımızı, karışık rivâyetler yüzünden, hayâl meyâl biliyoruz. Cedlerimiz yalnız mîmârîde değil, her şeyde, dâhiyâne yapmasını bilmişler, lâkin yazmasını unutmuşlar. Bu bizim fecî bir tâlihsizliğimizdir.

İstanbul'un manzarasına Süleyman, İkinci Selim, Üçüncü Murad devirlerinde başka bir revnak veren Mîmar Sinan'dır. Ona ve eserlerine dâir bil-

diğimiz tamdır denilmekten uzaksa da büsbütün müphem de değildir; uzun bir ömür süren bu dâhî mîmarımızın, yaşadığı müddetçe, her eseri şahsına atfetmek âdet olmuşsa da bu bahsin biraz îzâhı lâzım gelir: Mîmar Sinan "Ser Mîmârân-ı Hâssa" idi. Yâni Mîmarbaşı idi; saraya bağlı olan Mîmarlar Ocağı'nın başındaydı. Pâdişah ve Devletin inşââtına o nezâret ediyordu. Usta, kalfa, çırak sırasiyle bütün bir îmar kudreti, maiyetinde bulunuyordu. Süleymâniye ve Edirne'deki Selîmiye gibi birçok şâheserlerle, doğrudan doğruya kendi, yaratıcı bir sanatkâr gibi, meşgul oluyordu. Diğer birçok eserlerin de plânını hazırlıyor, her tarafını tasarlıyor, her noktasına âit emirlerini veriyor, inşâsını maiyetine bırakıyordu. Sinan'ın hiç gitmediği bâzı şehirlerimizde nâmına atfedilen yapılar olduğuna göre, onları, kendine bağlı olan kalfaya havâle etmiş olduğu farzolunur.

Millî mîmârînin feyezan hâlinde bulunduğu o asırda Sinan'ın uzun sürmüş olan ömrüne sığmayacak kadar eseri görülüyor. Yalnız İstanbul'u her tarafından, selâtîn câmîleri, vezir câmîleri, mescitler, medreseler, türbeler, imâretler, dârüşşifâlar, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, sebiller, mekteplerle donatmıştı; yaptığı sarayların adedi ise kırk iki idi.

Bize kadar kalabilen, Aksaray'daki Haseki Câmii, medresesi, dârüşşifâsı, imâretiyle, bir manzûme hâlinde ilk eserlerinden biridir; 1534 dendir. Eyüb'de Defterdar iskelesinde, Defterdar Mahmud Çelebi nâmına binâ ettiği câmi ve türbe ise 1545 dendir.

Mihrimah Sultan nâmına, Üsküdar iskelesi karşısında binâ ettiği câmi, 1548 de medrese, imâret ve sâire, büyük çapta eser bırakmağa başladığını haber veren bir manzûmedir.

Gene 1548 de binâ ettiği Şehzâde Câmii ise ilk büyük kubbeli eseridir. Üstâdlığının belirdiğini gösteren, heybetli olduğu kadar zarîf olan bu câmî ve etrafındaki manzûmesi ise, ancak ondan sonraki azametli eserlerinin karşısında sönük kalmıştır; câmiin yanı başında Şehzâde Mehmed türbesi ayrı bir şâheseridir.

Yenibahçe civârında, Deli Hüsrev Paşa türbesi ise inşâ ettiği türbelerin en güzeli olduğu için ayrıca zikredilmeğe değer. Bu eser 1545 dendir.

Silivrikapı'da İbrâhim Paşa ve Eyüb'de Zâl Mahmud Paşa câmî ve manzûmeleri 1550 dendir. Topkapı'da Sadrâzam Kara Ahmed Paşa Câmii de 1554 dendir. Aynı senelerden oldukları halde Sinan'ın bu vezir câmîlerine verdiği ayrı hava dehâsının çeşide ne kadar ehemmiyet verdiğini gösterir.

Nihâyet Sinan'ın kemâl merhalesinde, çok bağlı olduğu ve devrini mîmârîde temsîl edeceği pâdişâhın nâmına binâ edeceği Süleymâniye'ye 1550 de başladığını ve bu eseri 1557 de bitirdiğini görüyoruz.

Milliyetimizin en büyük âbidesi olan Süleymâniye'de kaderin her cihetten mehîb ve güzel tecellîsini görmemek muhâldir. Mîmarı, Sinan gibi bir dâhî kemâl yaşında olmasaydı bu eser vücut bulmazdı; lâkin bânîsi Süleyman gibi fâtih ve zengin bir pâdişah, o mîmara, bir şâheseri yaratmanın, hudutsuz imkânlarını vermeseydi bu eser gene vücut bulmazdı. Genişliye genişliye, yüksele yüksele gitmiş uzun

bir istîlâ târîhinin gene kemâl devrinde, bu sanat mûcizesinin zuhûr edişi de insanı ne kadar düşündürür.

İki kısımdan mürekkep ulu mâbedin şadırvan tarafı, üstü açık, 24 sütun üzerinde yükselen 28 küçük kubbeli muhteşem bir çerçevedir. Sütunların 10 u beyaz mermerden, 12 si pembe granitten, câmi kapısında olan ikisi de somâkidendir. Ortada şadırvan işlenmiş mermerden ve tunçtandır. Câmîde kubbe, dayanacağı yerlere yüklenmiş değil, âdetâ gökten inmiş de konmuş zannedilir. Mihrap, minber, Hünkâr mahfeli millî oymacılığın incelik hârikalarıdır. Mîmârî ve dekor sanatlarının bu mükemmel terkîbinde asâlet, sâdelik ve ihtişam gözleri yormıyan bir manzaradır.

Fetihten yüz sene sonra Türklük İstanbul'a böyle bir eser vermiştir.

Etrâfında çepçevre medreseleri, Halic'e doğru inen sâhada, biri Ûlâ diğeri Sâniye adlı iki medresesi ayrı birer şâheserdir. Tâbhânesi sütunlariyle Yunan mâbedlerini hatırlatan bir güzelliktedir. Mülhak binâlar, İmâret, Bîmârhâne, Dârüşşifâ, Dârüttıb ayrı ayrı değerlerdedirler. Bânî Sultan Süleyman'ın türbesi, câmiin ihtişâmı ayarındadır.

Sinan'ın Süleymâniye'den sonra binâ ettiği câmiler 1558 de Edirnekapı'sında Mihrimah Sultan Câmii, 1560 da Rüstem Paşa Câmii, 1571 de Sultanahmed meydanının arkasında Sokullu Mehmed Paşa Câmii, 1573 de Kasımpaşa vadîsinin nihâyetinde Piyâle Paşa Câmii, 1577 de Tersâne kapısında Sokullu Mehmed Paşa'nın diğer câmii, 1580 de Üskü-

dar'da deniz kenarında Şemsi Paşa Câmii, Üsküdar'da, Atik Vâlide nâmını alan, İkinci Selim'in karısı Nûrbânû Sultan nâmına yaptığı câmîdir. Bu câmîlerin her biri başka plânda, başka çeşittir. Sinan, beherine başka bir hava vermiştir; "tenevvü" e çok meraklı oluşu da zevkini ve dehâsının zenginliğini göstermektedir.

Sinan'ın ölümünden sonra en güzîde tilmîzi Dâvud mîmarbaşı olmuştu; hayâtı ve ölümü müphem bir mesele olan Mîmar Dâvud, saltanatın her sâhada inkıraz alâmetleri gösterdiği bir devirde yaşamış, zâten Sinan'ın son senelerinde, gittikçe inceliğe, süse meylettiği görülen millî mîmârî onun zamânında daha ziyâde müzeyyen üslûbu ifâdeye başlamıştı. Mîmar Dâvud'un, Eminönü'nde, Safiye Sultan nâmına başlayıp duvarları adam boyu yükselince bitiremediği büyük câmîden bahsetmek lüzumsuzdur. Lâkin Ayasofya'daki Üçüncü Murad türbesi, Divanyolu'ndaki Koca Sinan Paşa türbesi ve medresesi, Eyüb'de süslü üslûbun bir nümûnesi olan Ferhad Paşa türbesi onundur; Üsküdar'da en güzel câmîlerden biri olan Atik Vâlide'yi ya Sinan'ın nezâreti altında yapmış, yâhut inşâsına Sinan'la berâber çalışmış, yahut da onun ölümünden sonra ikmâl etmiştir. Bu eser 1583 dendir. 1585 de Karagümrük'de Kızlarağası Mehmed Ağa Câmii'ni, 1586 da Hırka-i Şerif'deki Mesîh Ali Paşa Câmii'ni, 1588 de Ramazan Efendi ve Nişancı Mehmed Paşa câmîlerini ve 1593 de Cerrahpaşa Câmii'ni onun mîmarbaşı olduğu devirde yapılmış görüyoruz.

Mîmar Dâvud'un ölümünden sonra bir müddet Dalgıç Ahmed, mîmarbaşı olmuş, sebiller, çeşmeler,

türbeler bırakmıştır. Ondan sonra Sinan'ın çıraklığından beri güzîde bir tilmîzi olan Mehmed Ağa mîmarbaşılık makaamına geçmiştir. Sultanahmed Câmii'ni ve manzûmesini; Ayasofya'nın karşısında ve İpodromun üzerinde, Türk sanatının iri bir mücevheri gibi yaratan, Mîmar Mehmed'in başka eserlerinden bahse hâcet yoktur. Bu câmî orada binâ edilmeseydi millî hayalhânemizde ne kadar büyük bir noksan olurdu.

1640 dan Üsküdar'da Orta Vâlide nâmını alan Kösem Sultan'ın küçük câmii, bir çini cenneti olarak göze çarpar.

Yenicâmi, Mîmar Dâvud'un bıraktığı duvarlar üzerinde, Köprülü Mehmed Paşa tarafından, Dördüncü Mehmed'in vâlidesi Hatîce Turhan Sultan nâmına yükseltilmiş, hâlis millî üslûpta son büyük âbidelerden biridir.

1710 da Üsküdar'da, sâhilden az içeriye doğru, Üçüncü Ahmed'in vâlidesi Gülnûş Emetullah Sultan nâmına binâ edilen "Yeni Vâlide" nâmını alan câmî, mîmârîde inkıraz alâmeti sayılan süs iptilâsını fazla göstermekle berâber gene millî üslûpta bir eserdir. 1708 den Çorlulu Ali Paşa Câmii de onun benzeridir. 1734 den Hekimoğlu Ali Paşa Câmii millî mîmârî inkırazının kendine mahsus bir güzellik câzibesine sâhiptir. Her halde millî üslûpta bir eserdir. Lâkin gaalibâ son eserdir.

Bu târihte "üslûp şuursuzluğu" başlar. 1755 de Birinci Mahmud'un "Mahmûdiyye" unvânını vermek niyetiyle binâ etmeğe başladığı ve bitiremediği, kardeşi ve halefi Üçüncü Osman tarafından ikmâl olunan ve asıl bânîsinin ismi hazfedilerek, hem yan-

lış, hem mânâsız "Nûr-u Osmâniye" unvânını alan câmî, üslûpta millî şuursuzluğun bir nümûnesidir. Kendi millî mîmârîmizden ne mikyasta ayrıldığımızı gösterir.

"Nûr-u Osmâniye" den sonra, bir asırdan fazla bir zaman mesâfesinde câmî yaptırmak, bir câmii bütün manzûmesiyle vakfetmek an'anesi, eskisi gibi sürmüştür; bu mesâfe üzerinde her devrin eserleri göze çarpar.

"Rokoko üslûp" denilince inkıraz zevki diyip, kötü görmek de yanlıştır. Bu her millet için zevkin mukadder bir merhalesidir. "Rokoko" müstakil bir üslûp çığırıdır, denilebilir. Türk rokokosu da lâtîf eserler vermiştir.

Daha elli sene evveline kadar İstanbul, Eyüb, Üsküdar ve Boğaziçi semtleri yeryüzünde görülmüş semtlerin en güzelleriydi; her biri diğerinden başka, kendine benzer, şekli ve havası biribirinden çok farklı semtlerdi. Bir semtten diğerine geçerken, bir yıldızdan bir yıldıza geçmiş kadar başkalık duyulurdu. Boğaziçi'nde Kandilli, Anadolu Hisarı, Kanlıca, Çubuklu biribirine komşu köylerdir; lâkin her birinin çerçevesi, havası, güzelliği başkadır. Birinden ötekine geçerken manzara değişir. İstanbul içinde Kocamustâpaşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Davutpaşa semtleri de biribirine komşu, lâkin biribirine benzemez semtlerdi. Rûh bu kadar çeşitli manzaralar arasında sıkılmazdı; bu tenevvü sonu gelmez bir şehir manzarası vehmini verirdi. Halbuki bu semtler ne kadar dar bir sâhadaydılar; yangınlar bu semtleri silip süpürdükten sonra bu sâhaların darlığı daha ziyâde göze çarptı.

Çok geniş sâhalarda binâ edilmiş, geniş caddelerle çevrilmiş, mâmûriyetin son derecesine nümûne olan son asrın şehirlerinde hendesenin yeknesaklığı, hiç şaşmıyan düzlük, her tarafın biribirine benzeyişi, rûhu ne kadar sıkar; târih yok, mânevî hava yok, yalnız hendesenin baskısı vardır; fennin, rahatı ve sıhhati kollıyarak, mîmârîde yarattığı bu mükemmeliyete uzun bir müddet taraftar olanlarda bile usanç peydâ olmuş, tenevvüe ihtiyaç hisleri belirmiştir.

Eskiden İstanbul semtlerinde görülen tenevvü, rûhâniyetten, hayat şevklerine kadar, derece dereceydi. Eyüb, Kocamustâpaşa, Üsküdar'ın bâzı köşeleri uhreviydi; buraları, Maurice Barres'in: "Bâzı semtlerde rûh eser!" diye tasvîr ettiği yerlerdi. Lâkin Çamlıca'da, bunun tamâmiyle zıddına olarak, her saat istirâhat ve hayâtın keyfi duyulurdu. Boğaziçi'nde bâzı vâdilerde ve bâzı körfezlerde, havanın tecellî ettirdiği bâzı saatlerde, yalnız hayâtın şedîd bir şevki belirirdi. Heveslerinin peşinde koşan bir İstanbul genci, **Enderûnî Vâsıf,** yüz otuz sene evvel, Boğaziçi'nin iki yakasında, iki köşeyi, neş'enin bir fıskiye yükselişiyle:

Bahrin bu şeb emvâc-ı safâ aştı boyundan
Vâsıf gidelim Göksu'ya İstinye Koyu'ndan

mısrâlarından terennüm ediyordu.

Uhrevî olsun, dünyevî olsun, bütün bu semtlerin mîmârîleri gayet basitti; ahşaptı. Konaklar, evler, yalılar, köşkler ve birçok küçük evlerden ibâretti. Onların da bir semte yâhut bir köye dâimâ

bambaşka bir hüviyet veren, sayısı fazla değildi. Bu kadar az malzemeyle biribirinden güzel ve göz alıcı tablolar yaratmak İstanbul'un Türk ve Müslüman halkının millî güzîdeliğini gösterir.

Bu halk İstanbul'un fethinde bulunup şehre yerleşen ve fetihten sonra, peyderpey gelip İstanbullulaşan halktı. Elli sene evveline kadar İstanbul'da gezinen ve hattâ şimdi bile bâkî kalmış bâzı semtlere bakan bir insan, bu yerlerin, beş yüz seneden beri, değişmemiş olduklarını sanır. Halbuki, oralar, asırlar boyunca, kaç defâ yangından çıkmış, kaç defâ yeniden yaratılmışlardır.

Eski geçim şartlarına uygun yaşıyan, kazanılan para ile harcedilen para arasında tabiî bir nisbet olan, eski muâşeretin zevklerine kanâat eden halk bu semtleri yaratabiliyordu.

İnsan ve hayât her memlekette olduğu gibi, bizde de, geniş ve derin bir mikyasta değişti. İstanbul'un eski semtleri de mâzîye âit kaldılar. Millî şuûra, sâhip olunca, yeni zihniyetle, bugünkü muâşeret ve hayat şartlarına uygun gene millî bir İstanbul ve bir millî Boğaziçi yaratmak işi kalır.

Zaman mâzî, hâl ve istikbal diye üçe taksim edilirse de bu çok îtibârî taksimdir. Sâbit olan bir şey üçe taksim edilebilir; lâkin dâimâ yürüyen bir şey taksim edilemez. "Hâl" dediğimiz şey yarından sonra "mâzî" olacaktı. İstikbâl dediğimiz gelecek günler dahî, zaman yürürken, "hâl" olacaklar, son-

ra mâzîye karışacaklardı. Hakîkatte mâzî, hâl ve istikbâl yoktur. Ortada bir "imtidâd" vardır.

Bu imtidâd hattının ortasında, "hâl" içinde yaşıyoruz; **gelecek** kısmını göremiyoruz. Geçmiş olan kısmını ise târihçilerin naklettikleri gibi biliyoruz, yâhut, o kısmın, bize kalmış eserlerini görüyoruz. Millî varlığımızdan yalnız geçmiş olan devirler muhayyilemizde bir yekûn hâlinde duruyor.

Geçmişte sevdiğimiz, hayran olduğumuz ve bağlandığımız şeyler yalnız güzellikler, iyilikler, doğruluklardır; yoksa çirkinlikleri, kötülükleri ve haksızlıkları sevmiyoruz. Demek ki mâzîyi bir kütle hâlinde, olduğu gibi, her tarafıyle sevmekten uzağız. Böyle olduğuna göre yaşadığımız devirde de, "hâl" de de sevdiğimiz ve sevmediğimiz aynı şeylerdir. Gelecekte de aynı şeyleri seveceğiz, aynı şeyleri sevmiyeceğiz.

Millî şuûra ermiş bir insana göre muhâfazakârlık, liberallik ve daha ileri fikirler arasında fark azdır.

Eski İstanbul'un güzel semtlerini yaratan Türklük, Şark medeniyeti içinde yaşıyordu; o zaman o medeniyetin mânevî havasiyle, ahlâk ve muâşeret kaideleriyle, hayat şartlariyle onları yaratmıştı; şimdi Garp medeniyetinin havası ve onun kaideleri, hayat şartları içinde yaşıyor, ona göre mesken, semt ve şehir yaratmağa mecburdur. Türklük, millî şuûruna sâhip olursa, hayat ve varlık manzarası, eskisinden başka üslûpta, fakat gene güzel olabilir. Bahsettiğimiz "imtidâd" içinde değişiklik budur.

Cedler Boğaziçi'nde yalıyı ve kayığı îcâd etmişlerdi. Eski Boğaziçi "Leb-i deryâ" da bir yerleşiş

manzarası idi. O yaşayışta zaman yavaş geçiyordu. Zengin yalı sâhiplerinin gelirleri ya Anadolu ve Rumeli çiftliklerinden, ya İstanbul'daki mülklerinden, yâhut da Devlet hazînesinin verdiği maaşlardandı; orta halli ve fakir halkın maîşeti ise daha basit yollardan, bahçıvanlıktan, balıkçılığa, kayıkçılığa kadar işlerdendi. Zamanla, hep bildiğimiz sebeplerle, bu menbaın birçoğu kurudu. Bu yüzden Boğaziçi de eski parlaklığını kaybetti.

Yeni zamanlarda, yalıyı ve kayığı unutarak, yâhut da, bize kadar kalabilmiş olanlarını, mâzî hâtırası diye muhâfaza ederek, "Leb-i deryâ" da bir yerleşiş yerine, iki taraf sâhilinin tepelerinden uzanan geniş yollarla, o tepelerde peydâ olmuş köylerle yeni bir Boğaziçi yaratmağı düşünmeliyiz. Bugün otomobil ve otobüs devrinde yaşıyoruz, hayâtını şehirde kazanan bir vatandaş, Boğaz'ın bir tepesindeki evine, en kolay vâsıtayla, en az zamanda gitmek ister. Tayyâre yolculuklarının ucuzlıyacağı, tayyârenin istediği yerden kolaylıkla yükselip, istediği yere kolaylıkla ineceği zaman da pek uzak görünmüyor.

Millî şuur tam bir derecede tecellî ederse, gelecek devirlerde yaratacağımız İstanbul semtlerinin üslûbu, rengi, havası, eski İstanbul'da olduğu kadar güzel olur.[1]

---

[1] Bu yazı, ilk defâ kuruluşunun X. yıldönümünde Yapı ve Kredi Bankası'nca hazırlanan bir albümde neşrolunmuştur.

Gelmek'çün ikinci bir hayâta,
Bir gün dönüş olsa âhiretten :
Her rûh açılıp da kâinâta,
Keyfince semâda bulsa mesken;
Tâlib bana dönse, nâzikâne ;
Bir yıldızı verse mâlikâne ;
Bîgâne kalır o iltifâta,
İstanbul'a dönmek isterim ben.

Bin bir tepe yükselen Boğaz'dan
Baktıkça vatan görünsün engin;
Her yıl, bir ömür boyunca, yazdan
Yelkenler açılsın ufka gergin.
Lâkin bu ikinci varlığımda,
Son devrede, ihtiyarlığımda,
Artık çekilince söz ve sazdan,
Ömrüm İç-Erenköyü'nde geçsin[1].

---

[1] *Yahya Kemal*, Bedri'ye Mısrâlar, *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul, 1963. S. 65.

İSTANBUL FETHİNİN EN ESASLI ESERİ

İstanbul, fethi çok uzun süren bir mâzîyi temizlediği için o kadar göz kamaştırıcı bir vak'a olmuştur ki birçok gözler, bir düziye fethin o tarafına bakmış ve hâlâ bakmaktadırlar.

Vâkıâ 1453 yılının 29 uncu sabahı, son imparator **Kostantin Dragazes**, Topkapı'nın — içeri taraftan biraz sağında — maktûl düştüğü saat, Bizans İmparatorluğu târîhe gömülmüştü. Kapanan çok uzun bir devirler ve asırlar silsilesiydi. Bizans kurulduğundan battığı târîhe kadar 1125 sene geçmişti. İstanbul'u, Roma'nın yeni merkezi olsun diye, kuran, büyük Kostantin, farkında olmaksızın, din, dil, hars, ahlâk ve meşrep farklarıyle, yeni bir imparatorluğa pâyitaht olarak hazırlamış oluyordu. Büyük Kostantin'den sonra **Şarkî Roma İmparatorluğu** daha sonra **Bizans İmparatorluğu** diye anılan devlet onun eseriydi ve 1125 senelik bir ömür sürmüştü.

İstanbul fethinin tamâmiyle sona erdiği bu târîhi birçok Avrupa târihçileri daha ileriye götürürler, çünkü Avrupa'nın Asya'ya doğru **Büyük İskender**'le başlayan ve Roma ile devâm eden sürekli galebesini esas tutarlar. Bu galebenin 1071 de Malazgird meydan muhârebesiyle sona erdiğini, bundan

sonra artık Asya'nın Avrupa'ya doğru yürüdüğünü görürler.

Malazgird'den sonra Selçuk'un Marmara'ya, Adalar denizi'ne ve Akdeniz'e yürüyüşünü tasvîr eden bâzı Bizans müverrihleri — Türklük o zaman Îran'a hâkim olduğu için — Türk orduları diyeceklerine Îran orduları tâbîrini kullanırlar. Meselâ: "Farslar yâhut Acemler Konya'ya girdiler... Sivas'a girdiler... Üsküdar'a kadar geldiler..." gibi cümleler yazarlar. Bu Bizans müverrihlerinin eserlerini, son zamanlarda Avrupa dillerine tercüme edenler, satırlar arasında, "Farslar - Acemler" tâbirlerinin yanına bir kavis açarak "Türkler" diye îzahlı bir tashihte bulunurlar, yâni okuyana "Türkler girdiler anlayınız" derler.

Hakîkatte Türklüğün Anadolu'ya, Rumeli'ye ve İstanbul'a yerleşmesiyle ve Osmanlı İmparatorluğu'nu kurmasiyle, Avrupa ile Asya arasında, yeni bir hâdise olmuştu: Avrupa'nın Asya'ya, **Büyük İskender'le** başlıyan, Roma ile ve Bizans'la devâm eden galebesi durmuş, Îran'ın da artık Avrupa'ya doğru yürüyüşüne imkân kalmamıştı. Osmanlı Devleti 1473 de **Otluk - Beli** ve 1514 de **Çaldıran** muzafferiyetleriyle Îran'ın Anadolu'ya doğru yürüyüşünü bile durdurmuştu.

Osmanlı Devleti sonraları, Îran'a, büyük seferler açtı, bu seferleri, Bizans İmparatorluğu'ndan aldığı bir kazâ ve kader mîrası gibi gören târihçiler — meselâ 1473 de, Otluk Beli - Meydan Muhârebe-

si'nden önce, ordunun pîşdârı olarak şehîd olan **Has Murad Paşa**'nın Paleolog hânedânından bir prens olduğunu bildikleri için, Bizans'ın Îran'a karşı açtığı seferlerin, Osmanlı zamânında devâm ettiğini mânîdar bir şekilde tefsîr ederler. Vâkıâ **Has Murad Paşa**, Paleolog hânedânından, Müslümanlığı ve Türklüğü kabul etmiş bir prensti. Lâkabı olan "Has" kelimesi, Fâtih devrinde, sarayda, "Has Oda" dan yetişmiş olduğunu gösterir. **Murad Paşa**, askerlikte liyâkati ile, vezir mertebesine kadar yükselmiş, İstanbul'da, Aksaray'da, Topkapı'ya doğru giden yoldan, en asîl Türk mîmârîsi üslûbunda o rûhânî câmii yaptırmıştı. Îran'a karşı açılan o tehlikeli seferde, ordudan ayrılarak, düşmana ilk hücûm eden ve şehîd olan bir serdârımızdı.

Îran'a gerek Bizans'ın, gerek Osmanlı'nın savletinde, târihçe bir benzerlik varsa da bu savletin şartları bambaşkaydı. Îran'la Yunanlı'lığın zıddiyeti Med muhârebelerinde kâfi derecede görülür. Büyük İskender'in muzafferiyetleriyle gerileyen ve içine çekilen İran'ın bu zıddiyeti, Roma, Anadolu'ya yerleştikten sonra, tekrar açığa vurdu. Önce Roma Bizans İmparatorluğu, Îran'a asırlarca seferler açtı. Sâsanlı'larla Îran'ın Üsküdar'a kadar gelişi ve Filistin'e kadar yürüyüşü bu zıddiyetin son haddini gösterir. O sıralarda zuhûr eden İslâm, âteşperest Îran'ı, yeryüzünden büsbütün kaldırdığı için ve onun ülkesine, sımsıkı yerleştiği için, Bizans'la mücâdele, Araplara geçti. Aynı zamanda İslâm dîni ile Hıristiyan dîni arasında sürekli bir harb kılığına girdi. 1071 de **Alp Arslan**'ın kazandığı muzafferiyet bu uzun harplerin en têsirli netîcesidir.

Osmanlı - Türk saltanatının İran'la mücâdelesi Bizans'tan mîras kalmış bir kavga değildir. Sünnîlik ve Şiî'lik şeklinde bir Türklük - Acemlik mücâdelesi, bir milliyet meselesidir. O devirlerde Türklüğün karşılaştığı en vahîm tehlike, bilhassa Safevîlerin azgın bir dereceye çıkardığı, Şiî'lik olmuştur; bu mezhep Acem harsının tâ kendisi idi.

İstanbul fethinin ilk müsbet têsîri Anadolu ve Rumeli'yi birleştirmek olmuştur. Devletin bu iki kıt'ada toprakları vardı. Bu toprakları münkariz Bizans ortadan ayırıyor, iki kıt'a hâlinde bulunduruyordu, Devletin geçirdiği tehlikeli anlarda bir kıt'adan öbür kıt'aya geçmek mümkün olmuyordu. Geçmek için Devlet Cenevizlilere hazîneler dolusu para vererek gemiler kirâlamak mecbûriyetinde kalıyordu.

İstanbul fethedilmekle bu güçlükler ortadan kalktı; Osmanlı Türk hâkimiyetinin o zamanki Anadolu hudûdundan Rumeli'deki hudûduna kadar yekpâre Türk toprağı oluverdi. Fazla olarak vatanın ortasında, İstanbul boğazları, muhkem ve müstahkem iki kapı idiler, orduların iki tarafa da sür'atle sevkine yarıyorlardı .

Vatan coğrafyasının mantıklı bir çerçeve olabilmesi için Anadolu'daki beylikleri ilga etmek, bütün Türkleri birleştirmek, bir tek devlete bağlı kılmak zarûrî idi. Rumeli'de İstanbul'un fethinden yüz sene evvel, **Peçenekler, Kumanlar, Oğuzlar** ve **Vardar Türkleri** denilen dört Türk unsuru bulmuştuk. Rumeli Türklerinin halk kütlesinin cedleri olan bu un-

surların bir kısmı, ırk yakınlığiyle, Anadolu'dan gelen fâtih ırkdaşlarının dînini kabul etmişler, Rumeli'nin garbında ve cenûbunda bir ekseriyet olmuşlardı.

Lâkin Türklüğün oralarda bâkî kalabilmesi için Bulgaristan, Sırbistan, Bosna - Hersek, Arnavutluk ve Rum beyliklerinin ilhâk edilmelerini vatan coğrafyasının mantığı zarûrî kılıyordu.

Gerek Anadolu'da, gerek Rumeli'de bütün bu işler İstanbul fethinden sonra görüldü. Ömürleri at sırtında ve çadır altında geçen fâtihler, 1453 den sonra yetmiş beş sene içinde bu vatan coğrafyası mantığını gerçekleştirdiler, asırlarca süren bir çerçeve hâline koydular.

İstanbul fethedilmeksizin bu eser vücûda gelemezdi. İstanbul fethinin ne kadar mukadder olduğunu anlamak için, birkaç dakîka zihin yorup, bunun aksini tasavvur etmek kâfîdir- Devletin hâkim olduğu toprağın bir kıt'ası Anadolu'da, bir kıt'ası Rumeli'de bulunsun; biri Mısır kölemenlerinin ve şiî İran'ın ardı arası kesilmiyen entrikalariyle bunalsın, diğeri Hıristiyan devletlerin ve Papalığın tahrikleriyle dâimî bir tehlike geçirsin... Orta yerde Bizans Kayserlerinin diplomasileri hüküm sürsün. Böyle karanlık bir manzara devâm edebilir miydi?

Mukadder olan bir hâdisenin zıddını tasavvur edince mantıksızlık ne kadar göze çarpar. Bizans İmparatorluğunun batacağı saat, hem de hayli geç olarak, çaldı. İstanbul genç, dinç bir devletin merkezi oluverdi. Bambaşka bir çehrede yeni bir medeniyetin asırlarını gördü.

Hayâle pay vermeksizin denilebilir ki İstanbul Osmanlı Türk Devletinin merkezi olduğundan sonra dünyâda mevcut pâyitahtların en güzeli olmuştur; Bizans'ın son devrinde, sûr içine tıkılmış bir şehirken, Galata tepelerine, Boğaziçi kıyılarına, Üsküdar'dan Çamlıca'ya, Kadıköy'ünden Maltepe'ye, sûr dibinden Eyüb'e, Karaköy'den Beşiktaş'a kadar, çok daha geniş bir çerçeve ortasında dirilmeğe başlamış, her tarafın mîmâri ile bezendiğini görmüş, koynunda asırlarca, fakir ve zengin milyonlarca halkı yaşatmıştır.

Fethin en müsbet ve en esaslı eseri vatanın yekpâreliğidir.

BİR BİR ÇALAN SAATLER[1]

I

İstanbul Fethi denilince **1453** Mayısının **29** uncu Salı sabahı derhâl hayâle çarpar. Milyonlarca insanın hayâline yerleşmiş olan bu tablo ne kadar zaman geçse yerinden kımıldamaz. Lâkin Türklük o sabahtan bugüne kadar, beş yüz sene İstanbul'da yerleşmiş olmasaydı bu hâtıra yine böyle anılır mıydı? İnsanlar İstanbul fethinden evvel ve o fetihten sonra vuku' bulmuş, lâkin az zaman sürmüş nice fetihleri ya hiç hatırlamazlar, yâhut da şöyle böyle az yâd ederler. Demek ki Türkler İstanbul'u fethettikten bir müddet sonra kaybetselerdi, o vak'a bugünkü kuvvetiyle hatırlanmazdı.

Demek ki insanlığın hayâline yerleşen tablo yalnız fetih sabahı değil, o sabahtan sonra onun beş yüz sene, büyüye büyüye sürmesidir; onun "imtidâd" edişindeki kudrettir.

Bugün Türkiye dediğimiz Türk vatanında 1071 den sonra, sırasıyle, önce Anadolu, sonra Rumeli, daha sonra İstanbul fethedildi. Gerçi vatanın Karadeniz mıntakası, **Yavuz Sultan Selim**'in kısa devrinde de şark ve cenuptaki vatan ülkeleri, İstanbul'un fethinden sonra vatan çerçevesine girdiler; Türklüğün millî varlığında en büyük bir iş olan Anadolu

Beğliklerinin ayrı gayrılıkları ortadan kaldırılıp yekpâre bir devlet ve yekpâre bir vatan olması da İstanbul Fethi'nden sonradır.

Böyle olmakla berâber, İstanbul, millî birliği eline almış, mukadder olan şekilde yuğurmuş, Türkiye Türklüğünün üslûbunu ve manzarasını yaratmıştır.

II

İstanbul'da çok zaman yaşamış, yaşadıkça birçok semtleri sevmiş, sevdikçe onları, zamânın derinliğine doğru, enine boyuna öğrenmiş bir insan, yaşı ilerledikçe, öğrendikleriyle o kadar dolar kı, bu şehrin, sonu gelmez güzellikleri olduğuna inanır.

İstanbul'u uzun müddet yakından tanımağı merâk edenlerde dâimâ bu kanâat vardır.

Denilebilir ki İstanbul'u, Üsküdar'ı ve Boğaziçi'ni, her tepeden, her kıyıdan, her köşeden, her mevsimde, sabah, öğle, akşam ve gece saatlerinde, derinden derine seyredecek bir sanatkâr kaç türlü yeni güzellik bulur; bunların koleksiyonunu tamamlamağa bir insan ömrünün yetmiyeceğine karar verir.

İstanbul'da güzelliğin çeşidi bu kadar zengindir. Hem bu bir sanatkârın yalnız göze çarpan tarafı anlamasına âittir. Yoksa göze çarpmıyan târih hâtıralariyle dolu bir muhayyile, derûnî bir İstanbul içinde yaşamakla çok daha geniş bir âlem duyar.

III

Haydi oradan, haydi azîzim; her deniz sâhili aynı mıdır diyorsun? Biraz rutûbetli toprak, hisse-

dilmiyecek kadar tuz, serin hava, mâvi su gibi şeylerden ibâret midir sanıyorsun?

İşte komünist fikirleri sizi, sizler gibi binlerce genci bu dalâletlere düşürdü. Tabîate varıncaya kadar her şeyi **Karl Marx'ın** görüşüyle halletmeği bir mârifet sayıyorsunuz. İşte yalnız ben, bize, diğer milletlerden fazla acıyorum. Çünkü diğer milletıerin vatanı edebiyatlarına aksetmiştir, komünizm o aks'i asla silemez, heyhât ki bizim edebiyâtımızda bizim vatanımızın ancak hayâl meyâl akisleri vardır. Evet, bütün **Akdeniz** kıyılarında en güzel manzaralar bizim vatanımızın manzaraları iken hâl böyledir. Eski edebiyatta tabîat hissinin olmaması yüzünden bu böyle oldu. Yeni edebiyâtımız ise çok tâzedir, şöyle böyle altmış senelik bir cereyandır; o da Garp tekniğine çok vâkıf olmayan, aynı zamanda, yorulmuş bir neslin istîdad sâhipleri elinde tenmiye edildi.

Hayır her deniz sâhili aynı değildir. O kadar değildir ki yalnız, gözönünde bulunan, şu **Akdeniz'i** bile misâl alarak onun çepçevre sâhillerindeki müteaddit vatanların renklerini birer birer saymıyacağım, en yakın yerden en bâriz misâli alacağım.

Bu saatlerde gözümüz önünde bulunan **İstanbul,** beş asır evvel **Bizans'dı.**

O vakit bu sâhil toprağının çeşnisi o kadar, o kadar başka idi ki, bugün, Köprü'nün Karaköy tarafından, karşıya, **Sultan Selim, Fâtih** ve **Süleymâniye** aralarına baktığınız vakit gözlerinizi ve içinizi dolduran manzarayı onun yerine birdenbire koymak demek aynı manzarayı bugün meselâ **New York'a** yerleştirmek kadar acîb ve hârikulâde bir iş olurdu. Lâkin...

Zaman geçti... Buraya Türkler yerleştiler... Bu yeni halk farkına varmadan bu sâhile bu çeşniyi vermeğe başladı. Bu son dört asır içinde, **Cibâli'den** tâ **Kumkapı'ya** kadar, kaç ve kaç büyük yangın bu manzarayı kaç defa ortadan kaldırdı. Lâkin oturan halk tekrar o manzarayı tekrar ihyâ ediverdi.

IV

TÜRK ÜSKÜDAR KONFERANSININ UNSURLARI

1. Günün birinde **Galata**'dan **Üsküdar'a** geçen bir yolcu bu şehrin sükûnuna dalar dalmaz, "Bu şehirde hayat bir mürâkabeye benziyor" der.

2. Bir havuzun durgun suyuna bakarsanız içinde oraya aksetmiş hâricî bir âlemin ağaçlarını, bulutlarını görürsünüz. İşte **Üsküdar**'ın mâneviyetinde İstanbul muhâsarası'nın günleri öyle duruyor.

3. Sâkin sokakların, rûha şifâ veren câmî avlularının, bilhassa **Karacaahmed**'in têsîriyle olacak ki, **Üsküdar,** birçok zâirlerine, bilhassa manzaradan anlıyan ecnebîlere **uhrevî bir şehir** gibi görünmüştür. **Üsküdar**'ın bu şiârı çok bâriz bir fârikası olmakla berâber onu yalnız bir uhrevî şehir zannetmek hatâ olur. **Üsküdar**'da birbiri üstünde ve birbirine zıd olan üç dört fârika vardır. Meselâ birbirine zıd olan iki fârikayı karşılaştırınız: Uhrevî Üsküdar'ın yine içinde, onunla et ve deri gibi birbirine yapışık, lâkin o uhreviyyetin tam zıddı, tâ sâhilden başlıyarak, tepe tepe yükselerek, tâ **Büyük Çamlıca** ve

Küçük Çamlıca'ya kadar çıkan bir zevk ve şevk Üsküdar'ı vardı. Bu Üsküdar eski mûsıkînin neşvesi içinde lezîz bir ömür sürüyordu.

V

BOĞAZİÇİ

Boğaziçi, İstanbul'dan ayrı, kendi çerçevesi içinde görünen, yalnız kendine benzer, iki sâhil boyunca parça parça, lâkin hüviyeti ile yekpâre bir şehirdir.

Yüzlerce seneden beri, yerli ve ecnebî milyonca insanın hayâline yerleşmiş ve kendini hiç görmemiş olanlara bile tahayyül ettirmiş olan bu şehir yalnız Türkiye Türklüğü'nün eseridir. 1453 den önce, Bizans İmparatorluğu'nun bin yüz senesi içinde, **Karadeniz Boğazı**'nın iki sâhilinde böyle bir mâmûre yoktu. Nitekim Bizans şiirinde ve nesrinde **Boğaziçi**'nin, Osmanlı Türkleri zamânında olduğu gibi, **yekpâre bir in'ikâsına** tesâdüf edilmez.

VI

TÜRK İSTANBUL KONFERANSININ UNSURLARI

1. Türklüğün yarattığı şehirler içinde İstanbul birinci gelir.

2. Bu şehir bütün beşeriyetin hayâline nakşedilmiştir ve bu nakış kalacaktır.

3. **İstanbul'u** bir defâ görmüş olan seyyahlar dâimâ hayranlıkla hatırlamışlardır. Ömürlerinde hiç görmiyenler ise dâimâ tahayyül etmişlerdir.

4. Türklüğün yaratıcı kudretini muzâaf olarak gösteren bir hâdise: Onun, Bizans gibi, Ortaçağ'da, dünyânın pâyitahtı gibi görünmüş bir şehir iken eline alıp tekrar, tamâmiyle zıd bir güzellikte yaratmasıdır.

5. **İstanbul Fethi**'nden elli sene sonra gelmiş olan seyyahlar, yâni **İkinci Bâyezid** devrinde, tamâmiyle bir Türk şehri olarak görüyorlardı. Elli sene içinde o kadar derin bir temsil kudreti göstermişti ki, **İstanbul**'da **Bizans üslûbu** artık yerinde değildi. Hem de düşünmek lâzım gelir ki, henüz **Süleymâniye** ve İstanbul'a kat'î şeklini veren **Sultan Ahmed** câmileri henüz binâ edilmemişlerdi.

6. Kaderin âdetâ riyâzî bir hesâbı varmış gibi, İstanbul'un kat'î şeklini alışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun kemâl zamânında oldu. Mîmârî, **Sinan**'la en mükemmel kıvâmına gelmişti. Muzafferiyetler de mîmârîye altun oluklarını çevirmişlerdi.

---

1. *Bir Bir Çalan Saatler* başlıklı bu yazılar, ilk defa bu kitapta neşrediliyor. Bunlar, Yahya Kemal'in İstanbul sevgisi'yle kaleme almaya başladığı, sonra *Türk İstanbul* yazılarında görüldüğü gibi, ya başka şekillerini yazdığı yahut tamamlamaya vakit bulamadığı yazılarından parçalardır.

Yahya Kemal, şiirlerini işler gibi, nesir ve makalelerini de, yer yer, def'alarca yazıyor, en uygun cümle veya paragrafı buluncaya kadar çalışıyordu. Başta Türk İstanbul

yazıları olmak üzere birçok makalelerinin, başlanmış, terk edilmiş, sonra yenisi yazılmış çok sayıda müsveddeleri bu hakikati gösteriyor.

Yazar, III numaralı yazısının bulunduğu sahife kenarına bu *Bir Bir Çalan Saatler* başlığını koymuştur. Aynı sözler şâirin söylenmemiş bir şiirinin de mısraı olabilir.

Bir Bir Çalan Saatler başlığı altındaki III numaralı yazı, Yahya Kemal'in, muhtemelen, bir roman veya hikâye denemesinde konuşturduğu kahramanlara söylettiği sözlerdendir. (Yahya Kemal'in roman denemeleri için bakınız: Nihad Sami Banarlı, *Her Gece Benimsin*, Yahya Kemal Yaşarken, İst. 1959. S. 206).

Yine *Bir Bir Çalan Saatler* başlığı altında topladığımız bu yazı parçalarından *Türk Üsküdar Konferansının Unsurları* veya *Türk İstanbul Konferansının Unsurları* başlıklı yazılarından ikincisi, şâirin bu kitapta bütünü bulunan *Türk İstanbul* yazı ve konferansının plânıdır. *Türk Üsküdar* konferansının ise elimizde yalnız bu plânı vardır.

Bütün bu yazıların, muharririn elyazısiyle müsveddeleri İstanbul'da *Yahya Kemal Enstitüsü* arşivinde, klişe'yle baskıları, kitap sonundadır.

İSTANBUL SURLARINDA

Mayısın yirmi dokuzuncu gününü sabahtan; güneş batıncaya kadar, Topkapı'dan Eğrikapı'ya surların dibinde gezine gezine geçirdim. İstanbul bahârının bu sıcak günü genç Fâtih'in Türk ordularını İstanbul'a soktuğu gündür. İstanbul muhâsarasının öyle bir sihri var ki bir defâ tutulan uzun seneler kurtulamaz; gözünde târihin bütün öteki levhaları silinir, yalnız bu kalır; dört buçuk asırdır bu muazzam vak'a nice âlimlerin rü'yâsına girmiş **Déthier** ihtiyar **Mordtmann** gibi nicesi ömürlerinin en güzel senelerini bu surların dibinde geçirmiş, bu efsunlu vak'anın hazzına doyamamış.

Ben de bu hazzın kara sevdâsına uğradım. Üç senedir vakit buldukça bâzan yalnız başıma, bâzan Dârülfünun'dan birkaç gencin refâkatiyle Topkapı tramvayına bindim. Sur hâricine çıktıktan sonra Marmara'dan Haliç'e kadar kule kule, diş diş göz alabildiğine giden sûrun yanından yürüdüm, yekpâre düşmüş duvar kütlelerinin üstünde dinlendim, ayaklarımı sarkıtarak burçların üstünde oturdum, Fâtih'in topları ve ordulariyle geldiği Edirne yollarını seyrettim. Bir sene de tam fetih günü gelmek ahdimdi. Sene-i devriyeler takvim oyunlarıdır. Ama yine insanın muhayyilesine zevk veriyor.

Yazık ki bu sene-i devriyeyi hicrî takvimle tam mevsiminde idrâk etmek kabil değil, yoksa zevkine büsbütün doyulmazdı; çünkü takvimlerin dîni, îmânı, vicdânı var; meselâ sene 857 deyince İslâm'ın İstanbul'a girdiğini hissediyoruz, bu rakamda anlı şanlı bir tınnet var; 1453 deyince bilâkis Bizans'ın Türk'lere mağlûp oluşu idrâk olunuyor, bu rakamda bilâkis bir can çekişme, bir ufûnet, bir günlük kokusu var. Bu rakamların biri müslüman, biri değil!

İstanbul fethini tattığım bu son üç senede daha az üzüldüm. Bu vak'a Türklüğün ve İslâm'ın hem en güzel, hem de en büyük merhalesidir. Hâlâ bu saat Marmara'dan Haliç'e sur hizâsınca giden yolda canlı bir halde de bulunuyor; bahârın böyle bir gününde, biz müslümanlara çiniden yeşil bir kelime gibi görünen "Feth" i hissede ede bu yoldan geçenler müslümanlığın en derin zevkini duyarlar.

Nîsandan hazîran başlangıcına kadar olan o son muhâsara bu taşlara, bu servilere bir rûh gibi sinmiş, hâlâ çekilmiyor. Hâlbuki bu sur ondan evvel neler görmüş, neler geçirmiş, taşlarında ne kadar Barbar hücumlarının dalgası kırılmış, bu hendeklere ne kadar başka başka ırkların kanları akmış, önünde asırlarca ne kadar renk renk düşman çadırları kurulmuş, gûyâ bütün bu akınlar silik bir efsâne de, yalnız Fâtih'in son gelişi bir hakîkatmiş; muhayyile ondan ötesini görmek istemiyor; bu vak'anın böyle kazâ ve kadere benziyen bir efsûnu var.

---

1. Türkiye'de Mîlâdî târihin kabûlünden evvel yazılmış bu yazının el yazısiyle aslı, Yahya Kemal Müzesi'ndedir.

HİSAR'DAN ŞEHİTLİK'E

Rumeli Hisarı'nda, Zağanos Paşa Kulesi'ne giden yokuşun üzerinde müslüman ölümünün serin havasında yaşayan bir genç arkadaşla Hisar'dan Şehitlik'e kadar gezindim.

"Zorlara dağlar dayanmaz!" Türk sözüdür ki top döken eski ustalar, elli çift mandanın çektiği, büyük fetih toplarının üzerine, kitâbe kılıklı, kazarlardı; dev boylu fetih askerleri, kollarının sert derilerine iğnelerle yazdırır, barutla oğdurur, "döğme" yaparlardı. Bütün o devirlerde topların ve kolların şiârı bu Türk sözüydü: "Zorlara dağlar dayanmaz!" İşte azmin demir lehçesinden kurtulmuş bu kısa ve şedîd söz, Rumeli Hisarı'nda aks-i sadâ hâlinde duyuluyor. Türk azmi bu sarp sâhilde, tabiatin yalçın bağrını yarmış, bu surların, bu burçların, bu kulelerin derin temellerini atmış, bu kaleyi göğe yükseltmiş, burada müebbed bir manzara hâlinde bırakmış! Debdebeli manzaralara meftûn olanlar, ikide birde soruyorlar: "Genç Fâtih hangi kapıdan İstanbul'a girdi?" Rumeli Hisarı'nı göstererek: "İşte buradan!" denilebilir. Bu tepe ki Romalılar "Hermoeum Promontorium" diyorlardı, bu tepe, kadîm İran ordularının, Avrupa'ya geçmek için, kurdukları köprünün o anda yıkıldığını görmüş, fakat

Türk ordularının kurduğu Hisar'ı hâlâ göğsünde tutuyor.

Bu tepenin hissettiği en büyük heyecan Varna Meydan Muhârebesi sıralarındadır. Murâd-ı Sânî, bu âlemin fânîliğine bakarak, kendi arzûsiyle tahtından inmiş, yerini, henüz bir çocuk olan, oğluna bırakmış, sevdiği birkaç mutasavvıfla Manisa'ya gitmiş, oradaki sarayının bahçelerinde derin bir uzlete çekilmiş, on sekiz yaşından beri süren anlı ve şanlı mâcerâlarının silsilesini kapamıştı. İşte o zaman, Türk Devleti'nin başında bir çocuk kaldığını gören Avrupa'nın ortasından, gökdemir içinde, bir salîb ordusu, Tuna'dan Balkanlar'a doğru boşandı. O zaman "Manisa münzevîsi" inzivâgâhından çıktı. Edirne, darbeyi bekliyordu. Anadolu Türkleri, bir daha Rumeli'ye geçmek üzere Boğazlar'a döküldüler. Boğaziçi'ne gelenler, karşılarında, bugün Rumeli Hisar'ının olduğu yeri, yüzlerine kapanmış bir kapı gibi gördüler; oradan kaafile kaafile ancak zorla geçiyorlar: "Rumeli toprağı, bir daha ayağımız altında titre" diyorlar, Varna'ya doğru koşuyorlardı.

Varna gaalibiyetinden 8 sene sonra, bir martın sonlarına doğru, "Manisa münzevîsi" nin oğlu, bu defâ hakîkaten açılmış olan devrinin şâşaası ile, Anadolu Hisarı'nda görünmüş, o gün hemen karşıya geçmiş. "Zorlara dağlar dayanmaz!" îtikaadında olan bir milletin azmi ile bu yalçın sâhile, bu muazzam taş eserinin temellerini atmış, feryâd eden Rum Kayserine, Varna tehlikesindeki iki yüzlülüğünü ha-

tırlatmış, tehlike sırasında babasının bu sâhilde bir hisar yapılmasını ahdettiğini söylemiş, oir genç hışmiyle verdiği bu cevapta, ancak sonra gördüğü işlerin büyüklüğüne bakılınca mâzur görülen gururlu bir cümle kullanmış: Kendisinin başka bir pâdişah olduğunu, babalarının hiçbirine benzemediğini beyân etmiş. O martın 18 inci, 21 inci, yâhud da dîğer bir rivâyete göre 28 inci günü başlayan bu dev yapısı o yazın ağustosunun son günlerinde bitmiş!

Bu defâ Hisar'da, bir kulede bir kitâbe görmek arzûsiyle geziyordum. Eski mezar, câmi, çeşme, medrese, hamam kitâbelerimizi bulan, bu devrin hakîkî bir fâzılı, Halil Bey, Hisar'ın Bebek tarafındaki kulesinin kapısında Zağanos Paşa nâmına bir kitâbeyi işâret etmişti. Genç arkadaşımla, kulenin yanındaki kapıdan girdik, eski demir kapının, sol kanadı kopmuş yerde öyle yatıyordu; kuleye doğru çıktık. Kapısının üstünde, mermer kitâbe, 500 sene evvelki sülüsle iki girift satır hâlinde görünüyordu.

Yazıya uzun uzun bakdık. Bu kitâbe İstanbul toprağında en eski kitâbeydi. Belki de, yeni cülûs eden, genç Fâtih'in bir binâ üzerinde ilk kitâbesiydi; bizzat kendi, bizim durduğumuz yerden bu kitâbeyi gururla okumuş, sonra kulenin kapısından girmiş, beş katda da gezinmiş, kulenin üst sahanlığına çıkmış, Kostantaniyye'ye, Ayasofya'nın haçına, dikili taş'lara bakmış.

Kapıya doğru yürüdük, arkadaşım: "Şimdi burada Rumeli muhâcirleri oturuyorlar." dedi, eliyle kapıyı vurdu. İçeriden bir küçük kız korkak ve titrek bir sesle: "Ne babam burada, ne anam, içeri gi-

remezsiniz" diyordu. Anlıyorduk kızcağız pek ziyâde korkuyordu Arkadaşım, arada sırada gelen Hisarlı Bey olduğunu anlatınca kapıyı açtı. Sonra mûnis bir ses ve hazin bir tebessümle: "Sizin Müslüman olduğunuzu anlayamadım!" dedi, son muhâcerette Tekfur Dağı'ndan ve Trakya Köyleri'nden katliâmın kızıl satırı önünden kaçan bu Rumeli köylüleri, burada Zağanos Paşa Kulesi'nin içindeki hücrelere sığınmış, yaşıyorlar. Kulenin içi boş, beş katı da düşmüş, ortada katları tutturan kaide bir dikili taş gibi duruyor, kulenin iki duvar arası hücrelerine kötü merdivenler tutturulmuş, muhâcirler, yabânî kuşlar gibi, bu hücrelerde oturuyorlar. Biz kuleyi seyrederken, yanıbaşımızda muhâcir kızcağızları, "Yazma" boyuyorlar ve fısıldaşa fısıldaşa konuşuyorlardı. Eski Türk medeniyetinin bu muazzam harâbesine sığınmış bu muhâcir âilesinin çocukları, yuvaları bozulduktan sonra yine çalışan karıncalar gibi, burada "yazma" boyuyorlar; eski sınâatımızdan bir şeyin bu hazin yerde bu hazin tecellîsi yalnız düşündürmüyor, kalbi yaralıyor, gözleri bir daha biber gibi yakıyor.

Kulesinde bu hazin manzarayı gördükten sonra, Zağanos Paşa'nın, târih perdesinde o yarı ışıklı, yarı karanlık görünen çehresi bir daha gözümün önüne geldi. Bu büyük adam kimdi? Nereden gelmişti? Zağanos Türkçe bir nevî şâhin'in ismiydi. Onun aslı Türk müydü? Kitâbesindeki "Bin Abdullah" kaydı bu ihtimâli şüpheye düşürüyor. Mühtedî olduğu pek muhtemel. Mamâfih isminin şekline bakarak doğu-

şunda Rum olduğunu farzeden son zaman müverrihlerinin hepsi yanılmış. Çünkü Fetih Devri'nin Rum'dan mühtedî adamlarını, fazla bir gayretle benimseyen o zamanki Rum müverrihleri **Zağanos** hakkında tek bir kelime söylemiyorlar; **Zağanos Paşa** İstanbul fethinin en musir ve azimkâr müteşebbislerindendi, Fâtih Devri'nin bütün işlerinde bu ismin zikri geçer; Rum müverrihleri benimserlerdi; en kavî bir rivâyete göre, gaalibâ Arnavud'du; Fâtih'in daha çocukluğunda maiyetinde bulunuyordu; ilk cülûsunda onunla berâber Edirne'ye gelmiş, hal'inde ayrılmış, vezâreti ref'edilmiş, Gelibolu'ya sürülmüş, sonra efendisinin ikinci cülûsunda tekrar ikbâle geçmiş. Sultan Murad'ın kızı Fatma Sultan'la evlenmiş. En büyük emeli olan İstanbul fethini, bitmez tükenmez bir azimle netîceye erdirmiş, Cenevizli'lerden Galata'yı tesellüm etmiş. Fetihten sonra izi kâh görünüyor, kâh kayboluyor; önce nefyolunuyor, çok geçmeden Gelibolu'ya vâli ve Kapdan Paşa oluyor, kırk gemiyle Taşoz ve Semenderek adalarını fethediyor, daha sonra gaalibâ Tesalya'ya vâli oluyor. Hâsılı bu büyük adamın ismi ve cismi Anadolu'nun ve Rumeli'nin her yerinde bir fosfor gibi parlıyor. Trabzon Kalesi'nde bir "Zağanos Kapısı" ve o kalenin hâricinde bir "Zağanos Köprüsü" var, Trabzon Fethinde de bulunmuş, imâret cihetine açılan kapıda döğüşmüş orada vâlîlik ettiği de mervî. Edirne'de bir bekârhânesi ve hükûmet konağına yakın bir de câmii var. Balıkesir'de de yaptırmış, Karesi havâlisinde, arapça bir vakıfnâmeyle birçok evkaf bırakmış, kendi ve karısı orada ayrı ayrı türbelerde yatıyorlar. Bugün Hisar'daki kulesinde

muhâcirlerin hâli, bu efsâneye benzeyen çehreye nazarımda yeni bir şekil veriyor.

Konuşa konuşa "Şehitlik" e doğru gittik. İstanbul için ilk ölen Türklerin mezarlığında ancak onların büyük rûhlarının havası esiyor, taşları hâk ile yeksân olmuş. Yalnız Bektâşî Dergâhı'nın tâ önünde burma kavuklu küçük bir mezar taşı var, kitâbesini okudum:

Şehîdü'l-Feth Mahmud Çelebi rûhuna fâtiha Nevv°rallâhü kabrehû

Taşa elimle dokundum, sallanıyordu. Şarkda her şeyin fânîliğini âdetâ lemsettim gibi. Bu taş da bütün ötekiler gibi, birkaç sene sonra kaybolacak! Bu mezar taşı yalnız dört yüz bu kadar senelik bir hâtırâ olsaydı, müzelerde yer tutardı. Bizim içinse daha nasıl bir kıymeti hâizdir? Maamâfih burada ya hâin bir rüzgârın, yâhut da hâin bir elin itmesiyle zevâlini bekliyor. İstanbul için, fetihden bir sene evvel, şehid düşen **Mahmud Çelebi** ve onun gibi şehidlerin taşları dursalar, onların yerine bizim gibi fânîler fenâyâb olsalar, daha iyi olurdu. Çünkü o taşlar Türk nesillerine bizlerden fazla hayat verebilirler.[1]

---

[1] Bu yazı ilk defâ 17 Ağustos 1922 de Tevhîd-i Efkâr gazetesinde neşrolunmuştur.

ÇAMLAR ALTINDA MUSÂHABE

Kumral saçlı gençle, ilâhî adalara karşı konuşuyorduk; saat seyyâl idi. Muhibbim kalb ağrılarına dâir uzun bir musâhabeden sonra sustu. Bir saat sustuk. Büyük tabiatın kaval sesleri duyuluyordu. Düşüncelerimizin yollarına çıkarken kaybettiğim muhibbimi birdenbire yanımda beyaz taş üstünde oturmuş buldum-

— Kaval seslerini duyuyor musun?... dedim.

— Evet, derinden derine... dedi. İnsanlar bilirler ki Yesu'un nâşı Golgotha'da çürüdükten bu kadar yıl sonra bile Akdeniz kıyılarında hâlâ kaval sesleri duyuluyor. Tabiat ebedîdir.

Kaval sesleri perde perde kısıldı, duyulmaz oldular. Muhibbime:

— Bir şey söyle dedim.

— Sebûlar vardır ki muhyî bir iksirle doludurlar; eski zamanlarda, mukaddes ellerin kapadığı bir sebû bulursanız, açtıktan sonra iksîrini içiniz... dedi. Mebhût gözlerle bakıyordum.

— Nasıl? dedim.

— Size bir milletin sergüzeştini söyliyeyim, dedi.

Bir zaman Varna'da zırhlı bir Salîb Ordusu'nu ezen Türk pâdişâhı Murad'ın oğlu, Şehzâde Meh-

med, Trakya ovalarında kayboldu idi. Ak tuğlu Türk şehzâdesi, atıyle bir yol ararken yolların ötesinde, iki büklüm yürüyen bir ihtiyar gördü. Genç atlı ve yayan ihtiyar uzaktan uzağa seslendiler:

— Ben Varna'da galebe çalan Türk'ün oğluyum! Ey akşam düşerken yollarda kalan ihtiyar, sen kimsin? Adın nedir?

— Calchas!

— Mesîhin bir râhibi misin? Korkma, söyle.

— Hayır, ta'netme genç atlı. Délos adasında mâbedi olan Apollon'un kâhiniyim. Senelerin ağırlığı altında iki büklüm, ilâhların ölümünden sonra bağrım kurumuş, gözlerim dolgun geziyorum. Bu yollar üstünde bir zaman güzel ve çıplak atlılar, Épire atlarını koşturuyordu. Barbar akınlarından beri bu yollarda gördüğüm en asîl atlı sensin. Bağrımda bir şey var, eğer Délos adasında, bir gün Asya'dan geleceği haber verilen, ilâhlar toprağının meb'ûs vârisi isen bu sözümü hatırla!...

Asya ordularının başına geçeceğin gün seferlerinin birinde, eski zamanların ganâiminden binlerce sebû arasında bir sebû bulacaksın. Onu kırma. Çünki muhyî bir iksir doludur; o iksîri yere dökme çünki susayacağın bir gün sana ebedî hayat verebilir. Genç atlı ve ihtiyar Calchas böyle konuştu ve ayrıldılar. Türk şehzâdesi serserî yürüyüşlerden sonra nefîr sesleri işitti. Calchas'dan ayrılalı o muhyı iksirle dolu sebûyu düşünüyordu, nedîmi Zağanos Mehmed Paşa ve avcılarını buldu. Pâyitahta doğru dönerken Trakya yolları üzerinde genç şehzâde mühtedî nedîmiyle Calchas'a dâir konuşuyorlardı. Zağanos Mehmed Paşa ilâhî an'aneye gizliden gizliye

sâdık kalmış, İseviyyeti münkir, ortodoks kilisesine karşı gayzla dolu bir Bizans'lı iken bir gün Bizans'dan çıkarak ihtidâ etti idi. Varna gaalibinin maiyetinde yaşıyanların siyâsîleri bu mühtedîye karşı hürmetle mütehassisdiler; çünkü medenî, âlim, hür, civanmerd bir zâttı. Müttekîler de "Zağanos" ismini biraz şüpheyle yâd ederlerdi. Bu mühtedî vâkıâ pâdişahlık ricâlinin en ziyâde fâtihâne düşüneni idi; genç şehzâdeyi Bizans fethine sevkediyordu. Metîn bir müslüman lâkin hiç sofu değildi.

Zağanos Mehmed Paşa, Şehzâde Mehmed'e dâimâ derdi: "Sen Roma'nın vârisisin. Tekrar tahta çıktığın gün bu kahraman ordular ile Bizans'a gireceğiz. O beldede beşeriyeti yiyen tâûnun tohumu var, onu mahvedeceğiz. İnsanlığın saltanatı teessüs edecek!" Zağanos Mehmed Paşa, yalnız kaldıkları zaman, Şehzâde Mehmed'e **Eflâtun'un Muhâvereler'**ini, **Plutarque'ın Büyük Adamların Hayâtı'**nı, Sicilyalı **Theokritos** nâmında bir Yûnânînin rustâî şiirlerini, **Sofokles'**in oyunlarını, bilhassa Homeros'un **İlyada'**sını okur, eski bir medeniyetten bahsederdi; ve derdi ki Kayser Kostantin'den evvel insanlar Akdeniz kıyılarında ilâhî bir hayat yaşıyorlardı. Akdeniz kıyılarında yaşıyanlar, uzun süren bu hayâtî medeniyetten sonra ateh devrine girdiler; dimağlarını Asya'nın ledünnî hareketine kaptırdılar. Ledünniyât peşinde kafaları bunalan râhipler Bizans tepelerinde rûhânî bir saltanat kurdular. Bu belde bugün ilâhî tabîatin ortasında, cenâzevî bir buhur-

dan gibi tütüyor. İnsâniyet onun kokusu ile günden güne bunalıyor. Genç şehzâde! Bununla berâber orada hâlâ insâniyetin ilâhî an'anesine sâdık insanlar var. Lâkin İsevî kilisenin verdiği hevl ile hepsi bir kenara sinmiş yaşıyorlar. Bâzısı bir kenarda Yûnânîlerin, bâzısı Lâtinlerin eserlerini okuyorlar, bâzıları da Sûriye e'izzesinin resimlerini, heykellerini yapıyorlar. Eski medeniyeti bin kaçamakla yaşatıyorlar. Bâzan kilise tasavvufunun hatakan devirleri tutuyor, bu ilâhîlerin bâzılarını nefy, bâzılarını îdâm ediyor, bâzılarının da ellerini bileklerinden koparark, gözlerini çıkarıyor, bîçâreler bu tedmîrlere rağmen, birer köşede eski an'aneyi yürütüyorlar. Biz, Bizans'a gideceğimiz gün bu hâle hâtime vereceğiz. Cenâzevî buhurdan sekiz asır tüttükten sonra sönecek!"

Şehzâde Mehmed bir gün babasının tahtına çıktı. Saltanatın bütün ricâli yeni pâdişâha kutlu olsun, dediler. **Zağanos Mehmed Paşa:** Unutma Roma'nın vârisi sensin. Trakya ovalarında kaybolduğun bir gün Délos adasında mâbedi olan **Apollon'un** kâhini **Calchas** ne söyledi; hatırla! dedi.

Sultan Mehmed ordusunu düzdü. İlâhî tabîatin ortasında bir buhurdan gibi tüten Bizans'a doğru yürüdü. O zamana kadar, hisarlarında bütün barbar akınlarının dalgaları kırılan bu beldeye girdiği gün, bu toprakta yaşıyanlar anladılar ki âlemde bir karn daha bitti.

Patrik ve bütün rühban, ellerinde haçlar, som sırma abalar giyinmiş, genç Fâtih'in karşısına çıktılar. Beldenin anahtarlarını teslim ve kilisenin anahtarlarını atıyye diye istediler, bir kilisenin anahtarlarını onlara verdi.

Genç Fâtih, fethin ertesi günü eski an'aneyi yaşatan ilâhîleri buldurdu; uzun uzadıya konuştular. Bu âvâreler Roma'nın vârisini tanıyarak hep ihtidâ ettiler. Kilise, düşmanlarının islâma iltihâkını duyar duymaz, genç Fâtih'den tardlarını ricâ ettiler. Fâtih dedi ki: "Onlar büyük Allahın karşısında benimle bir safda duran mü'minlerdir. Hürriyet İslâmın esâsı sayılır, geçmiş bir îtikaada hizmet eden sizler de burada kalınız, zararı yok." dedi Patrik derinden derine gücendi, bütün rühban hey'eti ile İtalya'ya gitmek için Fâtih'den izin aldı. Pâdişah mükrimâne, bütün Bizans rühbanlarını mutantan kalyonlara bindirdi, kalyonlar İtalya'ya doğru açıldılar. Bizans Kilisesi Floransa'da temellendi. Rühbanlar **Milano'ya, Verona'ya, Padua'ya, Roma'ya** yayıldılar. Heykeltraşlar, ressamlar, mîmarlar, Yunan ve Roma edebiyâtına, ulûmuna, fünûnuna vâris mühtedîler de İstanbul'da kaldılar.

Fâtih Devri'ne kadar Türk ülkesinde ulûm yok gibiydi. Bu yeni müslümanlar, bir zamanlar arapların arapçaya naklettikleri bütün Yûnânî ulûmu Türkçeye naklettiler. O zaman çetrefil, dar bir lisan olan Türkçe, bu ulûmun nakli vesîlesiyle güzelleşti, genişledi, zenginlendi. Türklerin Acem ve

Arap'la bir arada yaşadıkları zamandan kalma birçok kelimeler silindiler. Türkçe saf bir Türk lisânı oldu. Bir iki asır sonra komşu milletler, insâniyetin en güzel ilmi ve en güzel şiiri, edebî lisânıdır diye Türkçe konuşuyorlardı. İtalyanlardan, Almanlardan, Fransızlardan, İspanyollardan birçok Türk şâirleri türedi. Türkçe şiir bütün nevîleri şekilleri Yûnânîlerden ve Lâtinlerden alıyordu. İstanbul'da temâşânın nevîleri terakkî ede ede millî bir âyîn hâlini aldılar. Rustâî şiir Türklerin bir zamanlar yaylâlarda geçen hayâtı şeklinde tenâsüh etti. "Türk çobanlıkları" Türklere hâs bir san'attı. Garâmî şiir Acem'in dar müşâhedesinden kurtularak kalbin binbir ihtizâzı, tavrı, tahassüsüyle belirdi. Destânî şiirse, beşerin en destânî milleti olan Türk'ün lisânına hâs gibi bir şey sayılıyordu.

"Sökün"' muanven Türk destanı asırdan asıra, dilden dile gidiyor, günden güne beşeriyetin en güzel âbidesi gibi görünüyordu. Şiirin bu nevîlerinden başka her nev'i böyle birer âlem oldular. Edebiyat da öyle. Türk müverrihleri, münekkidleri, lisanşinasları, feylesofları bir devirden bir devire geçtikçe daha ziyâde yükselen bir esâtize silsilesi idi. Mûsikî, raks bütün an'anelerden sıyrılmış, binbir âhenkle beliren birer Türk sanatı idiler. Ulûm ve fünûn yalnız Türk ülkesinde vardı. Kilisenin buhurlar tasarrufiyle bunalan barbar İtalya ve barbar Fransa, barbar Almanya hele o canavar İspanya'dan fevç fevç gelen talebe İstanbul ve Bursa, Edirne, Konya, Üsküp, Belgrad, Budin Türk darülfünûnlarında senelerce çalışıyor, uzun süren tahsillerinden sonra ilâhî Türkçeyi, Rumeli ve Anadolu'nun beyaz beldelerini daha hoş

bularak vatanlarına dönemiyorlardı; bu dönmiyenler arasında Türkçeye Plutarque'ın eserlerini nakleden Fransız **Amyot** meşhur **Erasme, Copernic, Montaigne** ve **Galile** vardı. Birçoğu ömürlerinin sonuna doğru vicdânî arzûlariyle ihtidâ ederek Türk toprağında birer Türk ve müslüman gibi öldüler.

Medeniyetin miknatisi İstanbul'da idi. Bütün mücâvir milletleri kendine doğru çekiyordu. Türklerin ledünnî Asya kafasından kurtularak tahlîlî ve terkîbî bir kuvvete sâhip oldukları bu devre **İntibah Devri** derler. Vâkıâ bu Türk intibâhını en ziyâde têmîn eden, Türklerin hürriyet üzerinde müesses dinleri, **İslâm** idi; ilmi, Çin'de bile olsa gidin arayın ilim müslümanın gasbedilmiş malıdır, diyen peygamberlerinin mukaddes sözüyle âmil, hür ve insânî idiler. Âlemşümûl düşünüyorlardı. **İntibah Devri**'nde bir güneş gibi beliren İslâm, toprağın her tarafını sardı. Kolombo adında, adalarda Türk darülfünûnundan yetişmiş bir kâşif, denizlerin öte tarafında bir âlem buldu. O kıt'aya İslâm İli dediler.

Fâtih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra büyük oğlu **Bâyezid Han** sûfiyyeden mübârek bir zât olduğu için, kendi bir zâviyeye çekilerek tahtını Şehzâde Cem'e bıraktı. Sultan Cem devrinde Asya'ya dağılan Türk ırkının vahdeti vuku' buldu.

Barbarlık yüzünden dağınık bir ırk hâlinde yaşıyan Türkler; geniş bir toprak üzerinde pek az farklı lehçelerle konuşulur bir lisâna mâlik, târihleri bü-

rüyen bir millet oldular. Buna da **Türk Beldesi** dediler. Atina'da, Roma'da bir vakitler beliren bu **Belde** şekli Türk medeniyeti ilerledikçe ehemmiyetinden düştü. Çünkü zâten bütün müslümanlar ahlâk, an'ane; din îtibâriyle bir kütle idiler. Hattâ az çok mütemeddin bütün komşu milletler, yalnız Türkçede müdevven ulûmun ve tabiatiyle Türkçe ve Türk medeniyetinin nüfûzu altında idiler. **Sultan Cem'**den sonra gelen pâdişahların devirlerinde merhale merhale genişliyen Türk ülkesi Akdeniz'in Nil kıyısı Nice'den Alp eteklerine kadar, oradan Kazan'a oradan da Asya'nın bütün Türk toprağını havzasına alıyor, Hind'e Hind'den de tâ Cebelüttârık'a kadar dayanıyordu. Bu ülke içinde Şarkın eski milletleri, Rumlar, Balkan İslâvları, lisanları, an'aneleri, millî nurlariyle hep eridiler. Hepsi Türkçe konuşur, Türkçe düşünür, birer Türk âilesi hâlinde yaşıyorlardı. Zâten başka türlü yaşamak kaabil değildi. Toprakta tek bir medeniyet vardı. Türk medeniyeti. Garbın müstakil kalmış uzak ve barbar krallıklarında kilise ve taassup, başka çeşitte millî bir medeniyetin belirmesine sed çekiyordu.

Türk ülkesinde hayat hür; saf; nefîs idi. Türkler hayattan birer şarkı gibi geçiyorlardı. Diğer ülkelerde Türk gençleri gibi kahraman, Türk kadınları gibi güzel, Türk kızları gibi ince, Türk gibi hür yollu darb-ı meseller vardı.

Bu kavmin sergüzeştini nakledenler bütün bu saâdeti **Calchas'**ın bir zaman **Şehzâde Mehmed'**e söylediği sırra atfederler.

Kumral saçlı genç bu sergüzeşti naklederken dedim ki: Heyhât, ben bu sergüzeşti başka türlü işittim. **Fâtih,** o sebûdaki iksîri dökmüş yalnız sebû elinde kalmış...

Karşıdan siyah adalara dolgun gözlerle bakarken kumral saçlı gençle kalb ağrılarına dâir konuşa konuşa döndük! [1]

[1] Bu yazı ilk defa, 6 Haziran 1914 de Peyâm-ı Edebî'de neşrolunmuştur.

ÇAMLAR ALTINDA MUSÂHABE

II

Bugün bir Romalı kayser gibi sıkılıyordum. Üslûp hüzâliyle solgun bir kayseri andıran şâir **Baudelaire**, sıkıntıyı, çubuğunu içerken karşısında siyâsetgâhlar kuran bir mahlûk zannederdi. Şark güneşi altında esneyen biz fânîler sıkıntılarımızda daha mâsûmuz. Öğleden sonra Şişli'den Beyoğlu'na kadar uzandım. Cevâhir, şekerleme, kitapçı câmekânları önünde tevakkuf ede ede yürüyordum. Bir şey sıkıntımı gideremiyordu. Bir zaman yatağımızda sabahlara kadar için için mutâlâa ettiğimiz bir seyâhat hikâyesi okumak için dünyâyı verirdim...

Bir hikâye ki içinde hayat Bahr-ı Muhît'in ötesinde kâin adalarda geçsin. Issız bir ada hayâtı... Orada sevinç ve melâl birlikde duyulur. Ancak yalçın kayalarda toplanabilen kuş yumurtalarından nevâle yapılır ve ormanlarına ayak sesleri girdiği zaman mâvi tüylü kuşlar küme ile kalkarlar.

Bir kitapçıya girdim. Sarışın ciltler arasında böyle bir şey arıyordum. Gözüme rûhânî unvanlı bir cilt ilişti. **Mülhem Tepe,**[1] müellifi **Maurice Barrés,** büyük bir üstâd-ı huzûzun kitabı. Savmaalarda tüten

---

[1] La Colline İnspirée.

buhur gibi bayıltıcı bir eser. Hayır istediğim bu değil, daha rü'yâvî bir şeydi. **Barrés**'in kitabı gibi daha birçoklarını gözden geçirirken elim, tâ aradığıma dokundu... Muhayyilemin kadîm âşinâsı bir te'lîf: İngiliz hikâye-nüvîsi **Wells**'in bir seyâhatnâmesi. Lâkin **mâverâ-yı zamân'a** yapılmış bir seyâhati musavver. Unvânı da **Zamânı Keşfetmeğe Mahsus Âlet.** Hemen aldım ve Norveçli bir seyyah gibi çâlâk, köprüye indim ve vapura bindim.

Wells, sinîn-i hâzırada Şikago'dan Tokyo'ya kadar en ziyâde okunan bir müellif-i sâhib-zaman'dır. Eserlerini Anglo-Sakson miss'leri yeşil kırlarda, hamaklar içinde okurlar. Bizim nesil **Jules Verne**'i okurdu. Şimdi aynı harâret-i hayâl'le **Wells** okunuyor. Bu iki hikâye-nüvîs aynı nevi' hikâyede iştihâr ettiler. Yalnız **Wells** daha fennî, fünûn-ı hâzıra'nın gavâmızına daha âşinâ addolunuyor.

Ahmed İhsan Bey'in torunu inşallah **Wells**'in mütercimi olur. İnsâniyet günden güne maddîleşiyor, diyorlar. Şu kadar var ki hikâyâta olan meyl-i beşer hâlâ gülnâme ve bahnâme devrindeki gibi; o derece derin. Eskiler peri kulübelerine girerlerdi. Asr-ı inkılâbın ilk senelerini ihtiyarlığında gören nesle **Alexandre Dumas** hirem-dîde zenciye bir dadı gibi kahraman ve korsan masalları nakletti. Dimâğ-ı beşerin daha ziyâde kendine sâhip bir devrinde yaşayan **Jules Verne** gemilerde kazâdan kazâya uğrıyarak devr-i âlem yapan bir çocuktu. **Wells** sergüzeşt romanlarının kahramân-ı hâzırı, tayyâre devrinde

küre-i arzı kendine dar buluyor, mekânda yıldızlara, zamanda üç bin sene evvele, üç bin sene sonraya gidip gelebiliyor. **Âlemler Arasında Harb** hikâyesinde Küre-i Arz halkıyle Merih halkını birbirine düşürdü. Zamânı Keşf Etmeğe Mahsus Âlet ile de zamanda kat'-ı mesâfât etti.

Te'lîfât-ı cedîdenin bu nev'ini Rusya'da en ziyâde okunan **Schopenhauer** felsefesiyle, Osmanlı şübbânının elinden düşmiyen **Edmonde Mouline'e** tercîh ederim.

Hikâyemi yatağımda okuya okuya dalmış, zaman içinde ne kadar merhale kat'ettiğimi unutmuştum. Hemen **zaman-nümâ'ya** baktım, târih: 15 Haziran 1595,[1] birdenbire korktum. Yola devâm etmek cür'etim kırıldı. Bir düğmeye bastım, durduk.

Dışarı çıktığım zaman kendimi mutantan bir köprünün başında buldum. Köprüden akın akın halk, üstünden de — rükûb-ı umûmîye mahsus — tayyâreler geçiyordu. Cebimden bir onluk çıkardım, önümde bir belediye çavuşu duruyordu, hemen eline sıkıştırdım, geçtim. Herif onluğu arkamdan attı. "Efendi bendeniz sâil değilim" dedi. Bir de ne bakayım halk parasız geçiyor. Aklım başıma geldi. Burası İstanbul değil, dedim yürüdüm, nerede olduğumu tasarlamaya uğraşırken, köprüyü geçtim. Birdenbire karşıma Yeni Câmi'in kubbesi, nârin minâreleri çıktı. **Mimar Kasım'ın** muhalledesi koskoca

[1] 2187.

bir meydan çerçevesi içinde yükseliyordu. Soluma baktım, Saray Burnu'na uzanan bir cadde; deniz tarafı mermer tırabzanlık, kara tarafı da müdebdeb bir silsile-i mebânî. Bu mebânîye alık alık bakıyordum "biri: **Âlem-i İslâm Bankası;** Dev sarayları gibi bir şey, yüksek kapılarından giren, çıkan insanlar karınca gibi... Bir ikincisi **Osmanlı İdman Mahfil-i Umûmîsi.** O da banka gibi bir şey. Bir üçüncüsü, bu evvelkilerden daha muhteşem: **Dâr-ül Mûsikî,** daha yürüdüm. Gözlerimi siliyor gördüklerime inanmıyordum. Mebânî-i mutantana devâm ediyordu. "Muallimîn ve Muallimât-ı İslâm Mahfili, Meb'ûsan Mahfili, Âyan, Mahfili, Encümen-i Dâniş." ilâ âhirihî... Mebânî birdenbire bitti. Sarayburnu'nda vâsi' bir meydan, ortasında bülend bir tâk-ı zafer, çepçevre mevâkib-i müheykele ile tevşîh olunmuş bu mevkibeler tâ Söğüd Gazâsı'ndan son zamanlara kadar gelip geçen Osmanlı guzâtı idi. Tâkın cephesinde zafer unvanları mahkûk, "Sırp Sındığı, Birinci Kosova, Niğbolu, Varna, Kostantaniyye" ilâ âhirihî...

Tâkın arkasında Topkapı Sarayı eski hâlinde. Burundan Marmara sâhiline baktım. Bu sâhada, berikinin mutantan bir eşi, Kumkapı'ya doğru, el'an muhâfaza olunan hisarların yanından bir şehrâh gidiyor. Bakındım, bakındım, tâk-ı zaferin altından geçerek bir parka girdim. Vâsi' ferahlı nefîs bir bahçe ortasında bir sütun, üstünde "İstanbullular Cemil Paşaya minnetdardır" ibâresi var. Yoluma devâm ettim. Bir yokuş çıktım bu defâ hayretimi zaptedemiyordum. Dünyâda görülebilecek en ma'mur, en müzeyyen bir meydan bir kısmı denize nâ-

zır, tırabzanlı bir taraça gibi cephesinde eski iki mâbed, biri bu beldenin ilk, biri de son hükümdârından kalmış. Biri ağır, Bizans üslûbunda; biri ince Türk üslûbunda. Meydanın etrâfı mermer sütunluklu dâiren mâdâr mebânî. Artık gözlerim yoruldu. Taş bir sedîre oturdum daldım. Yanımda biri oturuyordu yüzüme, esvabıma tuhaf tuhaf bakıyordu. Hakîkaten bu halkın içinde ben kıyâfetimle yalnız bana benziyordum. Sedirde oturan zât bambaşka, yeni ve gaayet sevimli bir türkçe ile mükâleme kapısını açtı. Yavaş yavaş biribirimize ısındık. Muhâvere yürüdü; tecessüsten çıldırıyordum, vaktiyle içinde yaşadığım bu şehrin nasıl bu hâle geldiğini sormak istiyordum. Bir girizgâh açarak, Efendim: Liman nerede dedim, aşağıda Kumkapı'da dedi, bu suâlimin sebeb-i îrâdını sordu. Anlattım. Şehrin münâkalâtının merkezi neresi olduğunu bilmek istiyordum, dedim. Îzâhat verdi. Nakliyyât-ı ticâriyye hava yoluyla îfâ olunalıdan beri liman battal kalmış, yalnız Şehremâneti bu limanı bir hâtıra-i târîhiyye olarak muhâfaza ediyormuş. Çünkü bu limanın 1335 senesinde inşâ olunması şehrin mebde-i umrânı olmuş.

Mükâlememiz ilerlemişti ki sedir refîkim beni kemâl-i nezâketle bir çaya dâvet etti ve kartını uzattı. Okudum: Mehmed Refik, Darülfünûn târih muallimi, Târihnüvîs-i Âl-i Osman, merhum Ahmed Refik Paşa ahfâdından.

❦

Bir tayyâreye bindik yolda konuşuyorduk. Artık bol bol mâlûmat alıyordum. Bu terakkînin menşe'lerini târihnüvîse sordum, dedi ki: "Efendim bu gördüğünüz terakkiyyât, umran, servet iki yüz altmış senelik bir tekâmülün semeresidir. Ondan evvel devlet zayıf bir halde idi, o zamânın vatanperverleri devletin inhitâtının önüne geçmek için bir inkılâb îkaa ettiler. Her terakkîye mâni Abdülhamîd-i Sânî gibi bir pâdişahları vardı: onu hâl'ettiler, dâhili gaailelerle, hâricî, gaailelerle senelerce güleştiler. Her şeyi yapıyor, devletin zaafına bir türlü devâ-sâz olamıyorlardı. Böylece seneler geçti. İnkilâbcılar artık yorgun, me'yûs düştüler. Bir aralık içlerinden biri çıktı. Devletin derdini haber verdi. Hemen hepsi kulak kesildiler. Derdi haber veren vatanperver kâhin: Bu derd Maârif Nezâreti'miz, daha doğrusu Maârifsizlik Nezâreti'mizdir, dedi. İnkılâbiyyûn bu haber hakkında derhâl tahkîkat yaptılar. Kâhinin dediği doğru imiş, derdi dediği yerde buldular. O zamânın Maârif Nezâreti'ni hemen ilgaa, yerine baştan başa yeniden müteşekkil bir nezâret ikaame ettiler. Bu inkılâbı müteâkip devlet de hemen nekâhete yüz tuttu. Herkesin yüzü güldü. İnkılâbiyyûn sevinçten çıldırıyordu. Yine eski bütçe lâkin yeni bir hey'et-i maârifle başlıyan mektepler inkılâpdan on sene sonra ümîdin fevkinde semereler verdi. Milletin sıhhati, dimâğı, terbiyesi, âile hayâtı, sokak ve mahfil hayâtı, hayât-ı umûmiyyesi bu inkılâbın yüzü suyu hürmetine tebeddül etti. Bu inkılâptan sonra ilk yetişen nesil **Çemberlitaş İnkılâbı**'nı yapan vatanperverlere yine o mahalde bülend bir âbide rekz etti."

Bu sabah uyandım.

Wells'in hikâyesi üzerinde uyumuşum. Vakit gecikmiş matbaaya muayyen saatten bir saat sonra varabildim. Yazı masamın başına geçtiğim zaman hâlâ gözlerimi uğuşturuyordum.[1]

---

[1] Bu yazı, ilk defâ, 17 Ekim 1913 târihli Peyâm gazetesinde neşrolunmuştur.

Üsküdar, bir ulu rü'yâyı görenler şehri!
Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri,
Hepsi der: "Hangi şehir görmüş onun gördüğünü?
Bizim İstanbul'u fethettiğimiz mutlu günü!"
Elli üç gün ne mehâbetli temâşâ idi o!
Sanki halkın uyanık gördüğü rü'yâ idi o!
Şimdi beşyüz sene geçmiş o büyük hâtıradan;
Elli üç günde o hengâme görülmüş buradan;
Canlanır levhası hâlâ beşer ettikçe hayâl;

O zaman ortada, her sâniye, gerçek bir hâl.
Gürlemiş Topkapı'dan bir yeni şiddetle daha
Şanlı nâmıyle "Büyük Top" denilen ejderha.
Sarfedilmiş nice kol kuvveti gündüz ve gece
Karadan sevkedilen yüz gemi geçmiş Haliç'e;
Son günün cengi olurken, ne şafakmış o şafak,
Üsküdar, gözleri dolmuş, tepelerden bakarak,
Görmüş İstanbul'a yüzbin meleğin uçtuğunu;
Saklamış durmuş, asırlarca, hayâlinde bunu.

G E Z İ N T İ

Anadolu Hisar'ında bir gün geçiren insan Türk rûhunu derinden derine öğrenir. **Güzelce Hisar, Göksu, Otağ Tepesi...** yalnız bu isimler başlı başına birer resimdirler. Anadolu zevkinde bir isim olan **Güzelce Hisar** zaman içinde kaybolmuş yerine Anadolu'nun kendi ismi gelmiş. **Göksu** ne kadar hayâl meyâl bir kelimedir; **Otağ Tepesi,** bilâkis fütûhat devrinin mücessem bir sahnesi gibi gözleri kamaştırıyor.

Göksu vâdisinden Boğaziçi sularına ilk gelen Türk'lerden tâ İstanbul'un fethine kadar bu köy anlı şanlı bir hisardır; kâh Anadolu'dan Rumeli'ye kâh Rumeli'den Anadolu'ya koşan **Yıldırım Bâyezid**'le onun oğulları, **Murad** ve **Fâtih** gibi ve onların arkadaşları olan cengâverler ikide birde, bir kartal kümesi hâlinde, bu kulelere konarlar, bu kulelerden kalkarlar; Fetih senesi bu köy, kahramanlık çağının kemâlindedir. Hicretin 856 senesinin bahârında, genç Fâtih ikide birde gelir, gider. Nihâyet o martın yirmi altıncı günü Hisar önünde, Gelibolu'dan gelen **Balta Oğlu Süleyman Bey**'in donanması, Karadeniz Boğazı'ndan taş ve kireç yüklü binlerce gemi ve mavna Hisar önünde demirlerler; **Fâtih** bütün paşalariyle, beyleriyle, ağalariyle, mîmar-başılariyle, iş-

çileriyle karşıya geçer: O gün o kıyıda, Boğazkesen Hisarı'nın ilk temel taşlarını kendi koyar, vezîrinden son nefere kadar bütün maiyeti işe girişir. Bızans kayseri **Kostantin Dragazes** karşı koymağa kalkışır, lâkin genç Fâtih, Varna Meydan Muhârebesi sıralarındaki ihâneti hatırlatır, bir taraftan Hisar'ın temelleri üstüne atılmak isteyen Bizans cengâverlerini yeniçeriye püskürtür, bir taraftan da temelleri yükselir. Anadolu şehirleri; kasabaları, köyleri harıl harıl levâzım gönderirler. **Hisar** yüksele yüksele ağustosun yirmi sekizinci günü, büyük ve küçük kuleleriyle, burçlariyle, surlarıyle, bugünkü harâb çerçevesi içinde göründüğü gibi, bembeyaz meydana çıkar. Beş ayda vücûda geldikten sonra beş asır gözümüz önünde duran bu Türk eserini halk, esrarlı bir rakamın zevkiyle kırk günde bitmiş bilir ki kısalığı ifâde etmek kasdıyle doğrudur; **Evliyâ Çelebi** bu hisarı halkın îmanlı gözleriyle gördüğü için te'mîn eder ki bu Boğazkesen Hisarı, tepenin sağ kulesinden, kıyının sol duvarına kadar kûfî hat'la çizilmiş bir **"Mehmed"** dir; hem de görüşünü **Mehmed** ismini miminden dalına kadar şen şatır târif eder.

Hisar bittikten sonra içine toplar yerleşir ve Fîruz Ağa muhâfız olarak başında kalır. Fâtih, ilkbahar hazırlıkları için Edirne'ye gider. O ilkbaharda da Edirnekapı ile Topkapı arasında görülür.

O sene Anadolu Hisarı'nın son kahramanlık senesiydi. Önce genç rakîbi olan karşı hisarın beş ayda göklere yükseldiğini gördü, sonra kışı, târîhin en büyük vak'asını hazırlamakla geçirdi, daha sonra

ilkbaharda İstanbul surlarından gelen top uğultularını dinledi, mayısın yirmi dokuzuncu günü fetih müjdesini aldı, şimdiki İskele Câmii'nin yerinden fetih ezanlarını dinledi.

Câmiin yanı başındaki iskele kahvesinin ağacı altında otururken kollarını sıvamış birer köşede abdest alan ihtiyarlara baktım ve düşündüm ki fetihten çok evvel böyle müslüman, böyle Türk, böyle sâde olan bu yerde, böyle bir kahve, böyle ağaçlar ve böyle bir câmî vardı, bu manzaranın o günlerde başka türlü olduğuna ihtimâl de verilemez, çünkü mevki' tabiatın dar bir çerçevesinde. İstanbul'un muhâsarası günlerinde bu küçük meydan tıpkı bu saatte olduğu gibiydi, ihtiyarlar şurada, burada abdest alıyorlardı, küçük kızlar çanaklariyle yoğurt almağa gidiyorlardı, kahvenin ağaçları altında köyün ileri gelenleri konuşuyorlardı. Benim İstanbul'dan Akşam gazetesini beklediğim bu saatte onlar, İstanbul muhâsarasının yeni haberlerini bekliyorlardı, sonra yataklarına o haberlerle yatıyorlardı. Ve o elli yedi günlük muhâsaranın top uğultularını dinledikten sonra o mayısın son sabahı bu câmiin minârelerinden fetih ezanlarını işittiler. Ah o yaz bu Hisar'da kimbilir nasıl geçti? Fakat işte o yazdan sonra Hisar kahramanlık çağını geçirir, artık sayfiye olur, önünden zaman Göksu gibi ağır akar, dâimâ saz sesleri ve arada sırada, şenlik günleri kulelerinden atılan topların uğultusunu duyar. Nedîm'in bir rubâîsinde dediği gibi:

Zannetme ra'd ü berk'dir etti gulû
Top şenliğidir Hisâr'ın ey sâkî bu
Âmîhte kıl tegerg ile sahbâyı
Sun rind-i mey-âşâme dolu üzre dolu

Bu köy hâlâ fetihten evvel olduğu gibi müslüman ve Türk yaşıyor, bır kadın kendinden genç bir kadının kızlığını, gelinliğini, güzelliğini nasıl hatırlarsa İstanbul'un sergüzeştini öyle hatırlıyor.

Hisar'da bir gezintinin bu têsirleri altındayken nâmıma iki mektup buldum. Pullara baktım: Floransa'dan. Biraz hayret ettim, zarfları yırttım. Biri matbû bir muhtıra biri de dört sahîfelik bir mektup. İmza: Zürcher. Yavaş yavaş hatırladım. Bu Zürcher, harb senelerinde İstanbul'da bulunmuş bir mîmardı. Birkaç defâ görüşmüş, mîmârîdeki fikirlerine, zevklerine, görüşlerine hayran olmuştum. Kendi genç ve zengindi. Servetten ziyâde gaaye-i hayâl tâkîb ediyordu. İstanbul'un ve Anadolu şehirlerinin Türk şekillerine kara sevdâlıydı. İstanbul'u, Boğaziçi'ni, bütün Anadolu şehirlerini baştan başa îmâr etmek gibi bir dev işinden basit bir lisanla bahsediyordu. Projelerini açtığı bir gün, bir taraftan eskiliklerimizi muhâfaza, bir taraftan da yanmış, yıkılmış şehir ve mahallelerimizi yeni bir Türk hayâtına göre nasıl ve ne üslûpta ihyâ edeceğini söylediği zaman, çizdiği hayâlî çerçevenin hazzına doyamadım.

Gözümün önünde yeni bir Türk vatanı canlandı. Mâlî noksanlarımızı söyledim. Gülümsedi. Meğerse

onun da projelerini yapmış, bütün kolaylıklarını birer birer saydı. Boydan boya Türk şehirleri kurmak emeliyle yaşıyan bu mîmarla en lezîz saatlerimden birini geçirdim. Bu mîmara hükûmet Rumeli Hisarı'nın ihyâsı işini verdi. Birkaç gün sonra projelerini yapmış; Hisar'ı harâbe hâlinde bütün otları, sarmaşıkları ve ağaçlariyle, bekçi evleriyle muhâfaza ve yalnız zamâna mukaavemet etmek için takviye etmeği tasarlamış. Mesâîsine koyuldu, itmam etmeğe muvaffak olamadan gitti.

Mektubunu okuyunca anladım ki bu dâhiyâne usta ve sanatkâr mîmarı muztarip edecek bir hâdiseye sebeb olmuşum.

İstanbul'da millî eskiliklerimize dâir bir yazım çıkmıştı. Bu yazıyı fransızca İstanbul'da E. M imzâsiyle yazı yazan bir zat naklederek Rumeli Hisarı'ndaki ihyâ işinden kendi nokta-i nazarına göre ithamkârâne bahsetmiş. Bu bahisten Zürcher Floransa'da haber almış.

Mektubu bu:

"Efendim.

Fransızca İstanbul gazetesinin 28 Kânûn-i sânî 1921 târihli nüshasında, E. M. imzâlı "Hisar'a Dâir" ünvanlı makaaleye sırf bir tesâdüf sâyesinde âgâh olabildim. Bu makaaleden anlaşılıyor ki kadîm âbidelerin ihyâsı hakkındaki fikirlerde müttefikiz ve bu münâsebetle Rumeli Hisar'ındaki mesâîmi zikr ediyorsunuz. Müsâade ederseniz önce o güzel hâtırayı yâdettiğiniz için size teşekkürlerimi takdîm edeyim. Memlelektinizde geçen senelerimi hakîkî bir saâdet

hissiyle aynı zamanda da derin bir teellümle yâdetmekteyim. Uzakta kalan dostlarıma karşı kalbim muhabbetle doludur. Onlara ve onların o kadar sevdiğim memleketlerine birgün kavuşacağımı ümîd ediyorum.

Makaalenin sâhibi E. M. ye cevap vermek ihtiyâcından vâresteyim, ona karşı kendimi müdâfaadan vazgeçiyorum. 23 Kânûn-ı sânî 1918 de Bahriye Nâzırı Cemâl Paşa'ya ve Hisarlar komisyonuna Rumeli Hisarı'nın ihyâsı için verdiğim muhtırayı bu münâsebetle zikretmek az çok faydalı olur. O muhtırada birçok fikirlerle berâber bu fikri de öne sürüyordum; diyordum ki: Hisar'ı harap hâlinde muhâfaza etmeğe tarafdârım. Bu harâbe şimdiki hâlinde bırakılmalı ki, gözlerimizin alıştığı timsâlinin têsîrini verebilsin. Bu şekil ikiyüz seneden beri Boğaziçi'nin muhteşem manzaraları sahnesine bir hassa-i fârika olmuştur. Ben Hisar'ın bugünkü şekillerinden hiç birini değiştirmiyeceğim. Benim fikrime göre tâmir mesâîsi bu hadler dâhilinde kalmalı: Yıkılmak tehlikesine mâruz kalan kârgır işler her tarafından en ince bir îtinâ ile takviye edilmeli, bu ameliyede bir zamanki inşâât usulleri gözetilmeli, bu inşâât kaabilse orada bulunacak eski taşlardan vücûda getirilmeli, bulunacak olan Bizans devrinden kalma öteberi parçalar taraçalar üstüne konulmalı."

"Eşyâ olsun, tunç olsun, sikke, halı, resim, heykel eski binâ olsun, bütün eski eserlerin ihyâsına îtinâ edilecek en mühim nokta eskiliğin têsîrini muhâfaza etmektir. Bir sanat eserine asırların bahşet-

tiği nevâziş, yaş, vakar ve haysiyeti, renk fârikası tamâmı tamâmına muhâfaza edilmeli, yalnız o eseri tehlikeye düşüren tahrîbat (mîmârîde taşlar, destekler, sütunlarda vâki olduğu gibi) itmâm olunmalı, lâkin bu halde de, mevcut parçaların şekline ve tarz-ı inşâsına mutâvaat edilmeli, hattâ kaabilse yamaları kadîm taş parçalarından bulmalı.

Bir eserin tâmîriyle tecdîdi arasında bir münâsebet tasavvur edilemez. Binâenaleyh mösyö E. M. Rumeli Hisarı'nın dış avlusunda neler görmüş! İki sütun, Bizans'a âid sütun başlıkları ve birkaç taş gülle ve daha bu gibi şeyler. Bu parçaların oraya muvakkaten konulduğunu, o sütunların ve o sütun başlıklarının destek yerine kullanılmadıklarını ve sütun başlıklarının o sütunlara âid olmadıklarını ve bütün parçaların Rumeli Hisarı'nın asıl mîmârîsinin her türlü râbıtadan müstağnî olduklarını derhâl anlamak için ne âlim, ne de sanatkâr olmağa lüzum vardır. Herkesin nazarında âşikârdır ki bu bulunan parçalar, bahçenin iç taraçalarına dizilecekleri güne kadar, orada muvakkaten terkedildiler. Bu noktanın daha sarâhatle tenevvürü için 27 Temmuz 1918 târihli muhtıramı tedkîk etmek kâfîdir. Bütün bu parçalarla Rumeli Hisarı'nın tâmîri arasında münâsebet yoktur. Şimdilik yalnız parçaların hâl-i hâzırda konuldukları ön avludaki topaltı sahanlığı ihyâ edildi. Yanımda bulunan bir fotoğrafi bu manzarayı önceki hâliyle gösterir.

Zikrettiğim muhtıram bu cümleyle bitiyordu: Bu mesâî bittikten sonra, zâirler soracaklar: Bütün bu inşâât müddetince burada sanki ne yapılmış?

Her şey eskisi gibi yerinde duruyor? Bu taaccübkârâne sualler, bu sanat eserini ihyâ eden mîmârın muzafferâne mükâfâtı olacaktır." İşte mösyö E. M. benim mesâîmi bu sadedde medhetmiş oluyor ve hakkımda: "Bütün mârifeti o muazzam eserin medhalini tâmîre münhasır kalmış." demekle aldanıyor. Bu zat görmemiş mi ki asıl mesâînin münhasır olduğu yerler kalenin surları, yeraltı galerileri, kuleler, istihkâmlar, sarnıç ve diğer yerlerdir.

İhyâ mesâîsi kadîmden kalma parçaların nev'inde olmak üzere o kadar dakîka - şinâsâne icrâ edildi ki bu zâtın gözleri vücûda gelen eseri tefrîk edememiş.

Rumeli Hisarı'ndaki mesâî en büyük fennî, inşâî ve sınâî bir ihtimamla icrâ edildi. Bunu isbât eden bütün vesîkalar mesâînin terakkîsi hakkında her ay alınmış notlar, mesâînin muhtelif kısımlarından gerek önceden ve gerek sonradan çektirilmiş fotografiler yanımdadır. Bütün bunları tasnîf edip ciltlettikten sonra Müze-i Hümâyun müdürü Halil Beyefendi'ye takdîm edeceğim.

Uhdeme tevdî edilmekle bana şeref veren bu işi itmâm edecek zamânın uzak olmadığını ümîd ederim. Şimdi burada Floransa'mdaki villâmda yaşıyorum. Roma'daki "Prusya Sanâyi-i Nefîse Akademisi" şimdilik sakat İtalyan askerlerinin işgaalinde bulunuyor. Tahliye edilirse, bilâhire onun idâresini elime alacağım.

İhtirâmât..." [1]

---

[1] Bu yazı, ilk defâ 19 Temmuz 1921 târihli Dergâh Mecmûası'nda neşrolunmuştur.

TOPKAPI SARAYI'NDA

"Bâzı yerler vardır ki rûh eser" derler. Topkapı Sarayı'nda bir gün geçiren insan, bu sözün kuvvetini derinden derine duyar. Son iki buçuk senenin üzüntülü günlerinden birkaçını Topkapı Sarayı'nın odalarında; sofalarında; bahçelerinde geçirdim Her ziyâretimde rûhum bu saraydan, soğuk bir demir, kızgın bir ateşten nasıl çıkarsa öyle çıktı.

Topkapı Sarayı kâtiplerinden Dârülfünûn mêzunu genç arkadaşım Lütfü Bey orada millî hâtıralarımıza dindârâne bir vazîfe ile nigehbandır. Orada bir odası var. Eski şâirlerin dîvanlariyle, vak'anüvislerin kitapları arasında, eski günlerimizi yaşıyor. Orada eski günlerimizin geçmiş neş'eli yâhut hüzünlü saatlerin zevkini tatdıktan sonra Selîm-i Sâlis'in rûhuna hürmeten (ney) üflemeği öğrenmiş. Şimdi hayâletlere hizmet eden hademenin ayak seslerinden başka hiç bir ses işitilmeyen bu ücrâ ve metrûk sarayda yalnız arada sırada bir Türk gencinin "ney" i işitiliyor.

Bu sarayın esrârına onun irşâdı ile sülûk ettim. Ekser sarayları, muayyen bir devirde, muayyen bir bânî için, muayyen bir mîmar kurmuş. Yalnız bir devri ihsâs eden yekpâre bir kütledirler. Topkapı Sarayı yekpâre değil, hattâ bir binâ bile değil; devir devir, parça parça, eklene eklene vücut bulmuş.

Bir odadan bir odaya geçerken bir ahd-ı saltanat'dan öteki ahd-ı saltanat'a geçiliyor. Her pâdişâhın bir odası var. Herbiri bir pâdişâhın canlı bir tasvîr gibi. O kadar ki hakîkî bir tasvir böyle bir resim kudretini gösteremez. Cihangir Selîm-i Evvel'in odası o kadar küçük ve sâde ki; uzun seferlerinin birinde konduğu fakîrâne bir han odasını andırıyor. Zannediyorsunuz ki eyerlenmiş atı yanı başındaki kapıda beklemektedir. Büyük pâdişah kısa bir istirâhatten sonra hemen çıkıp gidecek.

Murâd-ı Sâlis'inki at oynatılacak kadar geniş ve câmîler gibi kubbeli. Karşılıklı birer köşede iki yatağı var. Belli ki bu harem pâdişâhı bütün saltanatı karılarının koynunda geçirmiş.

Mehmed-i Râbi'inki kuytu ve hürmet hissi veriyor.

Selîm-i Sâlis'in Halic'e nâzır bir boydan bır boya giden ışıklı dâirelerinde ayna, kadife, canfes ve bahardan mürekkep bir hâtıralı havası var Ve herbir oda böyle Fâtih'in, Feth'i müteâkip Bizans Sarayı'na yerleşmeğe tenezzül etmediği için o zaman ücrâ olan bu Sarayburnu'nda kurduğu ilk binâ câmî ve hazîne odasından başlıyarak pâdişâh pâdişâh, devir devir tâ Abdülmecid'e kadar taraf taraf, köşe köşe, bütün Osmanlı târîhi belli.

Saray kelimesinin bizde de, Frenk'te de bir kadın râyihası vardır. Daha ilk ziyâretinizde sezersiniz ki Topkapı Sarayı erkek değil, dişidir. Birinden ötekine geçilen bu yüzlerce oda bir vücut ve ten cenneti imiş. Mermer vücutlu, sarı saçlı, mâvi göz-

lü İslâv kızları; kömür gözlü Rum kızları; elâ gözlü Lâtin kızları; saz benizli Çerkes kızları...

Bu saray devletten ziyâde saltanat, Türk'den ziyâde Osmanlı, Asya'dan ziyâde Şark'dır. Türk'ün at sırtından inip Harem'e kapandığı günden başlamış bir serencâmı var. Çünkü Türk'ün cibillî sarayı otağ'dır. Osmanlı Türk pâdişahları önce seyyar idiler. Çocukluklarından ölümlerine kadar, at sırtından inecek vakit bulamıyorlardı..

İstanbul'un fâtih'i arada sırada yol üstü uğrayabiliyor, seyyah gibi birkaç gün geçirebiliyordu. Bütün ömrünü seferlerde yıprattıktan sonra fethettiği şehir içinde olsun ölemedi; **Gebze'de Sultançayırı'nda** çadır altında öldü... Oğlu **Bâyezid**, torunu **Selîm**, onun oğlu **Süleyman** da yollarda öldüler **Süleyman'ın** cenâzesi **Zigetvar'dan** İstanbul'a getirildiği gün, ilk defâ olarak Osmanlı Pâdişâhı saraya girdi. Ağır râyihalı, ağır bir rü'yâyı andıran bir vücut ve ten cennetine daldı. O rü'yâdan uyanıp o cennetten çıkmağa çabalayanlar oldu ise de sendelediler.

Mehmed-i Sâlis'i Eğri muhârebe meydanında eski ruhlu bir hoca, at sırtında tutabiliyordu **Genç Osman** ile **Murâd-ı Râbî** o cennette; o rü'yâdan uyanıp dışarı uğrayan iki nedrettir.

Lâkin hakîkatte Türk fâtihlerinin oğulları, sarayın büyüsüne tutulmuş dışına çıkamıyorlardı. Son asırda Türk pâdişâhı bu saraydan çıktı; lâkin Boğaziçi'ne gitmek için. O çıkış da sayfiyeye gider gibi, o kadar hürmetsizce, o kadar çabuk olmuş ki saray, döşemesiz, eşyâsız tamtakır kalmış. Şimdi yalnız köşede, bucakta güvenin didikleriği perdeler, pamukları çıkmış minderler, derme çatma levhalar

duruyor. Maamâfih bu yoksulluğun intizamdan fazla bir güzelliği, bir hüznü var. Allah vere de hâtıralara hürmeti, onları cilâlayıp yaldızlıyarak, yenileştirmekte gören basîretsiz hürmetkârların elleri bu Harem içine girmese ekser türbelerimizde îkaa edilen bu teceddüd bu Harem'e de girerse, buralarda sâkin olan hayâletler çekilecek. Çünkü onlar, kendi küfleri, kendi yırtık pırtıkları, kendi döküntüleriyle haşrolarak yaşayabiliyorlar.

Bir odadan bir odaya geçerek, konuşa konuşa gezerken, rehberim Lütfü Bey dedi ki: "Hemen her gün iki saatimi bu Harem odalarında geçiriyorum. Lâkin yalnız kalamıyorum. Enderun ağalarından birini alıyorum. Çünkü evham basıyor." Harem'den çıktıktan sonra iki bahçeyi de geçerek Revan Köşkü'ne girdikti. Bu köşk tam mânâsiyle bir müslüman Türk sarayını andırıyor. Güzel, lâkin eskiliği hiç mahsûs değil. Harem rûhundan ârî. Meclisleri de muhârebeleri gibi erkekçe geçmiş olan Murâd-ı Râbi'in tam bir timsâli.

Revan Köşkü'nde gezerken kulağıma derinden bir Kur'an sesi geldi. Birdenbire islâm mîmârîsini tam mânâsiyle gördüm. Çünkü islâm mîmârîsinin içine bir rûh gibi muhakkak rahle başında bir Kur'an sesi lâzım. O ses olmadığı zaman bu mîmârî kuru bir şekilde görünüyor. Bu fikrimi rehberim Lütfü Bey'e söyledim. Ve bu Kur'an sesinin nereden geldiğini sordum.

"Hırka-i Saâdet Dairesi'nden!" dedi. Yavaş yavaş sesin geldiği pencereye yaklaştım. Baktım; yeşil, yemyeşil rûhânî yeşil bir dâire, pencereye arkasını çevirmiş bir hâfız, öteki âleme dalmış bir rûhun istirâhatiyle okuyor; diğer bir hâfız da gözlerini yummuş bir köşede tesbihini çekerek bekliyor. Rehberim Lütfü Bey'e sordum, Hırka-i Saâdet'de ne zamanlar bu hatim indirilir? Lütfü Bey gülümseyerek kulağıma dedi ki: "Her gün! Her saat! Dörtyüz seneden beri geceli gündüzlü bilâfâsıla.."

Hayretten gözlerim kapanmış dinliyordum. Lütfü Bey biraz mâlûmat verdi: "Yavuz Sultan Selim hilâfetin alâmâtı olan Hırka-i Şerîf, Sened-i Şerîf ve diğer Emânât-ı Mübâreke'yi Mısır'dan İstanbul'a hatimler indirterek getirmiş; İstanbul'a vardığı gece, Saray'da yüksek bir mevki'e yerleştirmiş; mîmarbaşı ve ustalar, asıl tevdî olunacak makaamı hahıl harıl inşâ ederlerken sefer yorgunluğuna bakmaksızın sabaha kadar ayakta beklemiş. O gece geceli gündüzlü Kur'an okunması için bir vazîfe tertip ederek kırkıncısı bizzat kendi olmak üzere kırk hâfız tâyin eylemiş. İşte o günden bu âna kadar bu dâirede bir sâniye tevakkuf etmeksizin Kur'an okunuyor. Bu hâfızlar el'an kırk kişidir. Dâimâ ikişeri nöbetleşe vazîfelerini îfâ ederler. Bu gün de bu iki hâfızın nöbeti" dedi.

Bu gece, bu saat, ben burada bu satırları yazarken Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde Kur'an okunuyor! Siz bu saat benim bu satırlarımı okurken Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde Kur'an okunuyor! Tam dörtyüz seneden beri de böyle fâsılasız okunmuş.

O günden beri bu düşünce bir saat rakkası gibi hâfızamda sallanıyor. O günden beri Hilâfetin Türk kalbinde ne kadar derin bir temeli olduğunu duydum. Hilâfet makarrı olan İstanbul'da böyle bir makaamın yanında dört asırdır durmamış bir Kur'an sesi olduğunu bilmezdim. Nice Türk'ler, hattâ nice İstanbullular da bilmezler. Bu sarayın içinde dörtyüz seneden beri olmuş ihtilâller, hali'ler; kıtâller bu Kur'an sesini bir an susturamamış. Bu hâdiseyi idrâk ettikten sonra İstanbul'dan niçin çıkarılamıyoruz? bu şüpheyi halleder gibi oldum.

---

1. Asıl adı, *Hilâfete Yakın Bir Gün* olan bu yazı, ilk defâ, 14 Şubat 1921 târihli İleri gazetesinde neşrolunmuştur.

EZAN VE KUR'AN

Birçok günlerimi Ziya Gökalp'le konuşarak geçirdim. Dikarbekir'in bir hârika olan bu oğlu konuştuğu zaman istikbâlin muhayyel bünyânını kuran dev gibi bir mîmâra benzerdi; ilk müslümanlar gibi mütedeyyin, ilk Türkler gibi bânî idi; mâzîye arkasını çevirmiş sâbit bir bakışla yalnız istikbâle bakardı. Mâzîye karşı dâüssılamı harâretle söylediğim bir gün dedi ki:

Harâbîsin harâbâtî değilsin
Gözün mâzîdedir âtî değilsin

Ben de mâzînin kulağıma fısıldadığı bir sesle cevap verdim:

Ne harâbî ne harâbâtîyim,
Kökü mâzîde olan âtîyim.

dedim. Bir cevaptan başka ciddî mânâsı olmayan bu sözde sonraları hissettim ki, küçük bir hakîkat varmış. Mütârekeden sonra mâzîye karşı dâüssılam arttı. Kendimi avutmak için tek başıma İstanbul'da geziniyordum. Bu şehirde geçen beş asırlık hayâtımızın safhalarını birer birer hissettikten sonra gönlüm bir merhalede tevakkuf etti. Fâtih'in Edirne'-

den İstanbul üzerine yürüdüğü 857 senesinin bahârını hissettim Edirne'den İstanbul üzerine o yürüyüş; yirmi iki yaşında bir çocuk olan o **Fâtih**; Kostantaniyye fethine dâir bir hadîs'in müjdesini hisseden o asker; târîhin en büyük faslını açmağa gelmiş olan o ejder gibi toplar Gelibolu'dan gelen o binbir yelkenli beyaz donanma; hâsılı o safha kalbimde canlandı. Elli yedi gün süren muhâsarada ihtiyar **Ak Şemseddin**'in kocamış bir kartal gibi kollarını açarak top gürültüsüne karışmış bir sesle: "Yâ Müfettihü'l-ebvâb!" diye bağırdığı tepelerden surlara baktım. İhtiyar **Karaca Bey**'in Rumeli askerlerini yıldırım gibi boşaltarak kırdığı Edirnekapı ve Tekfur Sarayı burçlarının üstünde oturdum. **Zağanos Paşa**'nın elli yedi gün Türk hamlesiyle yıkmağa çalıştığı Eğri Kapı ve Haliç kulelerini gezindim. Yedikule'den Eyüb'e kadar Türk ordularının bir sel gibi taştığı uzun yolda yürüdüm. Topkapı'dan Edirnekapı'ya kadar giden büyük sûrun orta kapısından şehre girdim. Rûmî Mayısın Yirmi dokuzuncu Salı sabahı şafak sökerken, fetih askeri ilk defâ buradan girmiştiler. O şafak vaktini, o müthiş mahşeri, 857 seneden beri İslâm'ın muntazır olduğu o sabahı, o büyük saatleri, o coşkunluğu, o sevinci bütün kalbimle hissettim.

Fâtih'in büyük tabutunun cephesinde duran destânı, **Bellini**'nin meşhur resmi kadar canlı bir tasvîrin vehmini veriyordu. Fakat bu gördüğüm rü'yâ mâziydi. Birgün Ayasofya minâresinden ezan okunduğunu işittim. 857 senesinin o sabahından beri asırlarca günde beş defâ okunmuş olan bu ezan,

hâl-i vâki'di. Bu ezanı dinlerken Fâtih'i asıl mânâsıyle ilk defâ idrâk ettim!

Yine bir gün pâdişahlarımızın Topkapı Sarayı'nda Revan Köşkü'nü ziyâret ediyordum; uzaktan Kur'an okunuyordu, yavaş yavaş sese doğru yaklaşırken nereden geldiğini ziyâretimde rehber olan zâta sordum. Dedi ki: "Hırka-i Saâdet Dâiresi'nden geliyor."

Peygamberimizin hırkasını sakladığımız cennet gibi yeşil bir odanın türkkârî penceresi önünde durduk. İçerde iki hâfız vardı. Biri ellerini kavuşturmuş gözlerini yummuş oturuyordu, diğeri diz çökmüş müsterîh ve yüksek bir sesle okuyordu, rehberime sordum: "Hırka-i saâdet önünde Kur'an ne zaman okunur?" dedi ki: "Dört asırdan beri her saat! geceli gündüzlü."

Yavuz Sultan Selim'in Hırka-i Saâdet'i Mısır'dan getirip bu odadaki mevkiine koyduğundan beri kırk hâfız nöbetle Kur'an okur. Türk târihinde bir dakîka bile buradaki Kur'an sesi kesilmemiştir.

Gezintilerimde bir hakîkat keşfettim. Bu devletin iki mânevî temeli vardır: Fâtih'in Ayasofya minâresinden okuttuğu ezan ki hâlâ okunuyor: Selim'in Hırka-i Saâdet önünde okuttuğu Kur'an ki hâlâ okunuyor!

Eskişehir'in, Afyon Karahisar'ın, Kars'ın genç askerleri siz bu kadar güzel iki şey için döğüştünüz![1]

---

[1] Bu yazı, ilk defâ 30 Mart 1922 de Tevhîd-i Efkâr gazetesinde neşrolunmuştur.

EZANSIZ SEMTLER

Kendi kendime diyorum ki: Şişli, Kadıköy, Moda gibi semtlerde doğan büyüyen oynıyan Türk çocukları milliyetlerinden tam bir derecede nasîb alabiliyorlar mı? O semtlerdeki minâreler görülmez, ezanlar işitilmez, Ramazan ve kandil günleri hissedilmez. Çocuklar müslümanlığın çocukluk rü'yâsını nasıl görürler?

İşte bu rü'yâ, çocukluk dediğimiz bu müslüman rü'yâsıdır ki bizi henüz bir millet hâlinde tutuyor. Bu günkü Türk babaları havası ve toprağı müslümanlık rü'yâsı ile dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu, evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyar nineler gördüler, mübârek günlerin akşamları bir minderin köşesinden okunan Kur'an'ın sesini işittiler; bir raf üzerinde duran **Kitâbullâh'ı** indirdiler, küçücük elleriyle açtılar, gülyağı gibi bir rûh olan sarı sahîfelerini kokladılar. İlk ders olarak besmeleyi öğrendiler; kandil günlerinin kandilleri yanarken, ramazanların, bayramların topları atılırken sevindiler. Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, câmîler içinde şafak sökerken Tekbîr'leri dinlediler, dînin böyle bir merhalesinden geçtiler hayâta girdiler. Türk oldular.

Bugünün çocukları büyük bir ekseriyetle yine müslüman semtlerde doğuyorlar, büyüyorlar, eskisi kadar derin bir tahassüs ile değilse bile yine müslümanlığı hissediyorlar. Fakat fazla medenîleşen üst tabakanın çocukları ezansız yeni semtlerde alafranga terbiye ile yetişirken Türk çocukluğunun en güzel rü'yâsını göremiyorlar. Bu çocukların sütü çok temiz hilkatleri çok metîn olmalı ki ileride alafranga hayat Türklüğü büsbütün sardıktan sonra milliyetlerine bağlı kalabilsinler, yoksa ne muhit ne yeni yaşayış, ne semt, hiç bir şey bu yavrulara Türklüğü hissettirmez.

Ah! Büyük cedlerimiz! Onlar da Galata, Beyoğlu gibi frenk semtlerinde yerleşirlerdi, fakat yerleştikleri mahallede müslümanlığın uûru belirir, beş vakitte ezan işitilir, asmalı minâre, gölgeli mescid peydâ olur; sokak köşesinde bir türbenin kandili uyanır, hâsılı o toprağın o köşesi îmâna gelirdi; Beyoğlu'nu ve Galata'yı saran yeni yapıların yığını arasında o mescidlerden, o türbelerden bir ikisi kaldı da gördük ki cedlerimiz o kefere frenk mahallelerinin toprağına böyle nüfûz ederlerdi. Biz bugünün Türkleri bilâkis Şişli, Nişantaşı, Kadıköy, Moda gibi küçücük bir şehri andıran yerlere yerleştik, fakat o yerler müslüman rûhundan ârî, çorak ve kurudur. Bir Üsküdar'a bakınız bir de Kadıköyü'ne, Üsküdarın yanında Kadıköy Tatavla'yı[1] andırır. Eski Türklerin rûhları ile yeni Türklerin rûhları

[1] Tatavla: Bugünkü Kurtuluş'un eski adı.

arasındaki farkı anlamak isterseniz bu son asırda peydâ olan semtlerle İstanbul içlerini mukayese ediniz. Medenîleştikçe müslümanlıktan çıktığımızı tabiî ve hoş gören eblehler uzağı değil Balkan Devletleri'nin şehirlerine kadar gitsinler. Görürler ki baştan başa yenileşen o şehirlerin her tarafında çan kuleleri yükselir, pazar ve yortu günleri çan sesleri işitilir. Manzara halkın dînini ve milliyetini hatırlatır. O şehirler bizim yeni semtlerimiz gibi millî rûhtan ârî değildirler. Artık Türk milletinin rûhu bir râyiha gibi uçtu mu? Hayır büyük kütlede yine o rûh var fakat biz son nesil bir sürü gibi büyük kaafileden uzaklaştık, kaybolduk, fakat daha uzağa gitmiyeceğiz, döneceğiz, tekrar büyük kaafileye iltihâk edeceğiz, yeni tarzda yaşayışla cedlerimizin diyânetini mezcedip, bizi bu çoraklıktan, bu karanlıktan, bu ufûnetten kurtaracak mürşidler, şâirler, edîbler, hatîbler yetişmedi fakat gaayet tabiî bir revişle büyük kaafileye kendi kendimize döneceğiz.

Dinsizliğin kayıtsızlığın aksülâmeli başladı bile. Çocukluktan beri diyânet yolundan ayrılmamış olan kardeşlerimiz bizim gibi rücû hislerini itirâf edenlere henüz inanmıyorlar. Onlara tamâmiyle ilticâ edeceğimiz zaman da bizi birden tanıyamıyacaklar. Çünkü onlardan çok ayrı çok uzak düştük.

Dört sene evvel Büyükada'da oturuyordum, bayramda bayram namazına gitmeğe niyetlendim,

fakat frenk hayâtının gecesinde sabah namazına kalkılır mı? Sabah erken uyanamamak korkusu ile o gece hiç uyumadım. Vakit gelince abdest aldım. Büyükada'nın mahalle içindeki sâkit yollarından kendi başıma câmie doğru gittim. Vâiz kürsüde va'zediyordu. Ben kapıdan girince bütün cemüatın gözleri bana çevrildi. Beni daha doğrusu bizim nesilden benim gibi birini, câmîde gördüklerine şaşıyorlardı. Orada o saatte toplanan ümmet-i Muhammed, içine bir yabancının geldiğini zannediyordu. Ben içim hüzünle dolu yavaş yavaş gittim. Va'zı diz çöküp dinliyen iki hamalın arasına oturdum. Kardeşlerim müslümanlar bütün cemâatın arasında yalnız benim vücûdumu hissediyorlardı. Ben de onların bu nazarlarını hissediyordum. Vaazdan sonra namazda ve hutbede onların için ekarışıp **Muhammed** sesi kulağıma geldiği zaman gözlerim yaşla doldu. **Onlarla** kendimi yek-dil, yek-vücûd olarak gördüm. O sabah o müslümanlığa az âşinâ Büyükada'nın o küçücük câmii içinde, şafakta aynı milletin rûhlu bir cemâati idik. Namazdan çıkarken, kapıda âyândan Reşid Âkif Paşa durdu. Bayramlaşmayı unutarak elimi tuttu: "Bu bayram namazında iki defâ mes'ûdum hamdolsun sizlerden birini kendi başına câmie gelmiş gördüm! Berhûdâr ol oğlum, gözlerimi kapamadan evvel bunu görmek beni müteselli etti!" dedi.

Hem geldiğimi hem de bayramımı tebrîketti. Yanındaki eski adamlar da onun gibi tebrîkettiler. Bu basit hâdiseden pek samîmî olarak mahzuzdular. O sabah gönlüm her zamandan fazla açıktı.

Biz ki minâreler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük. O mübârek muhitden çok sonra ayrıldık, biz böyle bir sabah namazında anne millete tekrar dönebiliriz. Fakat minâresiz ve ezansız semtlerde doğan, frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlıyamayacaklar![1]

---

[1] Bu yazı ilk defâ 23 Nisan 1922 de Tevhîd-i Efkâr Gazetesi'nde neşrolunmuştur.

İftardan önce gittim Atik - Valde semtine,
Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine,
Sessizdiler. Fakat Ramazan mâneviyyeti
Bir tatlı intizâra çevirmiş sükûneti;
Semtin oruçlu halkı, süzülmüş benizliler,
Sessizce çarşıdan dönüyorlar birer birer;
Bakkalda bekleşen fıkarâ kızcağızları
Az çok yakında sezdiriyor top ve iftarı.
Meydanda kimse kalmadı artık bütün bütün;

Bir top gürültüsüyle bu sâhilde bitti gün.
Top gürleyip oruç bozulan lâhzadan beri,
Bir nurlu neş'e kapladı kerpiçten evleri.
Yârab nasıl ferahlı bu âlem, nasıl temiz!

Tenhâ sokakta kaldım oruçsuz ve neş'esiz.
Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşattı rûhuma bir gurbet akşamı.
Bir tek düşünce oldu teselli bu derdime;
Az çok ferahladım ve dedim kendi kendime;
"Onlardan ayrılış bana her an üzüntüdür;
Mâdem ki böyle duygularım kaldı, çok şükür[1]."

[1] *Yahya Kemal,* Atîk Valde'den İnen Sokakta, *Kendi Gök Kubbemiz.* İstanbul, 1963. S. 34.

BİR RÜ'YÂDA GÖRDÜĞÜMÜZ EYÜB

Eyüb, Türklerin ölüm şehri **Eyüb** Avrupa toprağının bittiği sâhilde İslâm cennetinin bir bahçesi gibi yeşil duruyor. Bu ölüm şehrine bir defâ girenler, kendilerini bir servi ve çini rü'yâsı içinde kaybolmuş gibi hissettikleri zaman biliyorlar mı ki hakîkaten br rü'yâda bulunuyorlar? Çünki Eyüb İstanbul'u fethetmeye gelen Türk ordularının hicretin 857 nci senesi bahârında, surlara karşı gördükleri bir rü'yâ idi. İşte o rü'yâ, Halic'in kenarında, şimdi gördüğümüz yeşil şehir oldu.

Epey seneler evvel İstanbul'u görmeğe gelen şâir Henri de Régnier, Eyüb mezarlıklarının bir yokuşunda durmuş, Türk ölümünün derin bir vecdiyle, Türk ırkından doğup, bizimle berâber, yaşayıp, öldükten sonra, mezarına sarıklı bir taşın dikilmeyeceğine acımış ve "İstanbul! mü'minlerinin o kadar sevdiği Eyüb servilerinin altında kendimi senin ölülerinle kardeş hissettim." demişti. Bir Katolik şâirini böyle söyleten Eyüb, bizi de içine aldığı zaman fazla düşündürmüyor; orada âhiret havasını teneffüs ederken müsterîh oluyoruz; zihnimizi yormuyoruz.

Fakat Eyüb'ün bu servi ve çini rü'yâsından uyanan bir zâir diyebilir ki: "Neredeyim!... Bulundu-

ğum yer İslâm cennetinin yeşil bir bahçesini andırıyor. Maamâfih ne kadar garip ki Rum kayserlerinin "Vlaherna" dedikleri meşhur saraylarının harâbesi burada!... Upuzun giden bu surlar o kayserlerin müdâfaa siperleriydi... Bu toprakta Medîne'de doğmuş, **Muhammed**'le görüşmüş ve konuşmuş olan bir sahâbe yatıyor ki ismi **Ebâ Eyyûb Hâlid!...** Medîne nerede? Bizans sarayının burçları nerede? Bunların arasında ne münâsebet var? Bu toprağa İslâmın yeşil nûru niçin böyle bol yağmış?..."

Ben de bu sualleri kendi kendime sordum. Düşünmeğe başladığım zaman Eyüb'ün mâverâsı gözlerime bir kat daha nurlu göründü. 857 senesinin bahârında Edirne'den Kostantaniyye surlarına doğru boşanan Türk ordusu, anlı şanlı ve kuvvetli idi. Başında yeni tahta çıkmış, yirmi iki yaşında bir pâdişah vardı, onun devrini açmağa geliyordu. Fakat birkaç sene evvel o pâdişâhın babası Murâd-ı Sânî ile Varna'da ve Kosova'da iki defâ Ehl-i Salîb'in zorlu ordularını yenmiş, dağıtmış, kaçırmış ve galebenin en sarp zevkiyle mest olmuştu.

Her zaferden daha kuvvetli çıkan bu ordu, o zamana kadar taşlarına dayanan bütün barbar sellerini kırmış olan o müthiş surları sararken kendi azametini, kendi şan ve şerefini, kendi kudretini görmüyordu; yalnız 857 sene evvel Hicaz çöllerinde geçmiş bir gazveyi, **Bedir** gazâsını düşünüyordu, çünkü o gazvede Peygamber'in yeşi sancağını ta-

şımış olan sahâbî **Hâlid Ebâ Eyyûb,** seksen yaşında bir pîr iken, İslâm ordulariyle Kostantaniyye'ye gelmiş bu surları sarmış, sonra Eğri Kapu burçları yanında şehid düşmüştü; rivâyete göre mezarı oradaydı.

Ah!... Îman devirlerinin hâli. O zamanki Yeniçeri ortaları kendi büyük ve müthiş mâcerâlarından zvek almazdılar, kışlalarda kendilerine hikâye edilen **Bedir, Uhud, Huneyn** gazvelerini, **İmam Ali**'nin yararlıklarını, kamaşmış gözlerle dinlerdi. İstanbul'un fethi için surların önüne geldikleri zaman da gözlerini Peygamber'in **Bedir** gazâsında yeşil sancağını taşıyan **Hâlid** kamaştırıyordu.

Peygamber'in Mekke'den Medîne'ye hicret ettiği o hazin senenin hikâyesi fetih askerlerinin kalbindeydi. Peygamber muhâcirînle Medine'ye girerken çocuklar sokaklarda: **"Resûlullah geldi."** nidâsiyle çığırışıyorlarmış, Medîne düğün bayram edercesine şenlik ediyormuş, halk **Resûlullah'**ın devesinin yularına sarılıyormuş, fakat Resûlullah, onları "Ona dokunmayınız, Allah tarafından me'mur olduğu mahalle gidiyor durunuz bakalım, nereye gidecek?" diye men ediyormuş, devenin yularını bırakmış o nerede durursa oraya ineceğini söylüyormuş; o mübârek hayvan gitmiş, önce hâlî bir arsada çökmüş, lâkin çok durmamış, kalkmış, tavus gibi süzülerek **Hâlid** yâni **Ebâ Eyyûb Ensârî**'nin evi önünde çökmüş ve sonra boynunu uzatmış, bağırmış, Resûl-ı Ekrem de: "İnşallah konağımız burasıdır." demiş, **Hâlid**'in evine girmiş. O gün Medîne halkı Hâlid'in evi önünde Resûlullah'ı görmek için ayakta bekliyormuş; Mü'minlerle berâber Yahudi ulemâsından **Abdullah bin Sel-**

lâm da gelmiş, Peygamber'in yüzüne bakmış. "Bu yüz yalancı yüzü değildir" demiş. O da müslüman olmuş.

Sonra Resûlullah, devenin çöktüğü o yerde bir mescid binâ edilmesini arzû etmiş, bu mescid binâ edilirken eshâbiyle berâber çalışmış, kendi mübârek elleriyle kerpiç taşımış. Şimdi **Mescid-i Nebevî** dediğimiz yer Halid'in evinin yeri imiş; Allahın insanlara gönderdiği son peygamber orada yatıyormuş. Kendi evi **Ravza-i Mutahhara** olduktan sonra Kostantaniyye'de bir burcun yanında garip bir şehîd olarak vücûdunu bırakan Hâlid, yeniçerinin Rumeli ve Anadolu ocaklarının gözlerinde tütüyordu. Bâhusus ki Hâlid, Resûlullah'ın **Bedir** gazâsında yeşil sancağını taşımış; **Muhammed'in** asker kavmi olan Türkler, bunun için millî bir temâyülle Hâlid'i daha ziyâde seviyorlardı; çölde o mübârek Bedir gazâsı... O yeşil sancak, müşriklerin o hezîmeti. İslâm'ın ilk galebesi...

İşte o rûhânî gazâda yeşil sancağı taşıyan **Hâlid** seksen yaşına girdikten sonra Arap ordulariyle Kostantaniyye'yi muhâsaraya gelmişti. Kostantaniyye'nin müslümanlar tarafından ikinci muhâsarası diye anılan o sefer ne hazindir: Uzun bir muhâsaradan sonra şiddetli bir kış olur, güneş çocukları olan araplar, Ayastafanos'tan Haliç'e kadar, kesif bir kar altında kalırlar, kırılırlar, ölürler. Şimdi Türk ölülerinin sur boyunca, yattığı o mezarlıklara o zaman Peygamber'i görmüş, yâhut da Peygamber'i görenleri görmüş olanların kemikleri gömülmüştü.

Kostantaniyye'nin son muhâsarası, surların aşılmaz, kırılmaz, yıkılmaz, geçilmez metâneti önünde bir müddet gevşer gibi oldu. Sadrâzam **Halil Paşa'yla** birçok ulemâ bu muhâsaranın ref'ine taraftardılar. **Akşemseddin** ve **Zağanos Paşa** şiddetle harbe devâm etmeği istiyorlardı. Muhâsaranın ref'-ine temâyül arttığı günlerde **Akşemseddin** fecî bir sıkıntı geçiriyormuş; bir zaman murâkabeye varmış, Resûlullahın alemdârı **Hâlid Ebâ Eyyüb'un** mezarını keşfetmek için ter döküyormuş. **Akşemseddin'i** bu murâkabede görenler: "Efendi kabr-i Eyyûb'u bulamadağı için hicâbından râba vardı." diye tâciz etmişler. Bir saat sonra Akşemseddin secdeden başını kaldırmış mubârek gözleri kan çanağını andırır bir halde başında bekliyen genç Fâtih'e: "Beğim, hikmet-i Hudâ, seccâdemizi tâ kabr-i Eyyûb üzre döşemişler. Hemen şu mahalli kazsınlar." demiş. Toprak üç zürrâ' derinliğinde kazıldıktan sonra, üzerinde kûfî hatla "Hâzâ kabrü Ebî Eyyûb" kitâbesi olan bir sandûka çıkmış.

Âh o saatte sûrun bir ucundan bir ucuna sirâyet eden sevinç. Müjde haberleri. Galeyan. Fetih askerleri Hâlid'i yeşil sancakla tecellî etmiş kadar bâriz hissetmiş.

Hâlid'in kabri zâhir olduktan sonra, muhâsaranın ref'ini tavsiye edenlerin dili tutulmuş, surlara son hücum hazırlığı kan ter içinde başlamış.

Fetih gecesi, sabaha karşı, Akşemseddin bir tepe üzerinden kanatlarını açan kocamış bir kartal gibi, kollarını açarak: "Yâ müfettihü'l-ebvâb." nidâsiyle bağırırken, genç Fâtih, sağ kolunun yumru-

ğuna toplanmış yıldırımlar gibi, sıra ile, büyük topları, Anadolu, Rumeli ocaklarının askerlerini, azepleri, seymenleri, sipâhîleri ve son darbe olan Yeniçeri'yi surların üzerine boşaltıyordu. Kurûn-ı Vustâ'nın o son gecesi geçip, şafak sökerken, asırlardan beri yüzlerce Barbar orduları karşısında çözülmiyen surlar birdenbire çözüldüler. Genç ve dinç Yeniçeriler, Topkapı ve Edirnekapı arasındaki Lykos vâdîsinin ortasından Kostantaniyye'nin içine girdiler.

Fetihten sonra, sahâbî Hâlid'in kabri etrâfına ilk şehitler gömüldüler. Akşemseddin'le fetih askerlerinin, muhâsara günlerinde gözlerine görünen sahâbî **Hâlid,** bir timsâl iken toprakta bir makam oldu, o makam bir şehitlik oldu, o şehitlik bir **ölüm şehri oldu,** ölüm şehri Avrupa toprağında, İslâm cennetinin, yeşil ve rûhânî bir bahçesi oldu Fetihden beri, yumuşak bir Türk söyleyişiyle "Eyüb" dediğimiz bu cennet bahçesine, en büyük sadrâzamlardan en fakir mü'minlere kadar kaafile kaafile rûhlar girdiler.

Bütün o kabirlerin aralarından geçtiğim bir gün sahâbî Hâlid'in yanında fetih askerlerinden birinin burma kavuklu taşına vecidle uzun uzun baktım; tiryâkî bir ocak ihtiyarının vücûdunu haber veren o metîn taş, ölümün ortasında kavuğu yıkmış, hâlâ fetih rü'yâsını görüyor gibi dalgın duruyordu.

Zâten Eyüb, o rü'yânın toprakta mücessem bir devâmı değil mi?[1]

---

[1] Bu yazı, ilk defa. 5 Mart 1922 tarihli Tevhîd-i Efkâr Gazetesi'nde neşredilmiştir.

GEZİNTİ TAHASSÜSLERİ

Dün Rumeli Hisarı'nın esas rıhtımında yürürken Beykoz taraflarına hayretle baktım. Bir yanardağ peydâ olmuş, zifîri dumanını, siyah Bâbil Kulesi gibi göğe çıkarıyor. Bir kayıkçıya sordum- "Bu ne?..." Kayıkçı dedi ki: "Gaz depoları yandı, iki günden beri Boğaziçi'nde isden göz gözü görmüyordu, kokudan tıkandık, mendiliyle burnunu tıkamaksızın kimse yukarıya gidemiyordu. Şimdi gördüğünüz bir şey değil, isi atlattık volkanı dün görmeliydiniz. Kumpanyaya yazık. Büyük ziyan etti zannederim." kayıkçı söylenirken, ben de meçhûl bir sâikle, bundan yetmiş sene evvel Boğaziçi'ni gördüğü zaman derin bir şevke kapılarak "Gökle toprak arasında dalgalanan en güzel hat budur" diyen şâir Téophile Gautier'yi düşünüyordum. O şâir ki bir zaman Boğaziçi'ni, iki taraf kırmızı yalılarıyle, gür korularıyle, Türkkârî sandallariyle, Sultan Abdülhamid'in Beylerbeyi Câmii'nde Cuma namazına gittiği saltanat kayığiyle gördü, bu sularda yeni türeyen buharlı ufak tefek gemilerden istikrâh ediyordu, buharla makinenin ne müstevlî bir şey olduğunu bildiği için buraları da bir gün saracağından korkuyordu. Avrupa'nın her asîl ve hâlis sanatkârı gibi Türk'e Türk toprağına, Türk manzarasına hayrân olan Thèophile Gautier, istikbâle dâir o elem-

li tahminleri arasında, Beykoz'da bir petrol yanardağı indifâ edeceğini acabâ düşünmüş müydü? Gökle toprak arasında en güzel hattın üzerinden geçerken, gözleri ziyâ ve gölge oyunlarından bayılıyordu, ciğerleri rüzgârların en lezîziyle doluyordu; bugün Türkler oradan ağızlarını ve burunlarını mendille kapıyarak geçiyor.

Türk vatanının on seneden beri her köşesini bir ateş yakıyor, Boğaziçi'ni de gaz; onun kara tâliinde de gaz varmış. Harp senelerinde Kandilli yandı, kül oldu. Yangının sebebini söyledikleri zaman harbin ne garip cilveleri olurmuş öğrendim: Beykoz'da gaz yüklü Alman vapurları duruyormuş, bu vapurlardan biri kendini akıntıya kaptırmış, seyyar bir yangın hâlinde, sularla Kandilli'ye kadar sürüklenmiş, gazin "radyum" fiyatına satıldığı o sıralarda, bîçâre halk denizde yüzen tenekeleri avlamış, için için yanan tenekelerden bir yalıda yangın çıkmış ve sıra ile öteki yalıları da yakmış.

Çocukluğumdan beri en aklı başında kimselerden bir söz işitirdim:

İki taraf çiçek demeti gibi köyler, o köylerde küçük çarşılar, ağaçlar altında kahveler, güzel dar yollar hevâ vü hevesin elinden çıkmış bir üslûbda yalılar, hâsılı zamandan başka bir kimsenin ibdâ edemeyeceği bir güzellik, en ârif ve kâmil insanların canını sıkıyordu.

Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yoktur,

diyeceğim, evet gönüldendir, en âkıl ve ârif kimselerimizin gönlü böyle arzû ediyordu; fakat bu arzûyu tahlîl ederken miskinliğin derecesinden istikrâh etmemek mümkün olmuyor. Bu son asrın kâmil insanları, istikrazla dolup boşalan bir devlet bütçesinden, alâ külli hâl, sayfiyede yaşamak istiyorlardı. İstanbul'dan sayfiyeye kaçıyorlar, yazlı kışlı orada vakit geçirmek hevesinde idiler, fakat Avrupa medeniyetinin orada asma köprülerini, deniz altı yollarını, palas otellerini yerleşmiş görmeği arzuluyorlardı. Her oturduğu yeri pisleyip başka bir yer arayan mahlûkların sevk-i tabiîleri bu ayardadır.

Daha bir asır evvelin Boğaziçi kadar güzel bir deniz olan Haliç nerede? Devlet bahriyeyle uğraşmağa teşebbüs etti, İzmir Körfezi gözü önündeyken tezgâhlarını boydan boya Haliç'e yerleştirdi. Orasını bir fabrika kanalına çevirdi. Sârî çirkinlik Kâğıdhâne'ye doğru saldırdı; şimdi Türk neş'esinin en güzel nümûnesi olan Çağlıyan mesîresinden, dere boyunca dekovil hattı geçiyor; buhar ve makine güzelliğini Haliç'e evvelâ biz tatbîk ettik, nümûnesi meydandadır. Medeniyet, daha büyük bir mikyasda Boğaziçi'ne tatbîk edecek.

Haliç bittikten sonra Boğaziçi'ne kaçanlar oradan da arka taraflara kaçmak ıztırârındadırlar. Boğaziçi artık Boğaz değil Bakû'dan Batum'a gelen gaz borusunun mâbâdidir. Depolar sâhilleri sardı. Kuruçeşme Prens Sabahaddin Bey'in "Sınâat-ı cesîme" ve "Ticâret-i şedîde" dediği medeniyetle mâmûr ve âbâdandır, Sabahaddin Bey bile "teşebbüs-i şahsî" alâmeti olarak, cedlerinin saray harâbesi

üzerine "altın çapa" bir depo markası asmış, Nedîm'in:

Hoş geldin eyâ hıdîv-i ekrem

diye sadrâzamı karşıladığı o sâhilde Türk temeddününe misâl olarak o "altın çapa" asılı duruyor.

Biliyorum, okudum da, Avrupalılar, Boğaziçi'nin böyle depo ve antrepolarla örülmesinden şikâyet ediyorlar. Fakat şikâyet eden edebiyatdır, hayat onun sesine kulak vermez, edebiyat, sesini işittirmekden Avrupa'da da âcizdir, "sınâat-i cesîme" ve "ticâret-i şedîde" güzellikleri mahv ederken, o bağırır, söver, lânet eder, fakat bankalar ve fabrikalar kör ve sağır birer mahlûkdurlar, işitmezler, görmezler, muttasıl istîlâ ederler.

Görülüyor ki bu gidişle Boğaziçi'nde iki eserimiz kalacak: Fâtih'in temelini kendi eliyle kurduğu ve dört ayda inşââtı bitinceye kadar başından ayrılmadığı Rumeli Hisarı; bir de onun karşısında, Yıldırım Hân'ın ve oğullarının kulelerinde yatıp kalkmış olduğu Anadolu Hisarı'ndan birkaç duvar. Bunlar "sınâat-ı cesîme" ve "ticâret-i şedîde"ye mukaavemet ederler. Fakat köylerimiz yalılarımız heyhât...

İncelik fânîdir. Türkler saray, köşk yalı mîmârîlerinde çok inceydiler, ahşabı taşa tuğlaya tercîh ediyorlardı. Yangından pervâları yoktu. Köşkleri yanınca mîmar başılara hemen yenisini yaptırıyorlardı. Bu incelik, Boğaziçi'nde ve Haliç'de yarattıkları güzel âlemi fenâya mahkûm etmiş.

Her hâlde yine Frenk ressamları, onsekizinci asır ressamlarının çizdiği Boğaziçi manzaraları gelecek nesillere diyecek ki: Bu sâhillerde antrepolardan evvel bir cennet vardı.

Bu yazı, ilk defa 21 Mart 1922 de Tevhîd-i Efkâr Gazetesinde neşredilmiştir.

YENİ BİR UFUK

Bu satırları yeni san'atda memleketin rûhundan bir şey ifâde etmek istiyen ressam, şâir ve nâsirlerimize ithaf ediyorum. İndî bir tecrübede bana memleketin mânevî bir safhası göründü. Bir gün hevâ vü hevesine tâbi olarak tek başına dağlarda gezmeğe çıkan bir insan, yolunu kaybeder de birçok dolaştıktan sonra birdenbire karşısında denizi görür ve onun karşısında nasıl bir zevk duyarsa ben de tıpkı öyle, bu bahse dâir ne bir kitap okudum, ne bir düşüncede bulundum, ne bir nazariye tasarladım, kendi hevâ vü hevesimde İstanbul'da birçok gezdim ve yeni bir ufuk gördüm.

Mütârekeden sonra içimde derin bir üzüntü vardı. İstanbul'un mütârekeden Fetih senesine kadar giden eski hâlini özlüyordum. Gönlümü avutmak için surlarda, Eyüb'de, Edirnekapı ve Topkapı semtlerinde Süleymâniye'de, Sarayiçi'nde, Anadolu ve Rumeli Hisarları'nda, Kâğıthâne vâdîsinde, tek başıma, gezmeğe gidiyordum. Bu gezintilerimde öğrendim ki Türk rûhu bizden ziyâde bu topraklardadır.

Evet bu topraklardadır. Doğduğum günden beri yalnız kitap sahîfelerinde, frenkçe yeni bir kelime gibi gördüğüm vatan mefhûmunu İstanbul'un

toprağında, tabîate karışmış bir mâhiyette görünce sevindim. Eyüb'de türbeye yakın bir mezar taşı vardır. Üzerindeki burma kavuktan hemen anlaşılır ki altında İstanbul'a Fâtih'le beraber girmiş olan Türklerden biri yatıyor; bugün yaşıyan en millî şâirimizde bu taşta hissedilen Türk rûhu yoktur diyebilirim. Bu taş, Fetih devrinin keyifli bir askeri gibi, önümde kavuğu yıkmış duruyordu; etrâfındaki toprağa bir vatan rengi veriyordu. Vatana dâir hiçbir yazıdan, hiçbir sözden bu taş karşısında duyduğum vatan zevkini duyamadım; böyle birçok küçük sahneler daha gösterebilirim ki Türk rûhu ayan beyan görünür. Kâğıthâne'de şimdi kimsenin geçemediği kaldırımlarını ot bürümüş bir yol vardır ki bakınca **Murâd-ı Râbi** devrini, bir levhada görür gibi, görürsünüz. Kâğıthâne'deki kasır, onun kafesleri, oradaki çağlayan, yüksek ağaçlar, kâr-ı kadîm rıhtımın harap taşları o toprağa Türk rûhunu bir şarkı bestesi hâlinde sindirmiş. İstanbul toprağının böyle her köşesinde Türk rûhunun bir safhası vardır; Hisarlar'da Türk'ün kuvveti, Küçüksu'da ve Göksu'da neş'esi Kâğıthâne'de zevk ve sevki, Eyüb'de mâneviyeti, surlarda atılışı, hava gibi teneffüs edilir o kadar bârizdir.

Bu gezintilerimdeki tecrübelerden sonra toprağı sevdim, o derece sevdim ki İstanbul'un her köşesini keşfetmeğe ömrüm kifâyet etmiyecek diye korkuyorum. Şimdiye kadar vatan mefhûmu kafamızda siyâsî bir fikirdi. O fikirden çıkan eserler

meydandadır. Abdülhak Hâmid vatan mefhûmunu mevzû olarak intihâb etmiş ve o mevzûda Endülüs'e, İran'a, Hindistan'a dâir eserler yazıyordu, vatan fikrini neşrediyor fakat Türk toprağını görmüyordu. Türk toprağı eski edebiyatta yoktur. Yeni edebiyatta ise o kadar soluk bir haldedir ki bahse değmez. Hiçbir Türk şâiri Eyüb'ü Henri de Régnier' nin sonnet'lerinde gördüğümüz gibi teganni edemedi. Frenklerin müphem bir hisle anladıkları güzelliklerimizi biz anlamağa bile meyletmedik. Kadîm şiirimiz mazmun etrâfında döner, tabîate bakmazdı. Yeni şiirimizin Nâmık Kemal, Abdülhak Hâmid merhalesinde mazmunların yerine fikirler geçti; ikinci merhalede Tevfik Fikret ve Hâlid Ziya Bey, yerli rengi'ne ehemmiyet verdiler, lâkin Büyükada' yı, Taksim. Tepebaşı ve Fenerbahçelerini, Boğaziçi' nin yeni manzaralarını sevdiler, son neslin muharrirleri daha ziyâde mahalle içlerine sokuldular, yazılarında daha ziyâde yerli zevki gözettiler, yalnız rehberleri maddî zevkti, onlar mahallî hayattan iğreniyorlardı, bizi de iğrendirdiler.

Yavaş yavaş edebiyâta san'ata mânevî bir mâhiyet veriyoruz. Bu aksülâmel kadar hayırlı bir hareket tasavvur edilemez. Birkaç gün evvel Hâlide Edîb'in Şebin'in Kara Hüseyin unvanlı bir hikâyesini okuyordum. Bu hikâyedeki hayâtı en değerli hikâye-nüvislerimiz tasvîr etselerdi bizi güldürürlerdi. Hâlide Edîb bilâkis onu bize sevdiriyor, çünkü "yerli rengi"ne bir Rus hikâye-nüvîsinin gözleriyle

bakmış. Nefer Kara Hüseyin'in hasretli ve genç karısı "Şebin"i tanıdıktan sonra nice hikâyelerimizdeki kadınlar bana birer kukla gibi göründüler. Bunun gibi birkaç başlangıç da gösteriyor ki yavaş yavaş edebiyâtın mânevî taraflarına döneceğiz.

Bu meyle, **Millî Rûhumuzu Taharrî** diyorlar. Yeni şâirler, yeni nâsirler, yeni ressamlar hep bu meyildedirler; hepsi de millî rûhu ya bugünkü neslin sağlam insanlarında yâhut da eski kitapların sahîfelerinde aramağı düşünüyorlar. Acabâ bir defâ gözleri önünde duran toprağa baktılar mı?

Bu yazı, ilk defa, 14 Mart 1922 tarihli Tevhîd-i Efkâr Gazetesi'nde neşredilmiştir.

SAYFİYEDE PÂYİTAHT

İstanbul, dünyânın yegâne pâyitahtıdır ki halkı sayfiyede oturur. Bu kısa cümleyi bir Türk'ün ağzından İstanbul'a hiç gelmemiş bir ecnebî işitse kimbilir ne zanna düşer? Belki zanneder ki İstanbul halkı zengin, sefîh, zevkine düşkün mirasyedidir ve Roma'nın inkıraz zamânındaki Romalılar gibi sayfiyede yaşıyor. Roma, büyük bir devlet olduktan sonra Kayser'inden orta halli insanlarına kadar bütün halkıyle sayfiyelere döküldüydü; bunlar ancak canbazhâne'de büyük oyunları seyretmek için Roma'ya iniyordu. Denilebilir ki satvetli Roma, civârındaki bahçelerinde kendini yıprattı ve canbazhâne'de battı. Bu misâl bizim bu günlerdeki hâlimize göre müstehziyânedir. Fakat bu fakir halkın da vaktiyle sayfiye'ye dökülüşü aynı sefâhat arzuları yüzündendi.

Bu toprakta Türk hayâtının üç devri geçti. Birincisinde fâtihler, devleti kurarken ne şehirde oturuyorlardı ne de sayfiyede. Ömürlerini seferde geçiriyorlardı. **Fâtih, Selim, Süleyman** gibi büyük pâdişahlar yollarda çadır altında ölüyorlardı. Ancak öldükten sonra şehre giriyorlar ve türbelerinde istirâhat ediyorlardı. İkincisinde devleti muhâfaza eden pâdişahlar şehir içindeki saraylarında doğu-

yor orada yaşıyor, orada can veriyorlardı. Topkapı Sarayı bütün bu devrin makberesidir. Üçüncüsünde, ki son asra tesâdüf eder, pâyitaht sayfiyeye döküldü. İstanbul o günden beri metrûk bir evi andırıyor.

Tevakkuf devrinde, İstanbul derli toplu bir şehirken cedlerimiz yine sayfiyelere gidiyorlardı. Evliyâ Çelebi'nin Boğaziçi'ni iki taraf sâhiliyle tasvîr ettiği sahîfelere bakınız. Görürsünüz ki Boğaziçi o zaman Üsküdar'dan Beykoz'a, Beşiktaş'tan Sarıyer'e kadar, bütün köyleriyle mevcuttur. Zikrolunan isimler arasında yalnız Paşabahçesi'nin ismine tesâdüf edilmez, o da o zaman mevcûd olmadığından değil, İncirli Köyü'nün ismini fuzûlî olarak aldığındanmış. Cedlerimiz Boğaziçi, Haliç ve Çamlıca'nın sularına ve havalarına bizden fazla âşinâ idiler. O kadar ki her pâdişah ismini bir mesîreye alem ederdi **Selîm-i Evvel** Bebek'de, **Süleyman,** Kandilli'de, **Selîm-i Sânî** Büyükdere'de, Bentler'de, **Murâd-ı Râbî** Emirgân'da, **Ahmed-i Sâlis** Kâğıthâne'de, **Selîm-i Sâlis** ve **Mahmûd-ı Sânî** birçok mesîrelerde devirlerinin rûhlarını bırakmıştılar. İnsan Nedîm Dîvânı'na bakarken, bir yaz günü bir mesîreyi bir mesîreye tercîh edişin o zamanki kayık istîmâline göre, kolaylığına şaşıyor.

Göksu bir nâhoş havâ şimdi Çubuklu pek zihâm
Sevdiğim tenhâca çekdirsek mi Sa'dâbâd'e dek

Çubuklu nerede Kâğıthâne nerededir? Kayık, cedlerimizin hevâ vü hevesi hangisini tercîh ederse

ona gidebiliyordu. O zaman o sayfiyelerimiz son derece mâmûr idiler. Şimdi oralarda o eski kasırların enkaazını bile görmek kaabil değil; yalnız kurumuş çeşmelerin kitâbeleri nasıl birer mâmûre olduklarına şehâdet ediyorlar.

İşte civârın bu kadar câzibesine rağmen o devirde İstanbul muazzam bir şehir hem de cihânın en büyük şehriydi. Pâyitaht halkı sayfiyede eğleniyor, fakat şehirde ikaamet ediyordu.

O eski İstanbul, o büyük, o güzel, o rengârenk İstanbul ki bir defâ gören Avrupalılar memleketlerine dönünce nakletmekle, yazmakla, çizmekle bitiremiyorlardı. Fransız ressamlarının o zaman bıraktıkları resimler hâlâ gözlerimizi kamaştırıyor. O İstanbul ki İran'ın şehrî sefîrimiz Dürrî Efendi'ye, bir çocuk gibi merakla şâşaasını soruyordu. O İstanbul ki içinde doğan, yaşayan İstanbullular bile tamâmiyle ihâta edemezler; büyüklüğüne şaşarlar, hakkında hurâfeler naklederlerdi. O İstanbul **Sultan Mahmud'un** şehri terkedip **Boğaziçi'ne** yerleşmeğe gittiği güne kadar böyleydi. Ondan sonra, suyu sızmış bir kâsedeki gül gibi yavaş yavaş soldu. Yaprakları döküldü, bitti.

Beyoğlu İstanbul'un parasını aldıktan sonra şânını, şerefini, câzibesini, nesi varsa hepsini aldı; büyüdü, yükseldi, genişledi, kabına sığamadı. Sağdan, soldan, kabından taştı. Şişli'nin müntehâsına kadar uzandı. Hiçbir taşında mâzînin rûhu olmıyan bu binâ yığını daha büyüyecektir de... Çünkü îmârı için müslüman sâhib-akaarları hıristiyan zenginleriyle yarış ediyorlar. Geceleri Beyoğlu ziyâlar içinde yanarken eski İstanbul zifîrî karanlıkta mâtemini çekiyor.

İstanbul'un bu zevâli yalnız vird-i zebân edilen iktisâdî sebeplerden midir? Hayır, bin kere hayır!.. Türkler son asırda, en müreffeh ve en paralı zamanlarında İstanbul'u boşalttılar. Biz son neslin çocukları bu sefîhâne muhâceretin son safhalarını gördük. Kadıköy'ünden Bostancı'ya kadar o acâib yayılışımız bu son devrin tecellîlerindendir. Hergün güneş battıktan sonra, İstanbul sokaklarında tek tük insanlar görüldüğü saatlerde Kadıköy, Haydarpaşa vapurları sefîne-i Nûh gibi birer mahşer kesiliyor. İskelelerde, cehennemî bir kalabalık kaynaşıyor. Lodos yüzünden vapurlar, grev yüzünden tramvaylar işlemediği akşamlarda pâyitaht halkının açıkta kaldığını görüyoruz. Vapursuzluk, tramvaysızlık hiçbir şey bu halkı harap İstanbul'un sînesinden çekemedi. Yalnız bir harp zengini, bir defâ İstanbul içinde bir saray yaptırmağa kalkıştı. Umûmun lânetine uğradı. Kurduğu binâya **Bulgur Palas** dediler.

İstanbul'un başına çöken bu şeâmeti acabâ kim def'edecek? Kim kalkıp da bu halkı civardan cedlerimizin külleriyle yuğrulmuş bu şehre tekrar getirecek? İstanbul, eskisi gibi Türk ve müslüman bekliyor; acabâ bir daha bütün pâyitaht, Türklüğünü bulabilecek mi? Acabâ türbesinin etrâfı günden güne tenhâlaşan şanlı **Fâtih'e:**

Durmuş başında bekler bir kavm türbedârın

diyebilecek miyiz?

Bu yazı ilk defâ 23 Şubat 1922 de Tevhîd-i Efkâr'da neşredilmiştir.

KÖR KAZMA

Dün Küçüksu'da Selîm-i Sâlis hâtıralarından olan karakolu, enkaazından kimbilir ne deposu yapmak için, yıkıyorlardı. Kör kazma Türk İstanbul'un bir uzvunu daha kırıyor, pencereleri çaprast demir kafesli sarı badanalı Nizâm-ı Cedîd neferlerinin ilk karargâhı olan bu binâlardan köşede bucakta birkaç tâne daha var.

Bu binâlar ki Üsküdar'da Selîmiye Kışlası'nın yavrularıdır; bize bir asır evvel yeni bir hayâta girdiğimizi hatırlatır; zâten ekseriyâ şehir dışında oldukları için yıkılmasalar da olurdu, değil mi? Bu binâları yıkmadan hâsıl olacak kâr bir arsa bile değil, ancak biraz enkazdır. Lâkin biz son devrin Türkleri müceddid kafalı insanlarız. Bu şehri harap görmektense düm düz görmekten daha çok zevk alırız, bunun için de bir asırdan beri gücümüz ancak harâbeleri yıkmağa yetti.

Dört sene evvel bir ecnebî mîmarla Haydarpaşa vapurunda idim, vapur denize açıldıktan sonra Anadolu sâhili görünür görünmez bu ecnebî mîmar "ne güzel mîmârî!" dedi. Ben, Haydarpaşa Garı'ndan bahsediyor sandım. "Son senelerde yeni yapıldı" dedim. Yüzüme hayretle baktı. "Hayır o müstekreh anbarı kasdetmiyorum" "Şu dört köşe kuleli binâ

güzel"dedi ve Selîmiye Kışlası'nı gösterdi. Bütün Türkler bu şehirde herhangi bir binâyı bu kışladan fazla beğenir, çünkü beyinleri "yeni" dedikleri mikropla aşılanmış bir neslin çocuklarıdır.

Bu illet, bu "yeni" sar'asıyla son asır Türkleri kör kazmayı kaptılar, yıkılmadık ne resmî dâire kaldı ne konak; dağılmadık ne eşyâ kaldı ne de döşeme; bereket versin frenklerden her şeyi bir şebek eşyâsıyle kaptığımız gibi son zamanlarda da eski şark eşyâsının silâhlarının, halılarının zevkini kaptık, belki bu münâsebetle bir gün kendi eşyâmızı sevmeğe alışırız!

Harb zamânında İstanbul'a bir mîmar Zürcher geldi idi. Bu sanatkâra o zamanki hükûmet Rumeli Hisarı'nı, kalelerini tekrar âbâdân etmek işini teklîf etti. Hisarları gidip gören bu mîmar Türklerin İstanbul toprağında fetihten bir sene evvel kurduğu o mîmârî muhalledesini aslaa düzeltmiyerek yalnız takviye etmek usûliyle ihyâ edeceğini söyledi, hattâ kale içinde büyük sofalı kâr-ı kadîm harap bir evi de aynen kurmağı düşündü. Bizim yıkanlarımız bir zihniyette, muhâfaza edenlerimiz bir zihniyettedir. Meselâ Rumeli Hisarı kalesinin îmârı bizim mîmarlarımıza tevdî olunsaydı her taşını cilâlarcasına temizlerler, kulelerinin tepelerine eski kubbelerini takar, zamânın bu taşlara sindirdiği rûhu tamâmiyle sıyırarak yep yeni bir hâle koyarlardı. Son zamanlarda birkaç eski câmiimiz bu usullerle îmâr edilmedi mi?

İstanbul daha yüz sene evvel bütün kalıbı kıyâfeti ile bir Türk şehri idi. Bütün zevk ve kalb sâ-

hibi frenk sanatkârlarının öğürürcesine iğrendiğî "tatlı su" binâları bilhassa son devirde tıpkı güve, güzel bir kumaşı yer gibi İstanbul manzarasını dişlek bir savlerle yiyor. Bu gidişle bütün İstanbul yüksek kaldırım gibi müstekreh bir binâ kümesi olacak, bunun sebebini yalnız yangınlarda; artık îmâr edecek kudrette olmadığımızı, yoksullukta değil, biraz da yeniye olan ibtilâmızda aramalı.

Küçüksu Karakolu'nu yıkan kör kazma kazâ ve kaderin değil bizim elimizdedir. İstanbul'u uzun bir zaman îmâr edecek biz değiliz, zâten îmâretmek kudreti elimizde olsa bile her halde Anadolu'nun îmârından evvel teşebbüs etmek affedilmez bir hatâ olur.

İstanbul'da ancak bugünkü ekseriyetimizle barınmak bize yeter. Cedlerimizden kalan binâları koruyabilirsek çok kâfî bir medeniyet gayreti göstermiş oluruz.

Şimdiye kadar Cemil Paşa gibi mütemeddinlerimiz bir yol açmak için Mimar Sinan'ın bir eserini kör kazma ile kökünden yıkar, bir iş yaptığına zâhib olurdu. Eğer îtirâza uğrarsa halkın taassubundan şekvâ ederdi. Bu mütemeddinlere Gülhâne Parkı medhalinde Fâtih'in geçtiği kapıyı yıkamamak bir dâğ-ı derûn oldu. Şimdi bize o kapı Gülhâne Parkı'na götürecek düz bir caddeden daha güzel görünüyor.

Medeniyete dâir birçok kör îtikadlarımız gibi kör kazmayı da bir tarafa bırakmalı. Ne bizim yenileşmemiz oldu, ne yenilik.. Biz bir gün yine yeni'ye vücut verebiliriz... Bize şimdi hiçbir zararı olmıyan eski binâlarımız dursun. Takdîrine can attığımız frenkler,

bize Fâtih'in mezarı başında, Abdülhak Hâmid'le beraber:

Durmuş başında bekler bir kavm türbedârın

derse, şimdilik kâfî bir takdîr olur[1].

---

[1] Bu yazı, ilk defa, 9 Şubat 1921 tarihli *Pâyitaht* gazetesinde neşrolunmuştur.

TAHASSÜSLER

Varlık ne kadar enfüsî!

Ne zamandan beri etrâfıma bakarken diyordum, toprağın en güzel beldesinde yaşıyoruz. Karşıdan binbir kubbesiyle yükselen bu efsâneler pâyitahtı... Üstâd-ı şekl **Thèophile Gautier**'nin, toprakla semâ arasında dalgalanan en güzel hat dediği Boğaziçi... Bu sâhilsaraylar, bu Osmanlı yalıları... Bu harap bahçeler.... Kuytu Haliç ve müntehâsında eski Sâdâbâd... Surlar ve etrâfında ölümün servileri... Şehri çepeçevre kuşatan bu surlar... Bu beyaz Anadolu sâhili.. Karşısında siyah adalar, acabâ bu bir rü'yâ mı? Çünkü bu iklim o kadar seyyâl. Hayâli pek fazla it'âb etmeden, içinde başka bir devri, başka bir beldeyi, başka bir hayâtı tenâsüh ettirebiliyoruz. Akşam Haliç kıpkırmızı bir Venedik kesiliyor... Bir ucdan bir uca göl göl giden Boğaziçi aynıyle İsviçre, Marmara'nın Anadolu sâhili de havasında mûsıkî titreyen bir İtalya değil mi? Ne kadar seyyâl bir belde.

Maamâfih bütün bir âlem bir toz gibi, bir türlü taayyün edemiyor. Böyle bir memleketin sâhilinde yaşarken, muttasıl başka iklimlere seyâhati bir saâdet biliyoruz. Bâzılarımız gecesi demir bir kapak gibi

üstüne kapanan Paris'de hayâtı dâüssılâyla dileyor. Bâzılarımız bir köşk istiyor ki pencereleri Roma'ya doğru açılsın. Bâzılarımız Kurtuba'da raksları, Britanya'da çanları, Felemenk'de yeldeğirmenlerini düşünüyor.

Türk eshâb-ı huzûzunu, hâriçte gören bir rûh münekkidi, bu rengin, güzelliği bu kadar bol, bu ziyâ beldesi ahâlîsinden değil, ufukları çepeçevre duvar bir arsada sâkin insanlar sanır. Acabâ bu içinde yaşadığımız havza bize neden bu kadar dar geliyor.

Şarkın bu ebedî pâyitahtını bu asırda bir şehr-i medenî yapmak istiyen hayırhahlar var. Diyorlar ki: Eğer bizde de dağlara tırmanan demir yolları, her köşede mutantan bir palas-otel, kadınlarla serbest görüşülen eğlence yerleri, kibar kumar mahâfili, şu ve bu olursa o zaman aklımız, fikrimiz burada olur; zevklerimizi burada sürer, paramızı burada bırakır, hep burada haşr ü neşr oluruz. Hattâ o zaman cenûbî Amerika'nın şeker ve pamuk tüccârından, Rusya'nın zâdegânından, İngiltere'nin servet sâhiplerinden türeyen her dem seyyah sefâhatperestler ziyâyı, aşkı, huzûzu harıl harıl içmek için buraya koşarlar.

Bu temeddünkâr zevâtın hakkı var. Bu fikirlerle bu şehir, Nice, Monte-Carlo gibi bir mezbele yapılabilir. Huzûzu yalnız behîmiyyet ve mîdesiyle, sekiz, dokuz açılan oyun kâğıdlarının, sun'î beygir koşularının, istirâhat-bahşa otel odalarının muhîtinden alanlar için, mutantan bir mev'id-i mülâkaat olur. Herhâlde biz böyle bir nasîbi İstanbul'un üstüne yormayız. O itikaddayız ki bugün toz hâlinde salla-

nan bu iklim, asırların uykusundan, bunca san'at beldeleri gibi, bir gün sıyrılacak.

Birçokları diyorlar ki Şark'ı Barbarlar istîlâ etti. Hâlâ orada oturuyorlar. Şark'ı bizim rûhumuzda bulamıyan bu gibiler, bizi başka bir iklîme mensup sanıyor, asıl toprağımıza gönderiyorlar. Âfâkî olarak belki Osmanlı pâyitahtı yoktur. Şark şehirlerinden, târihin kazâsıyle, biz Türkler bir gün çekilsek bile o şehirler Türk kalacak. Çünkü mevcûdiyetleri bizim rûhumuzdan bir nebzedir. Lâkin yine taaccübe şayandır ki muâsır Türkler, biz, etrâfımızda Şark'ı görmeden yaşıyoruz.

Evet varlık ancak enfüsîdir.

Garb'ın herhangi bir şehrinde hayâtı tahayyül ederken, mest oluyoruz. O şehir haddizâtında Şark'ın bu güzel şehrinden fazla bir şey değildir. Yalnız Venedik, Floransa, Tuleytıla, Bruge gibi şehirlerin hayâtı binlerce esâtize-i san'atın müşterek enfüsiyyetinde mevcuttur. **Venedik**'in büyük kanalı **Bruge**'ün siyah suları, **Tuleytıla**'nın sokakları oralarda değil, nerede bulunsak, bizde yaşıyor ve ilelebed de böyle pâyidârdır.

İtalya'da bir **Verona** şehri vardır ki yollarında el'an onu tavâfa gelen muâşıklar görülür. Meşhur muâşıklar **Romeo** ve **Jülietta**'nın vatanı olan bu şehrin halkı, o eski sergüzeştin tasavvufu içinde yaşar. Etraftan gelen seyyahlar Veronalıları o muâşıkların muâsırları sanırlar. Floransalılar eski Floransa ile, Venedikliler eski Venedik ile iliklerine kadar doludurlar. Niçin o şehirler asırlardan beri öyle canlı da, bu güzel Şark şehirleri böyle ölü? Pek âşikâr. Çünkü in-

sanların bini lâzım biri de müteaddîdir. Müteaddîler: Esâtize-i san'at, Nietzsche'nin fevka'l-beşer'leri onlara can verdi; onun için yaşıyorlar.

Türk unsurunda da bır fevka'l-beşer doğacağı gün bu şehirlere rûh verecek!

[1] Bu yazı ilk defâ 20 Mart 1914 de Peyâm-ı Edebî'de neşrolunmuştur.

HAZİN MUSÂHABE

Paris'den yeni gelen bir arkadaşıma, Paris'in ne hâlde olduğunu sordum. Dedi ki "tıpkı İstanbul gibi bir ecnebî mahşeri kesilmiş." Sonra uzun uzadıya tasvîr etti. O söylerken bunaldım. Bu harpten Paris gaalip, İstanbul da mağlûp çıktılar. Fakat ikisinin de nasîbi bir. İkisi de Bâbil şehrine dönmüş. Demek ki dedikleri gibi, bu asrın beynelmilel, alaca karanlık bir rûhu var ki muttasıl sarıyor, sardığı iklimleri bulandırıyor, ne gaalip dinliyor ve mağlûp.

On iki sene evvel İşviçre'de seyâhat ederken, iki dağ ve iki göl ortasında o şirin "İnterlaken" şehrine indim. Bütün geliri yazın üç ayında, ecnebî seyyahların bıraktığı paradan ibâret olan bu küçük şehrin tam mevsimi idi, yegâne meydanından geçtiğim bir gün gezinenlerin istirâhatine mahsus bir sıraya oturayım dedim. Baktım ki sıranın üzerinde bir yazı var, okudum "Yalnız ecnebîlerin oturmasına mahsus" ihtârıydı. Yeni medeniyetin, İsviçre dağlarında bu garib tecellîsini çok fenâ telâkkî etmedim. Çünkü ecnebîler bu küçücük şehirde gelip geçici kuşlar nev'indendiler, onlar İnterlaken'in rûhunu bozmuyorlar, bilâkis İnterlaken onların rûhunu rengiyle, havasiyle temizliyordu. İhtilât da bir mevsim

sürüyordu. Mevsim geçti mi İnterlaken yine Alplerin kucağında kendi rü'yâsına dalıyordu.

Fakat büyük şehirler için hâl böyle değil, onlar ecnebî ihtilâtına uğradıktan sonra artık rûhlarını koruyamıyorlar, bulanıyorlar, yavaş yavaş ölüyorlar.

Biz Şark milletleri zannediyoruz ki beynelmilel rûh yalnız bizi bozuyor. Avrupa'nın eskiliklerini muttasıl bozdu, muttasıl bozuyor, muttasıl bozacaktır. Hem orada bu beliyyeden şikâyet edenler, bizde olduğu gibi, birkaç kişi değil, binlercedir. Bütün san'atkârlar, bütün zevk sâhipleri elli seneden beri göğe kadar feryâd ediyorlar. Fakat beynelmilel rûh, sağır ve kör bir âfet gibi, dinlemiyor giriyor yerleşiyor.

İki resimli bir karikatür gördümdü, biri Paris civârında seksen sene evvelki bir mesîreyi gösteriyordu. Bizim iç Göksu'muza benziyen bu köhne mesîrede eski bir değirmen, rü'yâlı bir ağaçlık vardı, yabânî yeşillikleri ortasında şen bir kalabalık gülüşüyor. Gençler, genç kızlar raks ediyorlar; eski masalar üzerinde, yüzlerce bira ve şarap şişelerini devire devire içiyorlar, tekrar raksediyorlardı. Altındaki ikinci resimde de aynı mesîrede, ağaçları budanmış, otları kırpılmış tarhları muntazam bir bahçe olmuş, degirmen yeni bir kılığa girmiş, o bile yeni bir halde görünüyordu. Fakat ortada in cin yok, yalnız matruş ve fraklı bir garson tek başına ispinoz gibi bir masaya dayanmış müşteri bekliyordu. Bu karikatürü seyreden bir insan "Acabâ o kalabalık nereye gitti?" derken derhâl hükmederdi ki başka

bir mesîreyi bozmağa gitmiş, rağbet müstevlî bir hastalık gibi böyle her yeri bozuyor, geçtiği yerleri yenileştiriyoı, eskileri mahvediyor.

Ah Paris! Târif etmek için lûgatte bir kelime bulunmayan Paris. Nasıl bir şehirdi? Benim gibi on beş yirmi sene evvel son güzel senelerini idrâk edenler bilir. O zaman Paris henüz eski hâlini muhâfaza ediyordu, fransızlığın kendine hâs güler ağlar, delişmen, atılgan pür-gû, zarif, hafif rûhu Paris'in eski mukaddes tepesi olan Montmarte ile Monte Sainte - Geneviéve üzerinden hava hâlinde esiyordu. Alphons Karr derdi ki: "Şâirler taşrada doğar, Paris'de ölürler." Şâirler böyle ölüyorlardı, fakat Paris'in şiirini bir defâ tatmış olanlar da çıkmamak için tahsîlini uzatır, imtihanlarını geciktirir, mahsus yerinde sayardı. Tahsîlini bitirenlerin gözleri dolar, içlerini üzüntülerin en fecîi sarar, hayâta vedâ eder gibi Paris'i terk ederlerdi. Bu genç âşıkları, şimendifere kadar, kahveye müdâvim olan kızlar ve arkadaşlar alayla götürürler, orada vedâların en hazîniyle kucaklaşarak bırakırlardı. Ben de Paris'den böyle bir acı ile ayrıldım. On sene bir hayattan sonra İstanbul'a döneceğimi işiten kahve garsonlarının gözleri dolmuş, benim de ayrılacağıma inanamıyorlardı, fecî bir vedâ ile gençliğimin geçtiği semtten ayrıldım. Garda teşyî eden arkadaşlarım müteessirdiler, bense ıztırapdan sersemdim. Tren hareket ettiği zaman kalbimin Paris'e bağlanan bağları acı acı koptu: İstanbul'a kadar kendimi avutamadım. O zaman Paris, tâ Kurûn-ı Vustâ'dan üçüncü Napoléon'a kadar biribirinden başka ve biribirinden güzel olarak teselsül eden devirlerinin rûhunu henüz mukaddes bir râyiha

gibi muhâfaza ediyordu. Ecnebîler ona değil o ecnebîlere nüfûz ediyordu. Paris, ecnebîyi henüz müstevlî bir unsur gibi görmüyordu. Paris'de şevk, hüzün, eğlence, sükûn, raks herşey fransız zevkinden taşıyordu. O âlem birkaç sütunla anlatılmaz ki....

Ben kendim, eski Paris'in bu zevâli nasıl oldu gördüm. Son zamanlarında ecnebî rağbeti günden güne fazla feyezanda idi, asıl fransızlar müteneffirdiler.

Bir karikatür mecmûasında çıkmış olan bir resim o hâlet-i rûhiyeyi iyi gösteriyordu. Talebe semtinin meşhur bulvarı üzerinde, iki tarafında cenûbî ve şimâlî Amerikalı, Rus, Leh, Rum, Alman, Çinli, Japon birçok ecnebî durmuş. Bulvarın ortasından talebe serpûşu taşıyan bir genç fransız, piposu ağzında, elleri ceplerinde, tek başına geçiyor... Bu ecnebî kalabalığı hayretle gence bakarak: "Baksanıza!... Bir fransız talebesi" diyorlar. O zaman istîlâ bu derecedeydi. Halbuki son gelen Temps'lar talebe âleminin tamamiyle bir hâtıra olduğunu yazıyorlar.

Paris'den yeni gelen arkadaşım nakl-ediyor ki Champs-Élysées'de yeni türeyen bir Bâbil kulesi, yâni meşhur Cloridge Oteli, Paris'i yutmuş, karnına indirmiş, hazmetmiş, şimdi Paris bu beynelmilel sahte cennetin içinde eğleniyormuş.

Beynelmilel rûhun bu sirâyetini düşünürken Avrupa'nın bütün eski şehirleriyle berâber, bilhassa Şark'ın güzel, eski şehirleri için üzüldüm. İstanbul'un eski hâli, bir de yarınki kılığı gözümün önüne geldi. Gözlerini kapayanlara gıpta ettim:

Müteselli yatın! Mes'ûd ölüler!
Uhrevî Eyüb'de, loş Üsküdar'da
Müteselli yatın! Mes'ûd ölüler!
Göksu'nun aktığı yeşil Hisar'da.

---

[1] Bu yazı ilk defâ, 1922 de İnci Mecmûası'nın 20. sayısında neşredilmiştir.

SAATLER VE MANZARALAR

I

Sütunların Dibinde Duâ Edenler

Ayasofya'da, ikindiden sonra, yerle berâber ve yüksek merdivenli kürsülerden vaazeden dört vâizi kalbimin bütün samîmiyetiyle ayrı ayrı dinledim. Fakat kalbimin bütün samîmiyetiyle îtirâf ederim ki bu vâizlerin sözleri, İslâm'ı neşreden ilk âlimlerin sözleri gibi, âteşîn olmaktan uzak, çok uzak, hattâ o korun soğumuş külü kadar bile müessir değildiler; dînin rahmetine susamış bir cemâat bu vâizlerin kürsüleri karşısında oturmuş, derin bir hüsnüniyetle birşey söylemelerini bekliyordu. O cemâatin içinde bâzı sîmâlar seçtim ki memleketin irfânını temsîl ederler; tesbihlerini çekerek dinliyorlardı. Emînim ki bu vâizleri dinlerken, benim kalbimden neler geçiyorsa, onların kalbinden de geçiyor; kendi kendime dedim ki: Bu güzîde sâmi'lerden biri kürsüye çıksa da söylese ve bu vâiz dinlese! Dînimizin âdâbına münâfî mi olur?

Ayasofya'da dört kürsünün önünden de derin bir inkisâr-ı hayâlle ayrıldım. Mihrâbın sağ tarafında, dehliz gibi kuytu bir köşeye açılan bir kapı vardır. O kapıdan geçtim, orada o kuytu köşede bir nefer diz çökmüş, ellerini kavuşturmuş, gözlerini ka-

pamış ağlar gibi, derin bir vecidle duâ ediyordu. Bu nefer bu mübârek günde, Ayasofya'nın, bu kimsenin uğramadığı kuytu köşesini niçin intihâb etmiş? Acabâ niçin bu kadar istiğrakla duâ ediyor? Kürsüler etrâfındaki kalabalığa niçin karışmamış? Bütün bunları düşündüm, onun hüznü beni de sardı, ben de ona yakın bir sütûnun dibine oturdum, gözlerim yalnız ondaydı; uzun bir istiğraktan sonra, elleriyle yüzünü kapadı, hıçkırıklarını zapteder gibi, dizleri üstüne düştü, uzun bir müddet de öyle kaldı; kalbim hüzünle dolu oradan ayrıldım. Cümle kapısına doğru yollanırken, yine bir sütûnun karanlığında tıpkı onun gibi, diğer bir nefer gördüm, oturmuş, gözlerini kapamış, kendi başına, herkesten uzak duâ ediyordu. Zannederim ki bu sütunları bunlar bekliyordu.

II

Şişli Caddesinde Ramazan

Şişli'de gündüz ramazan hissedilmiyor. Fakat dün gece Osmanbey gazinosundan Bomonti'ye doğru, kaldırım üstünde yürürken, bu dümdüz cadde üzerinde ramazanı hissettim. Gemici esvaplı, kısa pantolonlu, başı açık Türk çocukları elele vermişler küme küme geçiyorlar, arada sırada duruyorlar, fişenkler patlatıyorlar, gülüşüyorlar, konuşuyorlardı. Ramazan gecesinin neş'esini hisseden bâzı âileler sokağa çıkmış, genç kızlar aralarında fısıldaşıyorlar, bu Avrupa caddesini bir müslüman rûhiyle dolduruyorlardı. Sabaha karşı müslüman ve hıristiyan, kapı kapı, herkesi uyandıran davulundan başka rama-

zanlık birşeyi olmayan bu semte, İslâmın nûru hafif bir ışık gibi sinmişti. Şişli toprağını bahçe ve bostan hâlinde görenler henüz yaşıyorlar. Bu toprak Türklüğün îman devirlerinden çok sonra temeddün ettiği câmîsiz, minâresiz, ezansız, şadırvansız; türbesiz, tekkesiz; kabristansız, servisiz, kitâbesiz, çeşmesiz olduğu için, müslümanlığın zevkini, her sene birkaç saat, ancak böyle, gezintiye çıkmış birkaç Türk âilesinin neş'esiyle sabaha karşı bir davulun sesiyle hissedebiliyor.

III

Eyüb'de Namaz Saati

Eyüb'ün güzîde ve mütefekkir gençlerine iftara gittim. İftardan sonra gezmeye çıktık. Bu gecenin hâtırasını hiçbir zaman unutamıyacağım. Eyüb'ü sabah, öğle ve akşam saatlerinde, kandil günlerinde görmüştüm. Fakat gece uhrevî bir âlemmiş. Bu ramazan gecesi, terâvih kılınırken, çarşıdan geçtik. Eyüb'e hürmeten tavla ve kâğıt oynatmayan o küçük kahvelerin keyif, tönbeki ve miskten mürekkep sâkin bir neş'esi vardı. Yol üstünde Sokullu türbesinin pencerelerinden baktık. Avrupa'nın göbeği sayılan bir toprakta, hıristiyan doğduktan sonra, İstanbul'da dünyanın en büyük saltanatını idâre ederken müslüman olarak şehid düşen bu büyük insan, bütün hânedâniyle bu ışıklı türbede istirâhat ediyor; kendi tabutundan; kapıya kadar boy boy giden erkek ve kadın tabutları, Kâbe'ye müteveccih yatıyorlar, pencereden bakarken önümde bir terâvih kılınıyor sandım.

Sonra câmi'e gittik. Bahar, ramazan, gece, namaz vakti, fazla olarak yağmurdan sonra serin bir saat; bu muhîte anlatılmaz bır renk vermiş; o ışıklı avlu, o bin senelik çınarlar gölgesi. Yer altında bir türbede yatan **Çifte gelinler'**i görmek için çömeldik yerle berâber olan pencereden bakdık. Mumlar yanıyor; **Çifte gelinler'**in tabutları tellerle bezenmiş, ölüme kardeş gibi kolkola girmiş olan bu kızlara bakarken, gözler gayr-ı ihtiyârî doluyor; Türk rûhu burada genç kızlığın uhrevî şiirini yaratmış.

Sâhibmakaam olan **Eyüb** gecenin bu saatinde, haremine çekilmiş bir pâdişah gibi mahfî, pencereleri kapalı, yalnız etrâfında yatan Fâtih adamlarından iki ihtiyar gaazînin türbeleri ışıklı, onlar, ramazanı rûhânî bir keyifle hissediyorlar; ikisinin de mumları yanıyor; pencereleri açık.

Câmiin haremi namaz saatinin hürmetiyle sessiz. Terâvih kılınıyor. Kapısına kadar kesîf bir cemâatle dolu olan câmîden, zaman zaman, müezzinlerin gür, pürüzsüz, berrak sesleri taşıyor; sonra muhit yine sâkinleşiyor; yine aynı sesler, daha yüksek bir vecidle yükseliyor, yine rûhânî bir sükût oluyor. Namaz bir ses feyezâniyle bitti. Ondan sonra ilâhîler coştu. Bu cemâat bir şevk saati geçiriyordu.

Kalbimiz yıkanmış gibiydi. Haremden çıktık. Eyüb'ün bu saatini hiçbir zaman unutamayacağım.

IV

Defterdar'da Semâ'î Kahvesi

Defterdar'da Semâ'î kahvesine gittik. Caddeden denize giden büyük meydan saz ve sesle dolu. Ağaç-

lardan al al bayraklar sarkıyor. Semâ'î kahvesi bu muhîtin göbeğinde. Kahvenin önünde, ağaçlar altında bir masanın etrâfına oturduk. Eski İstanbul'un lehçesinden şetâretine kadar bütün rûhuna vâris olan tâbîler sesleriyle ortalığı çınlatıyorlar; çayı; kahveyi; nargileyi; ağaçlar altında kahve ocağına sürekli bir nağmeyle ısmarlıyorlar, bir tulumbacı çalâklığiyle etrafda dönüyorlar. Sekiz on çay kadehini bir tepside iki parmak üstünde getiriyorlar. Burada eski İstanbul canlı bir levha gibi.

Kıranet, tîz ve yanık sesiyle bir taksim tutturdu. Kâğıthâne dörtyüz senelik hâtıralariyle hava hâlinde esiyor. İnsan dinledikçe mâzîye karışıyor, rûh bir çocuk sevinciyle ürperiyor, çifte nâra ve darbuka ile artık Türk sevki içinde kayboluyor.

Dîvan okunmağa başladığı zaman vecdimi zabtedemedim. İki genç arkadaşla kahvenin içine girip, orada herkesle berâber küçük iskemlelere oturarak dinlemek hevesine kapıldık, girdik kapı yanında oturduk.

Külhânbeyi, bıçkın, çapkın, tulumbacı, kabadayı hâsılı **Türk İstanbul'unun** bütün bu şen unsuru burada. Kahve lebâleb dolu. Tavan ve duvarlar donanmış, bayraklar, bayraklar, bayraklar, binlerce küçük bayraklar, renk renk fenerler, bir tarafta Türklüğün kahramanı Mustafa Kemal'in resmi; bir tarafta Türklüğün cihan pehlivanı Kara Ahmed'in resmi. Bütün bu kabadayı halk terbiyeli, vakur, sâkit. Beni ve arkadaşlarımı yabancı hissettiği halde hiç istifini bozmuyor. Yalnız arada sırada, kıranet'le çifte nâranın kalbimize verdiği şevkin têsîrini yüzümüzde gördükçe, göz ucuyla bakıyor, bizi külhân-

beyliğinin mânâ ile dolu sevimli bir bakışıyle süzüyor.

Dîvandan sonra semâ'îye sıra geldi. "Ayrancı" okuyordu. Sesinde bir yanık kokusu olan bu yaşlı şehir çocuğu Mekteb-i Hukuk'dan me'zunmuş! Mektepten çıktıktan sonra kendi keyfine göre semâ'î okuyabilmek için semt olarak Kâğıthâne civârını ve sanat olarak ayrancılığı tercîh etmiş. Tanıdığım hukukşinâslar bu şen adamdan daha bahtiyâr değildiler.

O ağaçlardan, o al bayraklardan, o tâbî, kıranet çifte nâra ve semâ'î seslerinden ayrılırken, dâimâ muhâfaza edeceğimi tahmîn ettiğim bir hâtırayı iyi seçebilmek için durdum. Belki son semâ'î söylenen yer olan o kahveye bir daha dikkatle baktım.

---

[1] Bu yazı ilk defâ, 10 Mayıs 1922 târihli Tevhîd-i Efkâr Gazetesi'nde neşredilmiştir.

İSTANBUL'UN İMÂRI

İstanbul vâlîsi — Efendim ekseriyetimiz vardır, müzâkereyi açıyorum. Söz Yahya Kemal Bey'indir.

Yahya Kemal — Efendim İstanbul'un îmar plânının kime verileceğine dâir rey vermek mes'ûliyetine iştirâk etmekle zihnim en ziyâde bir noktaya takıldı: Bu nokta İstanbul'da şehir halkının îmar kudretidir. Mesele ikiye ayrılır fikrindeyim. Bir halk var bir de şehir vardır. İstanbul şehrinin umran kaabiliyeti hudutsuzdur. Fakat halkın umran kudreti nedir? Bugünki İstanbul şehri hangi şehirdir? Buna iyi vâkıf değiliz. Şimdi biz burada müşterek bir plân vücûde getirirsek, tabîîdir ki bu plân 50 sene kadar bir zaman için olur; lâkin işe başladıktan sonra fikirler değişirse demesinler ki: Biz halkın îmar kudretini nazar-ı dikkate almadan yâhud da sırf nazarî hareket ederek vücûde getirmişiz. Şimdi İstanbul'un îmârı mevzû-ı bahis olurken dâimâ üç müddeâ serdedilir: Biri transit, ikincisi sınâî bir şehir, üçüncüsü de turist şehri olmasına dâirdir. Bendenize öyle gelir ki İstanbul ancak nisbî bir mikyasda transit şehri olabilir. Çünkü cihânın en büyük yolları üzerinde değildir. Maamâfih her ne olsa bu daha ziyâde beynelmilel bir meseledir. Boğazlar'dan Avrupa'nın Asya ile iltisâka ne kadar ihtiyâcı varsa İstanbul da ancak o ehemmiyette bir transit merkezi olabilir, fazla ola-

maz, yâni İstanbul belediyesi bir transit merkezi yaratmağı arzû etmekle kendisi bizzat yaratamaz. Transit merkezi olmak ne demektir? Yâni limanla şimendiferlerin birleştiği noktaları vücûde getirmektir. Öyle görüyoruz ki hükûmet zâten liman teşekkül edecek noktaları tesbît etmiştir. Şimendiferler de tesbît edilmiştir.

Halic'in bir defâ liman olmak kaabiliyeti üç mütehassıs tarafından da mütereddidâne mevzû-ı bahis oluyor. Mütehassısların biri limanı Yenikapı'ya getirmek istiyor. Fakat o da çok masraflı olarak vücûde geliyor. Bir kısmı Haydarpaşa ile Salacak arasında olmasını teklif ediyor.

İstanbul şehri liman olabilir. Şimdi bu raporları okurken fikrim en ziyâde Ergötz'ün raporunun nihâyetindeki birkaç cümleye takıldı. O cümleler de şunlardır. Diyor ki: "Bir şehrin inkişâfı yalnız ecnebî mütehassısların eline bırakılamaz... Türk şehirci ve mütehassıslar tarafından başarılabilir." Cidden bu yepyeni bir nazariyedir. Çünkü Avrupa'da üslûp şuursuzluğu (inconscience de style) denilen bir devirde 1870 senesine kadar sürdü. O devirde şehrin kendi vatan evlâdı olan mütehassıslar tarafından îmar edilebileceğine dâir bir kanâat yoktu.

Bu üslûp şuursuzluğu yâni inconscience de styl Avrupa'nın her tarafında, Fransa'da, Avusturya'da, Almanya'da... yalnız bizde değil, her yerde cârî oldu. Nihâyet Avrupa'nın birçok şehirleri bu yüzden harâb edildi. Bu tahripler yalnız sanat nokta-i nazarından değil ticâret nokta-i nazarından da vâki olmuştur; Viyana'da mühendisler, mîmarlar tanırsınız

derler ki: Viyana şehri - ki eski Viyana şehri çok güzel bir şehirdir - böyle nazarî hareketle mîmarlar arasında tahrîb edilmiştir. Budapeşte'nin de çok tahrîb edildiğini söylerler. Mîmârî, şehir mîmârîsinin iklîmle, o iklîmde yetişen halkla çok alâkası olduğu zihniyeti yenidir.

Yalnız bir değil birçok Avrupa devletleri de bunu bilmiyorlardı. Bu nazariyeyi yeni kavradılar, Yirmi sene evveline kadar bu yoktu. Bu moda yeni taammüm etti. Öyle zannediyorum ki Ergötz bu satırlarla bize çok yeni moda bir fikir söyledi. Ergötz diyor ki: "Bir şehrin inkişâfı yalnız ecnebî mütehassıslar eline bırakılamaz." Bizim mühendislerimiz farzedelim ki henüz böyle hârikulâde urbaniste olmaktan uzaktırlar; Ankara şehri için de maateessüf ecnebî usta, ecnebî kalfa ve ecnebî amele çalıştı. Kendimiz de henüz şehirlerimizi millî bir sûrette telâkkî etmekten, îmâr etmekten çok uzağız. Yalnız mâzûr olduğumuz nokta şudur ki; bunu da burada açıkça söyliyelim. Şimdi demek istiyorum ki şehrin ihtiyâcını, îmâr kaabiliyetini ve bilhassa tarihî hâtıralara taallûk eden noktalarını şüphesiz ki ecnebîden daha iyi biliriz. Çok genç ve millî konsiyansa mâlik millet evlâdı şüphesiz ki ecnebîden daha iyi bilir. Şüphesiz ki daha güzel bir eser vücûde getirir.

Meselâ kendi millî târihimizi göz önüne getirerek şu hâdiseyi görüyorum. Mîmârîmiz 1730 senesine kadar Türk ustalarının elinde idi. O zaman İstanbul'un manzarası, asâleti tam yerinde idi. 1730 dan sonra tamâmiyle gayr-i millî fakat yerli ustaların

eline geçti. Fakat o zaman da solmaya başladı. 1730 dan evvelki İstanbul'la sonraki İstanbul arasında fark vardır. Vaktâki bizim kendi kafalarımız Avrupalılaştı. Avrupalılaştı dememek lâzımdır. Çünkü bu elzemdir. Fakat vaktâki Pâdişah karşıya gitti. İstanbul'un suyu çekildi, san'atı öldü, tabiî, san'atın ölmesinde diğer sebepler de vardır. Fakat hükümdârın buradan çekilmesi ve halkın buradan karşı tarafa geçmesi ile diğer tarafta hiçbir karekteri olmayan adamlar şehir vücûde getirmeğe başladı. Bu da mühim fâizlerle istikrâz edilmiş paraların Beyoğlu'na akmasına sebep oldu. Şehrin küçük san'atları öldü. Tamâmiyle İstanbul, İstanbul'u öldürdü. Şimdi siyâsî mukadderâtın sevkıyle Osmanlı İmparatorluğu battı. İstanbul millî kuvvetler tarafından tekrar feth olundu, Türk milletinin bugünki mukadderâtının en güzel bir şehri olmak üzere fakat bir san'at şehri olmak üzere kaldı.

Şimdi millî şuur, yeni İstanbul nedir? Bunu anlamak lâzımdır. Evvelâ îmârı bu şehrin halkı yapacak ve şehrin istihlâk kaabiliyeti ne kadarsa îmar o derece olacaktır. Bunu anlamak lâzımdır. Bilirsiniz ki Osmanlı İmparatorluğu'nun hudûdu Avrupa'da Avusturya'ya varıyor, Rusya tarafında da Kaminiçe'ye kadar gidiyordu. İstanbul'a, cenuptan şimâle doğru azîm bir para akıyordu. İstanbul'da İmparatorluk dâhilindeki halk istihlâk ile paranın kısm-ı âzamını açıktan hârice akıtıyordu. İstanbul bir istihlâk şehri idi.

Yalnız Mısır hazînesinin hükümdâra âit harçlığı ile Eflak ve Buğdan tarafındaki Beyliklerden elde ettikleri paralarla istihlâk edip dururlardı. Ru-

meli ve Anadolu eşrâfı buraya gelirler, paralarını buraya dökerlerdi. Demek vâridat ayrı olmak üzere bu azîm istihlâk büzel bir istihsâl sâhası da teşkîl ediyordu. İstanbul mâmûlâtı çok revaçta idi. Bükreş'de gözümle gördüm, birçok evlerde İstanbul'dan alınmış gelinlik esvaplar, cihaz takımları vardır. Eflak ve Buğdan'ın asıl halkı cihâzı İstanbul'da yaptırıyorlardı. İstanbul bütün bu iktisâdî şerâiti kaybetti. İstanbul şimdi istihsâl şehri olarak yaşayacaktır. Gözünü kapamıştır, geçmiştir. Şimdi bu nesil mâzîden kat'iyyen mes'ûl değildir ve bu neslin, İstanbul'u tekrardan feth etmek gibi azîm bir şerefi de vardır. Millî hareketin hârikûlâde bir inkişâfiyle İstanbul ve Trakya yeniden feth edilmiştir. Lâkin arzettiğim gibi iktisâdî şartlar tamâmen değişmiştir. Eskiden İstanbul istihlâk ile yaşarken şimdi istihsâlle yaşamak mecbûriyetindedir. İstihsâl denince hatıra derhâl İstanbul'un transit merkezi olması, sınâî şehir olması, üçüncüsü de vâsi' mıkyasta bir turist merkezi olması gelir.

Transit merkezi olması. Bu bahsi benden çok bilenler hatırlarlar ki hemen hemen onbeş seneden beri dillerde bu transit lâfı geçer durur. O zaman İstanbul'un transit merkezi olması şöyle dursun Selânik'i kaptırmış oluyorduk. Bence hakîkat-bîn olmalı, bedbîn olmağa mahâl yoktur. Hakîkat-bîn olmak lâzımdır.

Agache'ın plânında görüldüğü gibi İstanbul transit merkezi olacak, muazzam bir şehir olacak, işte bu akla çok yakındır. Londra Konferansı'nda Amerika dâhil olmak üzere bütün milletlerin iktisâ-

dî mutâlâalarını gördük. Diyelim ki bütün cihânın bizimle olan alâkası azdır. Fakat yanımızdaki Avrupa Devletleri'nin tâkîb ettiği siyâset göz önünde dursun. Bir Selânik'in Yunanistan'ı ne kadar takviye ettiği göz önünde dururken bunu tahayyül etmek doğru olmaz. Fazla tahayyülâta mahâl yoktur. Bedbîn olmak da lüzumsuzdur. İstanbul şehri, bir dereceye kadar turist merkezi olabilir.

Sınâî merkez olmasına gelince: Bu bizim üzerinde ısrâr ettiğimiz bir bahis olamaz, hükûmetin sınâî programına taallûk eder. Bu Türkiye'nin umûmî sınâî programına taallûk eder. Hükûmetin uzun uzadıya düşünüp taşındığı ve tatbîk ettiği bir programdır. Millî hükûmet arzû eder ki tamâmiyle sınâî bir şehir olsun bu beledî bir fikir olamaz, millî bir fikirdir. Bunun için bunda da fazla idealizasyon sâhası yoktur. Bu bir fikirdir. Sonra kalıyor üçüncü bahis. Bu da belki en mühim bahistir. İstanbul'un bir turist şehri olması. Belki de asıl bizi meşgul edebilecek bahis budur. Zannederim ki turizm'e İstanbul kadar elverişli bir şehir tasavvur edemem. Bu hususta İstanbul diğer şehirlere fâiktir. İstanbul'da mevsimler değişebilir. İstanbul yalnız san'at şehri değildir. Şu halde mükemmel bir şehirdir, çok meziyetleri olan bir şehirdir. Bir arkadaşımız diyor ki Lambros İstanbul için güzel bir cümle söylemiş, demiş ki: Okur yazar beş kıt'a-i arz'da bulunmuş her insan mutlakaa İstanbul'a bir defa gitmeyi arzû eder. İstanbul, hakîkaten okur yazar her adam tarafından görülmesi lâzım gelen bir güzel şehirdir. İstanbul niçin görülür? Şüphesiz ki târihî zevkinin,

manzarasının güzelliğinin ve edebiyâtının İstanbul'a verdiği vasıfla görülmesi istenilir.

Bir kısım seyyahlarla görüştüm. İstanbul'u hepsi sönük görüyorlar. Lâkin gariptir ki bugün turizmde en hafif çeken İstanbul'dur ve en az kazanan İstanbul'dur. Seyyahlar iki günde İstanbul'u görürler, giderler, hattâ çok yakından işittiğime göre Londra turizm grupu İstanbul'u turizm programından çıkarmıştır. Bunlar zarar olmakla berâber bir misâldir. Her halde hakîkat budur ki İstanbul turizmden âzamî istifâde etmiyor. Ne için etmiyor? Bence kabâhatin ilk hamlesi bizdedir. İstanbul henüz tamâmıyle benimsenmiş değildir. Bu mütehassıslardan birinin raporunda İstanbul'da ancak 140 âbide olduğunu gördüm. Bence İstanbul'da 500 eser vardır. Yâni İtalyanların İtalya'da, Fransızların Fransa'da, Almanların Almanya'da eser dedikleri şeyleri mukaayese ederek bize tatbîk ettikten sonra iddiâ ederim ki İstanbul'da 500 eser vardır. Fakat 450 si bizce de meçhûldür. Kasımpaşa'daki Piyâle Paşa Câmii'ni ancak âsâr-ı atîka mütehassısı olan birkaç kişi bilir. Fakat İstanbul'da eser 140 değil 500 dür. Bizim san'atımızı bilenler henüz bununla alâkadar olmamıştır. Vâkıâ bu moda yenidir. Millîyeti toprakta görmek modası bu îtibarla da mahduttur. İstanbul henüz tedkikle kıymetlenmiş bir şehir değildir. Bizim elimizde İstanbul'un bilinmesi için en kabadayı eserlerden birisi Mambury'nin rehberidir.

Cedlerimiz çok güzel mîmârî vücûda getirirlerdi. Vücûda getirdikleri eserlerden hârikulâdeleri vardır. İstanbul'un o zamanki câmîlerinden birine dik-

kat ederseniz ne mîmârının adı vardır ne de üslûba dâir bir yazı vardır. Câmiin kapısında bir beyitle bânîsinden, mütevellîsinden bahseder, lâkin san'atkârına dâir bir söz söylemez. Çünkü eskilerin kafasında böyle bir şey yoktu. Bu, câmiin mîmârından sanatından daha mühim idi. Birçok çeşmeler târîhî binâlar, İstanbul'da vardır, fakat bu moda yeni çıkmıştır. Eğer bizde taammüm ederse anlıyacağız ki İstanbul'da 140 değil 500 eser vardır.

İstanbul'da öyle güzel paysage vardır ki. Maamâfih bir şehrin kıymeti güzel mîmârî demek değildir. Musolini'nin İtalya'yı reklâm kılıklı gönderdiği bir koleksiyonda gördük. Bunda denize çıkmış bir kara parçası vardır. Burada denize bir ağaç sarkar. Bunu Musolini İtalya'yı reklâm için göndermiştir. Bunu bile bir âbide sayıyorlar. Burada âbide dendiği zaman yalnız Ayasofya veyâ Sultanahmed değildir, onlar paysage'ı da coter ediyorlar. Eğer biz İstanbul'un kıymetini tamâmen bilirsek, İstanbul uyanmaya başlıyor demektir. Ve ecnebîler buraya geldikleri vakit burada iki gün kalacağına onbeş gün kalır. İşin maddî tarafına geldik. İstanbul'da iki otel vardır, bunlar da millî muhitte değildir. Millî muhitten uzaktır. Otelde herifler Türk yüzü görmezler. Eh vâkıâ onlar hizmet ehlidir fakat Türk değildir. Türk'den hizmet ehli yetiştirmek o kadar mühim midir? Hayır. Fakat her nedense biz bunu yetiştirmemişiz. Ben öyle zannederim ki Anadolu çocuklarını frenk gibi ve onlara yakın bir sûrette yetiştirmek kaabildir. Onlara yakın derecede meziyetli insanlardır. Demek ki bir otelcilik mekte-

bi olsa idi Türk'den de maître d'hôtel, garson olurdu. Bu sanâyî bizde de vücûda geleydi bir taraftan İstanbul halkından hiç olmazsa 5, 6 bin kişinin geçinmesi kaabil olurdu. Diğer taraftan da şehri görmeğe gelenler aylarca otururdu. İstanbul, bir turist şehri olmaya çok lâyıktır. Fakat İstanbul'a gelen bir ecnebî Yedikule'den Sirkeci'ye kadar dünyânın en fecî manzarasiyle karşılaşır. Sirkeci'den köprüye çıktıktan sonra manzara bir ecnebî üzerinde âzamî sû-i têsir bırakır. Otele gider o gece İstanbul'da olduğunun farkında olmaz. Ertesi gün İstanbul'u görmek için taksiye binerek seyâhat etmesi îcâb eder. Gider görür neyi görür? Guide'in tavsiye ettiği onbeş eseri görür. Mâlûm-ı âlîniz İstanbul'da bundan başka eserler de vardır. Demek ki hulâsa ediyorum, turizm İstanbul'un büyük bir şansı olur. Turizm diyoruz da bu kısmî bir târiftir. Turizm İstanbul'un kendi malıdır. Kendi bediî mâhiyeti ile ortaya çıkacak bir şeydir. Turizmin getirdiği menfaatler çoktur.

Şimdi Ergötz'ün mâruf cümlesi geliyor. Benim zihnimin kapıldığı cümlesi geliyor. Bu inkişaf yalnız ecnebî mütehassısların eline bırakılamaz. Yüksek ve maddî bir dehâ altında yapılabilir. Bu bahse geliyorum, Türk doğmuş olmak, Türk ismi taşımak kâfî değildir. Türk gibi düşünmek lâzımdır. Ben öyle Türk gördüm ki "servi, fenâ bir ağaçtır, kesilmelidir. İnsana elem verir" diyebiliyordu. Fakat servi Türk ağacıdır. İstanbul'da Kandilli'de oturduğunuz zaman yanınızda Kanlıca'yı başka bir memleket zannedersiniz. Manzara o kadar tenevvü eder ki Kanlıca'ya gidiniz yanı başınızdaki Kandilli'yi bir başka memleket zannedersiniz. Meselâ Boğaziçi hiç

de Ayazpaşa taraflarına benzemez. Çamlıca da dâhil olduğu halde hepsi bu kanâati verir. İstanbul'un zenginliğini, güzelliğini vücûda getiren azîm değişikliğidir. Gerçi bu fikir frenk fikridir, frenklerden bize gelmiştir. Louis Philippe zamânında böyle millî bir fikir olsaydı o zaman bu mîmârî vücûda gelir miydi? Bu fikir bu Ergötz'ün fikri yenidir. Meselâ İngilizcede **Park** vardır. İngiliz dili için vücûda gelmiş bir sözdür. İstanbul'da park ne için vardır? İstanbul'un eski mesîrelerini neden kaldırdık? Kuşdili'nin tam Türk üslûbuna uygun bir şey olarak mâvi suyunun iki tarafı çayır olan, içersinde sandallarla gezilen bu mesîrede acabâ Avrupa fikrine zıd olan ne vardır? Şimdi bunları misâl olarak söylüyorum. Zannediyorum ki bu Alman mütehassısının da birçok elemanları Fransızlara hitâp etmiyor. Fransızlar da onlar kadar milliyetperverdir. Fransızlar biraz kozmopolittirler, Almanlarda da çok milliyetperver vardır, son derece nazarî Alman vardır. Bu Alman bir parça milliyetperverlik hissetmiş bir Almandır. Bu inkişâfı bizim mütehassıslarımızın eline bırakacak kadar - ancak bir fikir söylüyorum - bizim böyle millî bir mütehassısımız yoktur. Şimdi hulâsa edeyim. Transit bahsi mukadder bir şeydir, biz istesek bile ona müdâhale edemeyiz. Hükûmetin kendi işidir. Onun feyzi ne kadar mukadderse o kadar olur. İltizam olunursa Boğaziçi altından tünel geçer (inşallah köprü geçmez, temennî etmem) İstanbul şehri de bundan istifâde eder. Endüstri tarafından, sanâyî tarafından hakîkatte hiçbir mahzûru olmamalıdır. Amma bizim bugün millî cihetleri bâzı görmez taraflarımız vardır. Meselâ bir deri

fabrikası elzemdir. O zaman İstanbul'da sanâyii değiştirmek lâzımdır. Yâni Göksu'da bulunan ip fabrikası (ondan başka bir yer yok mu idi?) bir fabrikanın imtidâdı için bir millî mesîreyi alıp takvimden bir yaprak koparır gibi bir tarafa atmak lüzumlu mudur? Bir fabrika deri fabrikası her yerde yapılabilir. Bir millî târihten bir yer silinip atılsa lüzumlu bir iş mi yapılır? Millî târihimizde bulunan bu yer böyle silinip atılırsa faydalı ve lüzumlu bir şey midir? Onu sorarım? **Monte-Carlo** gibi sâhilden tepeye çıkmış bir şehir tabii bunu yapabilirdi. Fakat bizde doğru değildir. Şimdi sanâyî meselesi:

İstanbul'un san'ata ihtiyâcı vardır zâten san'ata âşinâdır. Küçük san'at yaşamıştır. İstanbul'da küçük san'at hârikulâde bir derece idi. El'an da çarşı içinde küçük sanâyiin canlı kısımları vardır. Kuyumculuğa âit.. İhyâ olunan bir çinicilik vardır. Bugün eserleri hayret verir. Yâni transit fikirleri İstanbul'un târihî kıymetiyle karışmaz. Ben böyle görürüm ve zannediyorum ki hiçbir mütehassıs da başka türlü göremez. Bizde çok cârî olan bir fikir vardır. 60-70 seneliktir. Mütefennin mûsıkî istemez, şiir istemez, derler. Avrupa'da böyle birşey yoktur. Böyle bir mütefennine gaayet geri bir adam diye bakarlar. Hars ile science, dünyâda hiçbir zaman berâber olamaz.

Göksu'daki ip fabrikası her yerde teessüs edebilirdi. Burada ipleri bilmem kaç metre uzunluğunda germek mecbûriyetinde olduğumuz için mi Türk milletinin târîhinde ve Avrupa'da yerleşmiş bir sahîfeyi yırtıp atmak bir ip fabrikası için şaşılacak şeydir.

İsterse mâzîye intikaal etmiş olsun, meydanı boş bulunca park yapmak bu olur şey değildir. Park yapmak iptilâsı nereden geliyor? Şimdi Almanya'da bâzı şehirler şehrin karakterini o kadar muhâfaza ediyorlar ki, eskiden bizde bir yalı rengi vardı, şimdi yalı renginde hiç bir pencere görmüyorum. Millî conscience azaldı. Frenklerden hiç birisi kitapta okuduğu rengi göremiyor.

Sözüme hitam vermeden şu mülâhazayı ilâve edeyim. Bir plân 25 sene, 50 sene için yapılır. Fakat bir aded tâyîn etmek lüzumsuzdur. Çünkü müebbeden yapılır. Ancak bir plân yapacak kimseler, 50 sene zarfında kaç defâ fikir değişikliği olur, nasıl değişebilir bunu düşünmelidir. Ben bu celsenin yâhut gelecek celsenin nihâyetinde re'yimi Ergötz'e vermek isterim. Sonra bir de İstanbul'un istihlâk ve istihsâl kudretini bilmek lâzımdır. İstanbul'dan muhâceret mi oluyor? Yoksa İstanbul'a mı mühâceret oluyor. Bunları bilmeden kuru mâmûriyet neye yarar? Kuru ekmekle peynirle geçinen bir halkın mâmûriyete ne ihtiyâcı vardır? Mâmûriyet istihlâk ve istihsâl hâdisesinden vücûde gelir. Kısaca İstanbul'un îmârını yapacak olan bizzat İstanbul'un kendisidir.

---

6 Şubat 1935 de *İstanbul*'un *îmârı* mevzûunda ve İstanbul vâlîsinin başkanlık ettiği bir toplantıda *Yahya Kemal*'in bu konuşması, buraya, konuşma esnâsında tutulan zabıtta bir düzeltme yapılmadan, aynen alınmıştır. Metinde görülen tekrarlarla bâzı cümle pürüzleri, bir taraftan konuşma lisânının tabiî hâli diğer taraftan konuşulanı not etme esnâsındaki aksayıştandır. Bu konuşma'nın bir zabıt kâtibi tarafından tutulmuş metni şâirin metrûkâtı arasında ve *Yahya Kemal Enstitüsü* arşivindedir.

Ötmekte fecre karşı horozlar birer birer;
Geçtikçe her dakîka belirmektedir seher.

Bilmem kaçıncı fecri vatan toprağında, biz,
Görmekle şimdi bir yaşatan vecd içindeyiz.

Etrâfı okşuyor mayısın tâze rüzgârı;
Karşımda köhne Üsküdar'ın dost ışıkları...

Kimlersiniz? Ya bağrı yanık kimselersiniz!
Yâhud da her sabâh uyanık kimselersiniz!

Dünyâ yüzünde, bir sefer olsun, tanışmadan,
Öz çehrenizle sizleri görmekteyim bu an.

Sizlersiniz bu ân'ı ışıklarla Türk eden!
Eksilmesin şu mutlu şafaklar bu ülkeden

Gönlüm, dilim kanım ve mizâcımla sizden'im,
Dünyâ ve âhirette vatandaşlarım benim [1]

---

[1] *Yahya Kemal,* Üsküdar'ın Dost Işıkları, *Kendi Gök Kubbemiz.* İstanbul, 1963. S. 36.

AZİZ İSTANBUL - EL YAZISINDAN ÖRNEKLER

١

تورك استانبول

I

[illegible]

(٢)

سوڭنده

موحش سیاحتنڭ [illegible] برشیدر. فرضا قبول اولنه‌رق تورکلك
یر یوزنده یکپاره‌لك نامنه، باشقه براثری اولماسیدی، یالکز
[illegible] اونك ناصل یاپیجی بر قدرتده اولدیغنی اثبات
ایتمگه کفایت ایدردی.

باخصوص که تورکلك بو شهری [illegible] احیا ایدرکن خالی
بر ساحه‌ده قورمادی؛ شرقی روما امپراطورلغی کبی، [illegible]
[illegible] آوروپانك یگانه مدنیتی اولان و [illegible]
[illegible] ملتلری کوزلرینه قاماشدیره‌جق بر دولتك
پایتختنی صاحبی اولدقدن [illegible] قوردی. بونك مضاعف
بر قیمتی واردر. اسکی بیزانس خرابه‌سی اوزرینه قورولان تورك
استانبولی سلطنته باشقه بر عصریت ویرن و یالکز کندینه
[illegible] بر افاده‌سی کبیدر.

تورکلر استانبولی ١٤٥٣ ده، بیزانسه [illegible]
بر ویرانه حالنده توارث ایتدیلر. او وقت
استانبولك نه قدر خراب، بوقول [illegible] اولدیغنی، بیزانسك
منقرض اولدیغنده شبهه اولمایان تاریخچی [illegible]
اوروپه بولمق یاپانلغی کبی، بعضلری، یونانه تکرار [illegible]
اوله استانبولده [illegible] اولدیغنی بر قونفرانسنده‌ده ایی
تصویر ایتمشدی. او وقت اولدیغنی محض تورکلر استانبولی بر
ویرانه اولمسه‌ده توارث ایتدیلر، [illegible] احیا ایتمه‌گه کتوردیلر
بر [illegible] ، اوزمانکی آوروپانك، هم اك بیوك [illegible]
هم اك کوزل شهری [illegible] قدیم
بر [illegible] ذره قدر مبالغه یوقدر.
بونی سویلمکده مقصدیمز اسکی زمانلرده قاطع بر [illegible]
تورکلکه [illegible] بیزانسك [illegible] وار [illegible]
اولدیغی کوسترمك [illegible] آلتی کتابنده، بوتون
[illegible] کوسترمك [illegible] کبی بر جواب ویرمکدر.

[illegible] دردنجی [illegible] فاتح اوردوسیله ١٤٥٣ ده
استانبولی ضبط ایتدیگی و شهره کیردیگی برشیدر. بو استیلانك
[illegible] ناصل بر فاجعه اولدیغنی ینه آوروپا وقعه‌نویسلری و

(٢)

اوته مانده بر مه تاریخچیده ایکی یانده [illegible] ۱۴۵۳
اتته تردم یوقدر. تحریننک حاکمیتی استانبولده حقیقة یالکز ۵۷ سنه
[illegible] سوره بیلدی. ۱۲۶۱ ده لاتین امپراطورلری [illegible]
جلدینی [illegible] چکیلدیکی وقت آرقه‌سنده بر ویرانه
براقدی. پالئولوغلر او ویرانه‌یه [illegible] سنه
سورن حاکمیتلری زمانلرنده معمور ایده‌مدیلر. اشته تورکلرک
۱۴۵۳ ده بولدقلری استانبول بو ویرانه‌یدی. [illegible]
[illegible] قابلیتی [illegible]
[illegible] بو ویرانه‌یه [illegible]
[illegible] اوتوز [illegible]
او [illegible] محافظه ایده‌بیلدیلر میدی؟
نه [illegible] مبالغه [illegible] تورکلر
فتحدن صوکره استانبولی [illegible]. [illegible]
[illegible]

[illegible] شهرنده
[illegible] زمانلرنده [illegible]
[illegible] قدر [illegible]؟
[illegible] زمانده یوقدی. [illegible]
ایکی ساحلنده [illegible]
[illegible] حالینه [illegible] قلعه [illegible]
[illegible]
فتحدن صوکره ایکی ساحل [illegible] قدر [illegible]
[illegible]
اولدی. [illegible]
فتحدن صوکره تورکلرک استانبول ایچنده [illegible]
[illegible] ومعابدی [illegible]
[illegible] زماننده [illegible]
[illegible] اولدقلری کورولور

٤

قضا و قدرتك اسرارلی بر حکمی تورکلگی بیزانسك وارثی
تشکیل ایتدی. ۱۴۵۳ مایسنك یکرمی طقوزنجی صالی صباحی
بیزانس کلمه‌سی اولا قدرتك کتاب تاریخنده ، عجبا کتشنونه کتمکه زمان
لازم ایتمیشدی ؟ [illegible]
بیزانس متخصصی اولان مؤرخلر دیورلرکه بیزانسك تورکلره
ایلك مناسبتی آتیلا عصرینك باشنه اولاشیر. بویوك ایلخانلر
[illegible] زماننده [illegible] . هجرتك بر [illegible] اوله ،
[illegible] ونوعه مناسبیله بویوك [illegible] آسیا اورته‌سنده
یونانك تورکلره استناد ایده‌ملك هند و چینك تجارتی
[illegible] اونده [illegible] و بیزانس [illegible] ایرانك
قسطنطنیه‌یه اوزاق قورتارمغه دوشونمشلر. بر بویوك امپراطورك
[illegible] بر کوچك بیزانس
وارثی [illegible] اولمجه تورکلره کشف ایتمه‌سی
نه [illegible] قدر دوشوندوجه جلوه‌لنه‌جك بر بلادر.
[illegible] تورکلره [illegible] روم [illegible]
کرك ده آسیانك اورته‌سندن آناطولی‌یه دوغرو یورویوشلرنده
ملوك و [illegible] شاقلرده روم ایمپراطورنی
اولان [illegible] ، قومانلر ، اوزلر و وارداتلر تورکلره بعضا
بیزانسه دوغرو اقینی حالنده بولونیورلر. بعضا ده [illegible] بیزانسك
[illegible] مدافعی اولدیلر. [illegible] سلاطین [illegible]
[illegible] [illegible] اولان وارداتلر تورکلره
حقنده مؤرخ [illegible] <u>[illegible]</u> دیورلرکه : برنجی [illegible]
[illegible] ، استقلال ایتدکلری یرلر [illegible] متمرد و [illegible] ، آنجق
[illegible] ارته‌سندن [illegible] مانع اولدقلری
امپراطورلغنی بر چوق بلالردن قورتارمشدر. [illegible] ایتدکلری
[illegible] ، [illegible] بیزانس مدافعه‌سنك [illegible]
بر [illegible] . [illegible] امپراطورلری اوندن [illegible]
[illegible] [illegible] اوکره [illegible] یاره ویریرلردی.
[illegible] ۴۶۴ [illegible] . بیزانس امپراطورلغنك [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] بالقانلرده اوکوزلر

[illegible]

هر زمان اولدیغی کبی ، ایمپراطورلرك هر غزاده و هر جنگده
بر چوق عسکر قطعه‌لری واردی . اوردونك [illegible] اساسنی بر قسمنی
ایسه [illegible] روم ایلیسنده [illegible] اولان بچنك‌لر و
اوغوزلر ، تورکلر تشکیل ایدیورلردی . میان [illegible]
تصدیق ایتمه‌یه [illegible] امکان [illegible]

~~[illegible]~~

اوغوزلر و بچنکلر قارشیلرنده کندی دیللرینی قونوشان و
کندیلری کبی [illegible] اولان آتلی آسلانك تورکلرینه [illegible]
کوروجه اونلره آقلاشدیلر و درحال اونلرك طرفنه کچدیلر ،
[illegible] اولدی و ایمپراطور یارالاندی و آتلی
اسلانه اسیر دوشدی .
بو مظفریتله آناطولینك قاپیلری تورکلره قطعیا آچیلمش
بولونیوردی . واقعا ۱۰۷۱ [illegible]
[illegible] صوکرا اون سنه ده سلجوقلی اوردولری
آناطولی ایچرلرندن قره دکز ساحللرینه ، آق دکز ساحللرینه
مرمره ساحللرینه قدر هر طرفی بوشاندیلر و (۱۰۸۱)
ده تورکلر آتلیده ایلك دفعه استانبولك قارشی ساحلنه
قیناباغی یعنی اسکدار [illegible] کورونیور [illegible] استانبولی
و [illegible] ایلك [illegible] کورن تورك کوزلری بو
[illegible] . [illegible] عسکر اسکداری اوسنه ایلك دفعه
فتح ایتدیلر .
بوکونکی وطنك [illegible] قره دکز قسمندن
آق دکز قسمنه قدر بو تدریجی ، تاریخده [illegible]
دفعه [illegible] تورك اراده سنیك الك [illegible]
اولاندن بیدی . [illegible] بوکونکی وطن
[illegible] بو بوتونلشمه [illegible] ملازکرد اوکنده
[illegible] و کوکشمه اولان عسکری مرمره قسمی ، [illegible]
انطاکیه ، قدس شریفه قدر [illegible] ایتدکده [illegible]
[illegible] آناطولینك [illegible] ایکی طرفنده باشیله

№ 4343

F. 5 Lira

SATIŞ VE DAĞITIM YERİ: İstanbul'da Devlet Kitapları Müdürlüğü ve illerde Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevleri